

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs: Een analyse en waardering van het onderzoek binnen het paradigma van de contacthypothese

Lindo, F.

Publication date
2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lindo, F. (2008). *Interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs: Een analyse en waardering van het onderzoek binnen het paradigma van de contacthypothese*. Institute for Migration and Ethnic Studies (IMES).

<http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/interetnische-contacten-op-school-dan-wel-buiten-school.aspx>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Universiteit van Amsterdam

Institute for Migration and Ethnic Studies

Interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs
Een analyse en waardering van het onderzoek binnen het paradigma van de
contacthypothese

Filip Lindo, IMES, Universiteit van Amsterdam
Februari 2008

Copyright: WODC

Hoofdstukindeling

Woord vooraf	iii
Samenvatting	iv
Summary	x
1. Inleiding	
<i>Achtergrond en probleemstelling van het onderzoek</i>	1
<i>Onderzoeksvragen</i>	3
<i>Methoden van onderzoek</i>	3
<i>Opbouw rapport</i>	5
2. De contacthypothese en <i>contact theory</i>	
<i>Inleiding</i>	6
<i>De contacttheorie</i>	7
<i>De condities</i>	8
<i>De meest recente uitkomsten</i>	10
3. De studies: verantwoording van de keuze en systematische beschrijving	
<i>Verantwoording van de keuze</i>	11
<i>Systematische beschrijving</i>	13
4. Analyse van de studies aan de hand van de onderzoeksvragen	
<i>Categorisering van de veldstudies</i>	65
<i>Tabel met de veldstudies</i>	67
<i>Beantwoording van de onderzoeksvragen</i>	73
<i>Conclusies</i>	79
5. Discussie en aanbevelingen	
<i>Naar een bredere kijk op de effecten van interactie over groepsgrenzen heen</i>	83
<i>Allports condities nader beschouwd</i>	86
<i>Lessen voor de Nederlandse situatie</i>	89
<i>Aanbevelingen voor nader onderzoek</i>	94
Literatuur	96

Woord vooraf

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie.

De begeleidingscommissie bestond uit de volgende leden:

Drs. Annemarie ten Boom, WODC, Ministerie van Justitie
Drs. Briec-Yves (Mellouki) Cadat, Movisie
Dr. Anne-Bert Dijkstra, Inspectie van het Onderwijs, Ministerie van OCW
Dr. Trees Pels, Verwey-Jonker Instituut
Dr. Erik Snel, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit
Drs. Danielle Ternatus, Directie Inburgering en Integratie, Ministerie van VROM
Prof. dr. Beate Völker, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht (voorzitter)

Ik dank de leden van de begeleidingscommissie voor hun waardevolle commentaar.
De verantwoordelijkheid voor de tekst van dit rapport berust bij de auteur.

Flip Lindo
Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES)
Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen
Universiteit van Amsterdam
Februari 2008

Samenvatting

Dit rapport gaat over relaties tussen leerlingen met een verschillende etnische achtergrond in het voortgezet onderwijs. In het beleidsdebat en in de media wordt steeds vaker aandacht gevraagd voor onderwijs als instrument voor *sociaal-culturele* integratie, met andere woorden, de school als plek waar jonge mensen uit inheemse en immigrantengedichten elkaar ontmoeten, en vervolgens een realistisch beeld en begrip ontwikkelen voor elkaar als collectieve categorie. De vraag is tot op welke hoogte en hoe scholen aan hun leerlingen de gelegenheid bieden elkaar over groepsgrenzen heen te leren kennen, gezamenlijk activiteiten te ontwikkelen en vriendschappen te sluiten. Is hiervoor het bij elkaar plaatsen van leerlingen van verschillende etnische herkomst voldoende, of is er meer nodig?

De contacthypothese, zoals die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog vooral door sociaal-psychologen is ontwikkeld, formuleert een aantal condities waaronder bestaande wederzijdse vooroordelen kunnen afnemen als individuen behorende tot verschillende, zelfs tegenover elkaar staande (etnische) groepen bij elkaar gebracht worden. De grondlegger van de geconditioneerde contacthypothese is de sociaal-psycholoog Gordon Allport. Ofschoon Allport in algemene zin voorzichtig optimistisch was over de heilzaamheid van contact, waarschuwde hij tegen oppervlakkig contact. Dit laatste zou juist stereotyperingen bevorderen. De afgelopen vijftig jaar is vooral door sociaal-psychologen uitgebreid onderzoek gedaan naar de invloed van contact op wederzijdse opvattingen, wat heeft geresulteerd in uitbreidingen en herformuleringen van de hypothese.

Allport ontwikkelde de contacthypothese in zijn boek *The Nature of Prejudice* (1954). Hij onderscheidde verschillende soorten contact. De belangrijkste zijn *casual contacts*, *acquaintance* en contact in het kader van *pursuit of common objectives*. Terloopse contacten (*casual contacts*) tussen etnische groepen maken geen eind aan bestaand vooroordeel; het was naar de mening van Allport waarschijnlijker dat bestaand vooroordeel door terloops contact toeneemt. Tegenover *casual contact* plaatste Allport *acquaintance*. Deze term duidt in dit verband zowel het kennis aan elkaar hebben als vertrouwdheid aan, en beide betekenissen zijn hier van belang. Uit de toen beschikbare onderzoeksliteratuur maakte Allport al op dat door *true acquaintance* of *sustained acquaintance* vooroordeel afneemt. De condities die onderdeel uitmaken van de contacthypothese zoals die de afgelopen vijftig jaar is ontwikkeld en getoetst, staan algemeen bekend als 'Allports condities'. In zijn tekst (1979 [1954]: 261-282) worden zij voornamelijk impliciet onderscheiden; van een methodische behandeling is geen sprake. Allports summier slotlinea van het betreffende hoofdstuk wordt algemeen gezien als een samenvatting van de vier centrale condities waaronder de contacthypothese opgaat: *gelijke status*, *gemeenschappelijke doelen*, *institutionele en normatieve ondersteuning* en het besef van een overkoepelende, *gemeenschappelijke identiteit* (Allport spreekt van een *common humanity*). In de sociaal-psychologische literatuur betreffende de 'contacttheorie' is deze set van condities, in de oorspronkelijke of enigszins aangepaste of aangevulde vorm nog steeds dominant.

In de contacthypothese wordt verondersteld dat deze condities in de microcontext van het contact tussen individuen kunnen worden geïmplementeerd. Als zij alle aanwezig zijn, en het gaat om 'een populatie van gewone mensen, met een normale mate van vooroordeel' dan leidt interetnisch contact tot het ontstaan van vriendschappelijke relaties en een vermindering van wederzijds vooroordeel. Afzonderlijk zijn de condities

een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor het opgaan van de contacthypothese.

De eerste conditie is 'gelijke status tussen groepen'. Met status wordt niet maatschappelijke status in brede zin bedoeld, maar gelijke status in het interactieveld (een schoolklas, waarin de leerkracht zijn leerlingen gelijk behandelt, bijvoorbeeld).

De tweede conditie is die van 'institutionele ondersteuning', of 'steun van institutionele autoriteiten'. Hiermee wordt vooral bedoeld dat aanhoudend contact en gelijke status in de contactsituatie kunnen worden bevorderd door de institutionele ondersteuning. Het gaat om de vaststelling van normen voor het contact over groepsgrenzen heen, en de rol van de autoriteiten binnen de institutie daarin. In feite is een sterke relatie tussen de eerste twee condities geïmpliceerd; 'gelijke status in de contactsituatie' is in de praktijk een geconditioneerde conditie, slechts te verwezenlijken als 'institutionele ondersteuning' aanwezig is.

De derde conditie is die van 'gemeenschappelijke doelen en samenwerking'. Contact leidt tot aanhoudend, positief gewaardeerd contact en een afname van vooroordeel als groepen samenwerken naar een gemeenschappelijk doel, waarvan ook het gemeenschappelijke belang wordt beseft. Hier wordt soms ook het belang van de onderlinge afhankelijkheid beklemtoond. Als mensen op elkaar moeten kunnen vertrouwen, ook omdat ze functioneel aanvullende rollen hebben, kan dit de ontwikkeling van een positieve houding ten opzichte van elkaar stimuleren. Ook hier wordt in de praktijk van iedere casus een sterke onderlinge relatie met de condities van gelijke status en institutionele ondersteuning verondersteld.

De vierde conditie is die van een gemeenschappelijke, overkoepelende identiteit, van een gevoelde *common humanity*. Dit kan naderbij worden gebracht door trainingen waarin universeel gevoelde waarden op de voorgrond treden.

Dit onderzoek behelst een inventarisatie en bestudering van wetenschappelijke teksten. Het gaat om studies die interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs vanuit het paradigma van de contacthypothese hebben onderzocht. Gekeken wordt of ze en antwoord kunnen geven op de volgende vragen:

1. In hoeverre en onder welke omstandigheden leiden interetnische menging en nabijheid op school tot vriendschappelijk interetnisch contact op en buiten school, en deelname aan elkaars *peer groups*? In hoeverre en onder welke omstandigheden leidt een etnisch gemengde schoolomgeving juist tot vermijdingsgedrag en/of conflict?
2. In hoeverre en onder welke omstandigheden beïnvloeden interetnische menging en nabijheid op school de wederzijdse beeldvorming?

De criteria voor wetenschappelijkheid waren: artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, boeken bij wetenschappelijke uitgeverijen, dissertaties en *working papers* op academische websites. Allereerst is gezocht via het Internet met een eerste aantal zoektermen. De zoektermen werden gekozen met het oog ons te richten op en te beperken tot studies over interetnische contacten tussen middelbare scholieren uitgevoerd vanuit het perspectief van de contacthypothese. Een recente overzichtsstudie die wij zo vonden is de zeer uitgebreide metastudie van Pettigrew & Tropp (2006). In deze studie worden honderden publicaties behandeld van empirisch onderzoek in het kader van de contacttheorie. De publicaties zijn gecategoriseerd, onder andere naar leeftijdsgroep van de onderzoekspopulatie (onder andere adolescenten), soort van het intergroepscontact (onder andere et-

nische groepen) en sociaal veld (onder andere onderwijs). Met behulp van de elementaire referenties die in deze metastudie van de onderzochte publicaties worden gegeven, is een gedurige inspanning ondernomen om de onderzoeken naar interetnisch contact tussen adolescenten in het secundair onderwijs die deel uitmaken van deze metastudie studie boven water te krijgen. De grote meerderheid van het empirische onderzoek dat in hoofdstuk 3 wordt behandeld is ook onderwerp van de meta-analyse van Pettigrew & Tropp. Daarnaast hebben wij een aantal publicaties gevonden die niet zijn opgenomen in Pettigrew & Tropp.

In de metastudie werden meer dan 500 studies verzameld, die samen meer dan 250.000 individuen in een kleine veertig landen omvatten. Alleen die studies werden in beschouwing genomen waarin intergroepscontact de onafhankelijke variabele was voor het voorspellen van vooroordeel. Het betrof zowel experimenten als veldstudies waarin bestaand contact en vooroordeel gemeten en statistisch gecorreleerd werden. De generieke uitkomst van de statistische analyse was dat meer contact significant samenhangt met minder vooroordeel. De auteurs stellen dat dit ook het geval was als geen van de condities aanwezig was. De uitkomst van het onderzoek die het meest door de auteurs wordt benadrukt is dat Allports condities niet essentieel zijn voor het doen afnemen van vooroordeel. Toename van contact volstaat, ofschoon de aanwezigheid van de condities interetnische relaties verder verbetert en vooroordeel verder vermindert. Allports stelling dat, zonder de aanwezigheid van zijn condities, meer contact tot meer problemen leidt, wordt (zonder dat met zoveel woorden te zeggen) verworpen. Allports condities faciliteren het proces richting gedurig positief contact en wederzijds begrip, maar zijn hiervoor geen voorwaarde.

In dit rapport worden 26 studies beschreven, waarvan er 18 ook in de metastudie van Pettigrew & Tropp zijn opgenomen. Dit is het overgrote deel van de studies over interetnische relaties tussen adolescenten in het onderwijs in de metastudie. Met betrekking tot deze studies gaan we systematisch in op de onderzochte condities, de probleemstelling, de onderzoekspopulatie, de methode van onderzoek en de uitkomsten. Bij iedere studie wordt aangegeven of deze bijdraagt tot een antwoord op de eerste of de tweede onderzoeksvraag, of op beide vragen. Vijf studies zijn vanwege hun vraagstelling en design uitsluitend geraadpleegd voor een antwoord op de eerste onderzoeksvraag. Twintig studies konden geacht worden bij te dragen aan een antwoord op de tweede onderzoeksvraag. Een studie richtte zich op beide onderzoeksvragen. De behandelde veldstudies worden gecategoriseerd in een tabel op grond van een aantal centrale criteria.

Zes veldstudies onderzoeken de invloed van de contactsituatie op school op frequentie van informele interactie en vriendschapsvorming tussen leerlingen van verschillende etnische achtergrond. Bij deze studies is nagegaan of ze bijdragen aan een antwoord op de eerste onderzoeksvraag. Over de waardering, de kwaliteit of de gedurigheid van de vriendschappen komen we niets te weten. De zes studies samen geven geen duidelijke aanwijzing in welke richting een antwoord moet worden gezocht op de eerste onderzoeksvraag. Wel geven vier van deze onderzoeken aan dat door school georganiseerde interetnische samenwerking tussen leerlingen van verschillende etnische herkomst, binnen of buiten het curriculum, samenhangt met een toename in interetnische relatievorming, voor de duur van die samenwerking. Bij twee van deze studies kan door de gehanteerde methode een causaal verband worden geclaimd in de zin dat samenwerking interetnische relatievorming gedurende de periode van samenwerking bevordert. Bij een van de twee geldt dit effect overigens slechts een van de groepen in de contactsituatie.

21 veldstudies hebben de vorming van vriendschappen niet onderzocht, maar hebben zich direct op de vraag gericht onder welke contactomstandigheden op school leerlingen van verschillende etnische herkomst hun beeld over elkaar en/of over elkaars etnische categorie bijstellen. Deze studies zijn geraadpleegd voor het beantwoorden van de tweede onderzoeksvraag. De uitkomsten zijn niet eenduidig, en daarom is het onmogelijk om een duidelijk antwoord te geven op de tweede onderzoeksvraag. In negen studies werd vastgesteld dat het verband tussen de contactsituatie en interetnische beeldvorming geen, of een negatief effect opleverde. In vijf studies werd een positief verband voor een van de categorieën leerlingen in combinatie met een negatief verband, of het ontbreken van effect voor een andere categorie gemeten. In zeven studies werd een positief verband gemeten voor tenminste een van de categorieën. In 13 studies van deze groep wordt een (positief of negatief) verband geconstateerd tussen de afname, of de relatieve afwezigheid van vooroordeel onder tenminste een van de categorieën leerlingen en hun contactsituatie in de klas, zonder dat een van Allports condities in aanmerking is genomen in het onderzoek. In de acht overige studies in deze groep worden een of meerdere condities in het onderzoek meegenomen; daarbij bevindt zich in alle gevallen de conditie van samenwerking voor een gemeenschappelijk doel. Vier studies constateren een verband tussen een afname van vooroordeel en de aanwezigheid van deze conditie. Er zijn vier studies in deze groep waarin dit effect werd gemeten maar niet werd aangetroffen. Van de vier studies die het verband constateren, zijn er twee waarvan het design het poneren van een oorzakelijk verband niet toelaat.

In de 26 in dit rapport beschreven studies met een aan *contact theory* gerelateerde vraagstelling is weinig systematiek in aanpak te ontwaren. Noch voor de ontwikkeling van interetnische vriendschapsrelaties, noch voor het ontstaan van interetnisch conflict is er een duidelijke lijn te ontdekken in de gepresenteerde resultaten.

Er zijn drie studies waarin vriendschap of een afname van vooroordeel als het gevolg van contact wordt vastgesteld in een basaal correcte experimentele situatie. Twee studies rapporteren een afname van vooroordeel als het gevolg van contact door toedoen van alle condities, en voor alle bij het onderzoek betrokken groepen, waarbij zowel de contact- en attitudegegevens als de aanwezigheid van de condities door enquêtering van de leerlingen werd verkregen. Drie studies constateren een positief effect voor een van de groepen, maar kunnen dat niet vaststellen voor een of meer andere groepen die centraal in het onderzoek stonden.

Er zijn vijf studies waarin vriendschap of een afname van vooroordeel als het gevolg van contact wordt vastgesteld voor alle groepen waarover data werden verzameld zonder dat kon worden nagegaan of naast louter de gelegenheid tot contact een of meerdere condities een rol speelden. Twee studies stelden een 'conditieloos' effect voor een van de groepen vast, maar meldden tevens dat voor de andere groep of groepen geen positief effect kon worden vastgesteld. Al deze studies waren gebaseerd op een enkele meting.

De overgebleven elf studies rapporteerden het uitblijven van effect, of een negatief effect van contact op vriendschapsbanden en beeldvorming. Opvallend is dat van deze studies er vier zijn waarin een afname van vooroordeel wordt waargenomen in een situatie *zonder* interetnisch contact. Die afname is dan tenminste even groot als in de vergelijkings situatie met contact, of zelfs groter.

Resumerend kunnen we het volgende zeggen over de hier beschreven studies:

- 1) Een aantal studies rapporteert een positief effect van werkvormen op school waarbij leerlingen uit verschillende etnische groepen samen activiteiten ontplooiën en samen resultaten behalen. Dit samenwerken naar een gemeenschappelijk doel in onderlinge afhankelijkheid is een aansprekend idee. Het onderzoek naar de positieve effecten van deze conditie is naar onze mening niet overtuigend, vooral omdat een longitudinaal perspectief ontbreekt en de invloed van en op andere sociale verbanden waarin adolescenten zijn opgenomen buiten het blikveld worden gehouden;
- 2) In totaal rapporteren elf studies een positief effect voor de populatie in de contactsituatie waarvoor gegevens zijn verzameld. Acht studies rapporteren over het uitblijven van effect voor de gehele onderzoekspopulatie, of juist het genereren van negatief effect van interetnisch contact op interetnische opvattingen;
- 3) De meeste studies zijn niet in staat om de causale richting van het vastgestelde effect te bepalen. Veel van deze studies overtuigen niet dat de voorgestelde causaliteit aannemelijk is. Van de elf studies die een positief effect voor alle categorieën in het survey vaststellen, hebben er slechts twee een design op basis waarvan een uitspraak kan worden gedaan over het oorzakelijk verband;
- 4) In slechts de helft van de studies speelt de toetsing van Allports contactcondities een rol;
- 5) Bij bestudering van de experimenten in deze literatuur beseft men dat de positieve resultaten niet, of alleen met grote kosten kunnen worden gerealiseerd in de alledaagse situatie;
- 6) Geen enkele studie komt met overtuigend bewijs, of weet anderszins aannemelijk te maken, dat positieve resultaten zelfs maar in de nabije toekomst bekliven;
- 7) Het merendeel van de auteurs draagt het besef uit dat buitenschoolse factoren een essentiële rol spelen in de ontwikkeling van interetnische relaties onder leerlingen op school.

De centrale conclusie van Pettigrew & Tropps (2006) cijfermatige analyse van secundaire bronnen is dat contact tot een afname van vooroordeel leidt, en dat Allports condities hierbij wel helpen, maar niet écht nodig zijn. Deze conclusie kan niet gestaafd worden door nadere bestudering van het hier aan de orde zijnde, kleine segment van deze bronnen.

De centrale aanbeveling waarmee Pettigrew & Tropp afsluiten, nadat zij concluderen dat de condities er niet werkelijk toe doen, luidt dat vanaf heden moet worden gekeken naar de negatieve factoren die belemmeren dat contact tot een afname van vooroordeel leidt. Die aanbeveling komt enigszins uit de lucht vallen omdat in de metastudie dergelijke factoren niet aan de orde komen. Dit onderzoek maakt echter duidelijk dat die negatieve factoren er zijn; ze komen in vrijwel iedere onderzoeksrapportage die hier is beschreven aan de orde, en het scala van geconstateerde belemmeringen is groot. Deze belemmeringen zijn gerelateerd aan vaardigheden (of het gebrek eraan), sociale positie, en ervaringen opgedaan in het verleden of in contexten buiten de school. Het is van het grootste belang deze belemmeringen te onderzoeken; de vraag is alleen of contact theory, ook zoals deze nu is 'uitgekleed' door Pettigrew & Tropp, het meest geschikte kader hiervoor biedt.

Om het effect van intergroepscontact op relatievorming, wederzijds begrip en beeldvorming over groepsgrenzen heen te kunnen begrijpen, bepleiten wij in dit rapport een aanpak die verder gaat dan de studie van het verband tussen individuele interactie en de dimensies van de cognitieve en affectieve identificatie. Daarnaast dienen volgens ons

ook processen die het lokale niveau overstijgen bij de analyse worden betrokken. Allports centrale condities (zoals 'gelijke status' en 'normatieve ondersteuning') bestaan in feite uit processen die hun dynamiek ontleenen aan wat er zich afspeelt in en tussen alle onderscheiden dimensies – die van cognitieve en affectieve identificatie, van sociale status, van institutionalisering, en van acculturatie - en aan de impact die van de hogere schaalniveaus uitgaat op het micro-niveau. De uitkomsten van (quasi-experimenteel of experimenteel) onderzoek op het laagste schaalniveau zullen daarom vaak resultaten van beleid - uit te voeren op datzelfde niveau - in het vooruitzicht stellen die in de praktijk niet haalbaar blijken te zijn. Dit komt mede omdat de condities als variabelen in het onderzoek te grofmazig zijn en een analyse van de dynamiek tussen de dimensies (van bijvoorbeeld identificatie, gedragsverandering, sociale positie) in zulk onderzoek achterwege blijft. Deze dynamiek heeft met name invloed op de ontwikkeling van relaties en van beeldvorming op de langere termijn. De richting van deze ontwikkeling komt niet aan het licht in het sociaal-psychologische onderzoek naar de contacthypothese. Het aspect van de historische ontwikkeling van relaties, en het besef dat de tijd ook een element is in het verwachtingspatroon van actoren die de intergroepsrelaties aangaan of vermijden, is bovendien zeer moeilijk te onderzoeken in dit soort onderzoek. Pettigrew and Tropp breken in hun meta-analyse een lans voor meer gedetailleerde *multilevel* modellen die naast individuele, ook structurele en normatieve parameters zouden moeten bevatten (2006: 768). Andere, buiten de onmiddellijke kring van contacttheoretici werkende onderzoekers pleiten voor kwalitatieve, etnografische en longitudinale methoden die beter in staat zijn om de werking van complexe multi-dimensionele processen op de ervaringen van de actoren boven water te krijgen (Bramel 2004; Connolly 2000; Dixon et al. 2005; Forbes 2004). Hierbij sluit dit rapport aan.

Summary

This report is about relations between students of different ethnic background in secondary education. In the Netherlands, in policy discourse as well as in the media, the call for education as an instrument for socio-cultural integration is growing ever louder. School is increasingly considered as a place where young people from indigenous and immigrant families have the opportunity to meet each other, and should be able to develop a realistic image about each other's collective categories. The question is to what degree and how schools facilitate their students to get to know each other across group boundaries, to engage in activities together, and to make friendships. Does it suffice to muster students from different ethnic background, to make sure that schools have an appropriate ethnic mix, or is more needed?

The contact hypothesis, as developed especially by social psychologists in the second half of the 20th century, formulates a number of conditions under which existing mutual prejudice can be reduced when different, even opposing (ethnic) groups are brought together. The founder of the conditioned contact hypothesis is the social psychologist Gordon Allport. Allport was cautiously optimistic about the beneficial influence of intergroup contact; he was, however, quite outspoken about casual contact. Casual contact, in his view, always leads to stereotyping and increase of prejudice. Over the past fifty years, social psychologists have done extensively research on the influence of contact on intergroup opinions. This has led to extensions and reformulations of the hypothesis.

Allport developed the contact hypothesis in his book *The Nature of Prejudice* (1954). He distinguished several kinds of social contact. The most important are *casual contacts*, *acquaintance* and contact in pursuit of *common objectives*. Casual contacts between ethnic groups do not reduce prejudice; Allport thought it more plausible that through casual contact existing prejudice would increase. Allport juxtaposed acquaintance to casual contact. From the contemporary literature Allport concluded that through true or sustained acquaintance mutual prejudice is reduced.

The conditions that constitute part of the contact hypothesis as it has evolved over the past fifty years are generally known as 'Allport's conditions'. Throughout the relevant chapter (1979 [1954]: 261-282) the conditions are treated implicitly; there is no question of a methodical review of them. The brief closing paragraph is broadly viewed as a summary of the four conditions that are imperative for the hypothesis to hold true: equal status, common goals, institutional and normative support, and the awareness of an overarching identity – Allport speaks of a common humanity. In the social-psychological literature about contact theory the necessity of this set of conditions for social contact to lead to friendship and a reduction of mutual prejudice is still undisputed – at least, until recently (see below).

The contact hypothesis presupposes that these conditions can be implemented in the micro context of contact between individuals. When the conditions are in force 'given a population of ordinary people, with a normal degree of prejudice' (1979 [1954]: 281), interethnic contact leads to sustained, mutually appreciated relations and even to relations of friendship, and to a reduction of prejudice on both sides. In isolation, each condition is necessary but not sufficient for the hypothesis to hold good.

The first condition is 'equal status between groups'. Status here is not taken in the broad, societal sense, but signifies the position of an individual in the local field of

interaction, e.g. the position of each pupil in the classroom where the teacher treats his pupils in an equal manner.

The second condition is ‘institutional support’, or ‘support of institutional authorities’. By this is meant that sustained contact and equal status can be encouraged and maintained by support of the authorities, including measures to uphold the relevant norms through special educational programs, and introduction of special teaching practices that make students work together in the classroom. A strong relation with the first condition is implicated; equal status in the contact situation is in fact ‘a conditioned condition’ only to be realized through at least a certain degree of institutional support.

The third condition is ‘cooperation toward a common goal’. Social contact leads to sustained, positively valued contact and reduction of prejudice when groups cooperate to attain a joint objective and all involved realize that their shared interest is at stake. Sometimes, the importance of mutual interdependence is underlined. When people see that they have to rely on each other because of functionally complementary roles acted out in a team effort, this can boost a positive attitude toward each other. Here as well, in practice, a strong mutual relation with the conditions of equal status and institutional support can be presupposed.

The fourth condition concerns the realization of a shared, overarching identity incorporating (but not necessarily making redundant) the collective identities of the groups in contact – the feeling to belong to a common humanity. This can, for instance, be brought closer by courses and training sessions in which universally felt values are highlighted.

This study comprises an inventory and analysis of scientific texts. The texts concern the reporting of empirical research of interethnic contacts between students in secondary education, research implicitly or explicitly departing from the paradigm of the contact hypothesis. The selected texts in this study are screened for (partial) answers to the following questions:

- 1) To what degree and under which circumstances do interethnic mixing and proximity in school lead to friendly interethnic contact in and outside school, and participation in each other’s peer groups? To what degree and under which circumstances does an ethnically mixed school setting lead to mutual avoidance and/or conflict?
- 2) To what degree and under which circumstances do interethnic mixing and proximity in school influence mutual outgroup presentations?

Criteria for selection of the texts comprised: articles in scientific journals, books from academic publishers, PhD dissertations and working papers published on academic websites. Firstly, a search via Internet was done. The query terms were chosen with our decision in mind to restrict the review to studies on interethnic contacts between students in secondary education that departed from the perspective of contact theory, explicitly or otherwise. In this way, we found the recent meta-study of Thomas Pettigrew and Linda Tropp (2006). In this study, a large number of publications of quantitative empirical research on the contact hypothesis are brought together. The publications are categorized according to a number of characteristics, among others age group of the respondents (e.g. adolescents), kind of intergroup contact (e.g. ethnic groups) and field of interaction (e.g. education). With the help of the basic references in the meta-study, a sustained ef-

fort was undertaken to find the publications on interethnic contact between adolescents in schools. We found the large majority of them. The studies from Pettigrew & Tropp (2006) form also the majority of the studies reviewed in chapter 3 of this report. Besides, we found a number of publications that fit our criteria that have not been included in the meta-study of Pettigrew & Tropp.

The meta-study reviews more than 500 studies, which together comprise more than 250,000 respondents in some forty countries. It concerns in all cases research in which intergroup contact was the independent variable, or one of the independent variables, for explaining prejudice. (Quasi-) experiments as well as field studies in which contact and prejudice were measured and statistically correlated were taken into account. On the basis of the statistical meta-analysis, Pettigrew & Tropp conclude that more contact is related to less prejudice in a statistically significant way. The authors underline that this is already the case in absence of the well-known conditions of the contact hypothesis. The most conspicuous result, emphasized by the authors, is thus that Allport's conditions are not essential for the reduction of prejudice. A simple increase in contact is sufficient, although prevailing conditions do further improve relations and further reduce prejudice. Allport's postulate that in absence of the conditions more contact leads to more problems is dismissed, without, for that matter, establishing this explicitly. Allport's conditions facilitate the process in the direction of sustained contact and mutual understanding, but are not an indispensable precondition.

In this report 26 studies are reviewed, of which 18 are part of Pettigrew & Tropp (2006), covering the large majority of researches on interethnic relations among adolescents in education in this meta-study. In chapter 3 we examine these publications systematically on the conditions that are taken into account, the question central in the field study, the research population, the research methods and the results. For each study we record if it contributes to an answer to the first and/or the second research question of this report, and what this contribution is. The field studies are categorized in a table by a number of central criteria. The table can be found in the beginning of chapter 4, and is in English.

Six field studies focus on the influence of opportunity for interethnic contact in school on the frequency of informal interaction and the development of friendly relations between students of different interethnic background. For these studies we have verified if they contribute to an answer to the first research question. About the appreciation, the quality, the intensity or the duration of interethnic relations between students we remain in the dark. Together, these six studies do not indicate clearly in which direction we could find an answer to the first research question. Four studies report a statistically significant, positive correlation between working together toward a common goal and friendly contacts, over, but not beyond the duration of the cooperation. Two of these studies can claim a causal direction in this relationship, to the effect that cooperation toward a common goal influences interethnic contacts positively for the duration of the experiment. In the other two an indication for the causal direction of the correlation is lacking.

The other twenty field studies did not look at the development of interethnic contacts, but concentrated directly on the question under which contact conditions in the school situation students changed their opinion of ethnic outgroup members in and outside school. These studies have been consulted for an answer to the second research question. The results are not univocal, precluding a clear answer to the second research question. Nine studies assessed a lack of effect or a negative effect for the relation be-

tween contact situation and prejudice reduction. In four studies a positive correlation was found for one of the categories of students in combination with an absence or a negative effect for the other category. In seven studies a positive effect was assessed for at least one of the categories. In twelve studies of this group a reduction or relative absence of prejudice was measured for those in a relative positive contact situation, without at least one of Allport's conditions having been taken into consideration. In the other eight studies in this group one or several conditions are taken into account; the condition of cooperation towards a common goal is in all these cases considered. In four studies no effect was assessed between this condition and prejudice reduction. The other four do measure a positive effect; two of these lack the research design to be able to assess a causal direction in the relationship.

To sum up, the following can be said about the reviewed studies:

- 1) A number of studies report a positive effect of educational methods in which students from different ethnic groups develop activities together and bear a collective responsibility for the results. Cooperation in mutual interdependence toward a common goal is an appealing idea. The research on the positive effects of this condition here reviewed is in our opinion not convincing, especially because a longitudinal perspective is lacking and the influence of other social relationships and activities in which adolescents are engaged, also outside the school, is kept from view;
- 2) In total, eleven studies report a positive effect for the complete population in the contact setting on which data were gathered. Eight studies assess the absence of effect or a negative effect for the complete research population;
- 3) Most studies cannot assess the causal direction of the assessed correlation. Of the eleven studies that report a positive effect for all categories that were included in the survey, only two can make a claim to having assessed a causal direction.
- 4) In only half of the studies are one or more of Allport's conditions involved in the analysis;
- 5) A review of the experiments among the studies makes one realize that the reported positive results cannot, or perhaps only to unrealistically high expense, be attained in the day-to-day situation in or outside school;
- 6) Not one of the studies provides convincing evidence, or manages otherwise to make plausible, that the assessed positive results take root even in the near future;
- 7) Most authors make clear in their texts that factors outside and beyond the school play an essential role in the development of interethnic relations in the school.

The chief conclusion of Pettigrew & Tropp's (2006) statistical analysis of secondary sources (contact leads to a reduction of prejudice, also when none of Allport's conditions is in force) cannot be confirmed by this review of a small segment of those sources.

The central recommendation with which Pettigrew & Tropp conclude their article is based on their chief conclusion. They suggest that, from now on, we take leave of our focus on the classical conditions, and concentrate on the negative factors impeding the desired effects of interethnic contact. This proposal comes out of the blue because, in the meta-study, negative factors are not considered. This report makes however clear that these negative factors exist; almost all the authors refer to them, and the range of identified or surmised impediments is extensive. These impediments are related to (lack of) skills, socio-economic position, preceding experiences and experiences outside the school context. It is of the utmost importance to study these impediments; however, the

question is if contact theory, even in its trimmed-down form as suggested by Pettigrew & Tropp, offers the most suitable framework.

To be able to assess and understand the effect of intergroup contact on the development of friendly relations, mutual understanding and representation across group boundaries among students in the school context, we argue in this report for an approach that takes a broader view of interaction, one that transcends the locus of the school and the dimensions of cognitive and affective identification. Allport's central conditions (c.f. 'equal status', 'normative support') can only become effective and remain in force if processes are taken into account (some curbed, others triggered) playing in and across all discerned dimensions – those of cognitive and affective identification, of social status, of institutionalization, and of acculturation – while simultaneously being directed by the impact from societal macro forces upon the micro level. Because of this, the results of (quasi-) experimental research on the level of individual interaction that does not take these processes into account will delude policy makers with false perspectives that in practice will prove to be unattainable.

Pettigrew & Tropp suggest that research be done according to more detailed multilevel models that alongside individual parameters comprise structural and normative ones as well (2006: 768). Other scholars, mostly outside or at the margins of the immediate circle of contact theoreticians, call for qualitative, ethnographic and longitudinal methods, which are better able to uncover the dynamics of complex multidimensional processes and their influence on mere contact between adolescents of different ethnic background (Bramel 2004; Connolly 2000; Dixon et al. 2005; Forbes 2004). This report confirms and endorses these suggestions.

1. Inleiding

Achtergrond en probleemstelling van het onderzoek

Dit rapport gaat over relaties tussen leerlingen met een verschillende etnische achtergrond in het voortgezet onderwijs. De school wordt van oudsher beschouwd als het meest belangrijke vehikel voor het bewerkstelligen van sociale en nationale cohesie. Tegenwoordig wordt de school algemeen gezien als een centraal instrument voor de integratie van migranten en hun nakomelingen in de samenleving. Het verband tussen onderwijs enerzijds en integratie en sociale cohesie anderzijds wordt meestal gelegd via het belang van schooldiploma's voor *sociaal-economische* integratie (Musterd & Ostendorf 2007: 51). In het meeste onderzoek over onderwijsdiversiteit ligt dan ook de nadruk op het verklaren van de verschillen in schoolprestaties tussen leerlingen van verschillende etnische herkomst, en het vinden van oplossingen om de matige schoolprestaties van leerlingen uit bepaalde migrantengroepen te verbeteren en hun vroege uitval uit het onderwijs tegen te gaan. Een onbeantwoorde vraag is in hoeverre de schoolprestaties van 'allochtone' leerlingen worden beïnvloed door onderwijssegregatie - ofwel de getalsmatige dominantie van leerlingen uit een of meerdere van de migrantengroeperingen op een school waar 'autochtone' leerlingen hoogstens één van de groepen vormen (Scheffer 2004: 66-70).

Daarnaast wordt in het beleidsdebat en in de media steeds vaker ook aandacht gevraagd voor onderwijs als instrument voor *sociaal-culturele* integratie. Hierbij wordt vooral gedacht aan de school als plek waar jonge mensen uit inheemse en immigrantengezinnen elkaar ontmoeten, en vervolgens een realistisch beeld en begrip ontwikkelen voor elkaar als collectieve categorie. De vraag is dan tot op welke hoogte en hoe de school aan haar leerlingen de gelegenheid biedt elkaar over groepsgrenzen heen te leren kennen, gezamenlijk activiteiten te ontwikkelen en vriendschappen te sluiten. Het bij elkaar plaatsen van leerlingen van verschillende etnische herkomst is hiervoor niet voldoende, zo wordt geconcludeerd in een van de weinige Nederlandse studies over de gevolgen van onderwijssegregatie (Karstens et al. 2003). Onder welke condities ontstaat er onderlinge verbondenheid, wat is het karakter van die verbondenheid, en leidt deze dan tot een afname van wederzijds vooroordeel?

Deze vragen kregen voor het eerst in de Verenigde Staten urgentie toen in 1954 het Opperste Gerechtshof bepaalde dat raciaal gescheiden onderwijsvoorzieningen een fundamenteel ongelijke behandeling impliceerden en dus onwettig waren. De argumentatie van sociaal-psychologen speelde bij de besluitvorming een belangrijke rol (Cook 1984; Gerard 1983). De hierop volgende desegregatie van het Amerikaanse onderwijs, vaak met behulp van *busing*, werd in de politiek en de media met argusogen gevolgd. Was onderwijsdesegregatie behalve een kwestie van rechtvaardigheid niet ook een vehikel om vooroordeel tussen etnische groepen te bestrijden door de mogelijkheden die contact tussen leerlingen van verschillende etnische achtergrond biedt? De ontwikkelingen in het onderwijs vormden in belangrijke mate de aanleiding voor het denken van wetenschappers in die jaren over dit soort vragen. Dit denken mondde uit in de zogenaamde contacthypothese, die stelde dat dit inderdaad het geval was, als althans aan enkele centrale condities werd voldaan.

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw leek de discussie rond de contacthypothese door het publieke en politieke discours te worden overgenomen. Desegregatie van scholen had lang niet overal het gehoopte positieve effect op de interraciale verhoudingen tussen leerlingen en dit leidde ertoe dat de contacthypothese een mikpunt van kritiek werd, ook in het wetenschappelijke debat. Het kwam tot kritische besprekingen van (sterk vereenvoudigde) varianten van de contacthypothese (Schofield & Sagar 1977; Carithers 1970; St. John 1975; Cohen 1975; Schofield 1978). Thomas Pettigrew merkte in die tijd op dat de scholen waar deze onderzoeken plaatsvonden op geen enkele manier voldeden aan de centrale criteria (de 'condities') van de hypothese (1973). Het debat over de contacthypothese gaat in feite over deze condities, die in dit rapport uitgebreid zullen worden besproken.

De contacthypothese werd in de jaren na de Tweede Wereldoorlog door Amerikaanse sociologen en sociaal-psychologen geformuleerd (Williams 1947, Homans 1950, Allport 1954). Zij stelt dat als onder bepaalde omstandigheden individuen behorende tot verschillende, zelfs tegenover elkaar staande (etnische) groepen bij elkaar gebracht worden, bestaande wederzijdse vooroordelen kunnen afnemen. Nadat Coser (1956) naar aanleiding van Homans' oorspronkelijke formulering¹ een aantal alternatieve proposities naar voren bracht, heeft de theorie onder sociologen haar invloed grotendeels verloren. Coser wees op het ambivalente karakter van relaties in de informele sfeer, en bekritiseerde Homans dat deze geen oog had voor het feit dat sociale interactie niet alleen een positieve, maar ook een negatieve emotionele band kan scheppen (1956: 62-63).

De theorie van de sociaal-psycholoog Allport bleek het meest invloedrijk en het langst te beklijven. Dit is vooral te danken aan zijn specificatie van de omstandigheden die nodig zouden zijn om vooroordelen te verminderen. Ofschoon Allport in algemene zin voorzichtig optimistisch was over de heilzaamheid van contact, waarschuwde hij tegen oppervlakkig contact. Dit laatste zou juist stereotyperingen bevorderen. De afgelopen vijftig jaar is vooral door sociaal-psychologen uitgebreid onderzoek gedaan naar de invloed van contact op wederzijdse opvattingen, wat heeft geresulteerd in uitbreidingen en herformuleringen van de hypothese (Pettigrew 1998).

In Nederland heeft onderzoek in het kader van de contacthypothese nooit een hoge vlucht genomen. Begin jaren zestig stelden van Doorn & Lammers dat de frequentie van contact niet iets hoeft te zeggen over de richting van wederzijdse gevoelens (positief-negatief, vriendschappelijk-vijandig) maar vooral iets zegt over de intensiteit van die gevoelens (1962: 50). Bovenkerk et al. (1985) toetsten de contacthypothese in hun analyse van interetnische relaties op buurtniveau. Zij verwierpen deze uiteindelijk, vanwege haar (te) hoge abstracte karakter, wat de hypothese in hun ogen onbruikbaar maakt voor empirisch onderzoek (303-306). Van Niekerk et al. (1987) hebben opgemerkt dat in Nederlandse studies over interetnische relaties de contacthypothese zich niet zozeer met name manifesteert, maar vooral in impliciete zin opduikt (33-35). Zij achtten de hypothese van weinig nut als de condities niet worden gespecificeerd 'waaronder een toename van contact kan leiden tot meer wederzijds begrip en waardering' (1987: 35). Snel en Boonstra komen recent tot een overeenkomstige conclusie. Zij beschouwen de contacthypothese als een veelal impliciete theorie achter beleid, maar achten de verwachtingen van de overheid ten aanzien van allerlei maatregelen en initiatieven, zoals de organisatie van interculturele dialogen, nogal overtrokken. Zij tonen zich zeer sceptisch over de

¹ "If the frequency of interaction between two or more persons increases, the degree of their liking for one another will increase and vice versa." (Homans 1950: 112)

contacthypothese, die zij overigens, net zoals van Niekerk et al. (1987), definiëren in de ongeconditioneerde vorm (2005: 18). In het huidige literatuuronderzoek staan juist de condities waaronder interetnisch contact zou kunnen ‘werken’ centraal:

Onder welke omstandigheden gaat de contacthypothese in het voortgezet onderwijs al dan niet op? En onder welke omstandigheden kan interetnisch contact juist leiden tot processen van verwijdering?²

Om een antwoord te krijgen op deze vragen heeft dit onderzoek zich gericht op internationale publicaties die vanuit het perspectief van de contacthypothese zijn geschreven. Het relevante onderzoek op middelbare scholen vanuit het perspectief van de contacthypothese wordt gesystematiseerd vanuit het perspectief van de contacttheoretici zelf.

Onderzoeksvragen

- 1) In hoeverre en onder welke omstandigheden leiden interetnische menging en nabijheid op school tot vriendschappelijk interetnisch contact op en buiten school, en deelname aan elkaars *peer groups*? In hoeverre en onder welke omstandigheden leidt een etnisch gemengde schoolomgeving juist tot vermijdingsgedrag en/of conflict?
- 2) In hoeverre en onder welke omstandigheden beïnvloeden interetnische menging en nabijheid op school de wederzijdse beeldvorming?

Vraag 1 betreft het effect van contact op interetnische relatievorming, en de beleving ervan, van de betrokken actoren. Allports oorspronkelijke contacthypothese heeft echter een wijdere strekking dan alleen het effect van contact op de verhouding die leerlingen met elkaar ontwikkelen. De hypothese stelt dat contact ook het vooroordeel van betrokkenen ten aanzien van elkaars etnische categorieën doet afnemen. Het is daarom van belang om de kwestie van (individuele) interactie over etnische grenzen heen te onderscheiden van de kwestie van wederzijdse beeldvorming. Deze wordt aan de orde gesteld in vraag 2. Natuurlijk hangen interactie en beeldvorming samen, maar de wederzijdse beïnvloeding is niet eenduidig. Zo hoeft het ‘specifieke geval’ van die toffe Ahmet nog niet direct iemands beeld van de volledige etnische categorie waartoe Ahmet behoort in positieve zin bij te stellen (zie Bovenkerk e.a. 1987: 303-304). ‘Iemand hebben leren kennen’ (acquaintance) is geen voldoende voorwaarde voor acceptatie van de categorie waartoe iemand behoort. In de contacthypothese wordt het wel vaak als een noodzakelijke voorwaarde gezien (Allport 1979 [1954]: 264-268).

Methoden van onderzoek

Dit onderzoek behelst een inventarisatie en bestudering van wetenschappelijke teksten. De criteria voor wetenschappelijkheid waren: artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, boeken bij wetenschappelijke uitgeverijen, dissertaties, en *working papers* op academische websites. Relaties tussen middelbare scholieren van verschillende etnische afkomst is het onderwerp waarop is gezocht. We hebben ons beperkt tot publicaties waarin dit thema

² Aldus de startnotitie van het WODC ten behoeve van dit onderzoek.

als afhankelijke variabele wordt behandeld, of (mede) als middelende variabele ter verklaring van ontwikkelingen in de wederzijdse beeldvorming over de etnische groepen waartoe de scholieren behoren. Wij hebben ons, met andere woorden, beperkt tot studies over interetnische contacten tussen scholieren uitgevoerd vanuit het perspectief van de contacthypothese. Onderzoek waarin leerprestaties centraal staan, werd uitsluitend meegenomen als de aandacht voor de rol van contact en samenwerking tussen leerlingen van verschillende etnische herkomst bij het bereiken van die prestaties daarnaast ook licht werpt op de vraagstelling van het onderzoek.

Allereerst is gezocht via het Internet (Google Scholar) met een eerste aantal zoektermen. Op basis van de resultaten van deze eerste korte internetzoektocht en via onze eigen netwerken en door input van leden van de begeleidingscommissie van dit onderzoek werd een korte lijst van Nederlandse experts opgesteld. Deze collega's werden via e-mail en telefoon benaderd. Telefoongesprekken met hen leverden vervolgens een langere lijst van Nederlandse en buitenlandse onderzoekers op die zich met interetnische relaties bezighouden, in het bijzonder met relaties tussen middelbare scholieren met een verschillende etnische achtergrond. De lijst van onderzoekers werd aangevuld met namen van auteurs van relevante publicaties die wij in de tussentijd zelf hadden gevonden. Van deze mensen werd het e-mailadres opgespoord. Via e-mail werden hen vervolgens vier vragen voorgelegd, met daarbij nog het verzoek om namen van collega's op hetzelfde onderwerp aan ons door te geven, of om publicaties te melden die wij nog niet hadden (onze lijst van publicaties van dat moment werd als bijlage meegestuurd).

De opbrengst van deze emailenquête stelde teleur. Slechts een enkeling reageerde. Van een drietal respondenten ontvingen wij nuttige informatie, vooral over het eigen onderzoek. Van de tot dan toe verkregen informatie werd gebruik gemaakt bij het kiezen van de steekwoorden waarmee vervolgens met zoekmachines op Internet (Online Contents, Google Scholar) en in de digitale bibliotheek is gezocht. Een recente overzichtsstudie die wij zo vonden is de zeer uitgebreide metastudie van Pettigrew & Tropp (2006). In deze studie worden meer dan vijfhonderd publicaties behandeld van empirisch onderzoek in het kader van de contacttheorie. De publicaties zijn gecategoriseerd, onder andere naar leeftijdsgroep van de onderzoekspopulatie, soort van het intergroepscontact (onder andere etnische groepen) en sociaal veld (o.a. onderwijs). De complete referenties ontbreken³. Met behulp van de elementaire referenties is een gedurige inspanning ondernomen om de onderzoeken naar interetnisch contact tussen adolescenten in het secundair onderwijs die deel uitmaken van deze metastudie studie boven water te krijgen.

Het digitaal zoeken met de steekwoordcombinaties en het bekijken van de literatuurverwijzingen in de gevonden literatuur leverden daarnaast een aantal publicaties op die niet zijn opgenomen in Pettigrew & Tropp. De gevonden digitale en papieren wetenschappelijke teksten werden beoordeeld op hun relevantie voor het literatuuronderzoek met behulp van de eerder vastgestelde selectiecriteria. De meerderheid van het empirische onderzoek dat in hoofdstuk 3 wordt behandeld is ook onderwerp van de meta-analyse van Pettigrew & Tropp.

³ Pettigrew en Tropp vermelden slechts de naam van de auteurs (ingeval van meer dan twee auteurs, alleen de naam van de eerste auteur) en het jaar van publicatie. Wij hebben Thomas Pettigrew en Linda Tropp verzocht ons de complete referenties van de bronnen te geven. Helaas hebben zij deze ons niet kunnen opzenden. Wel heeft Linda Tropp ons een destijds nog niet gepubliceerd artikel gestuurd waarin een statistische analyse wordt gepleegd van de studies onder kinderen en adolescenten in het onderwijs. Deze analyse komt aan de orde in de laatste paragraaf van hoofdstuk 4 (Tropp & Prenovost 2007).

Opbouw rapport

In Hoofdstuk 2 wordt het theoretische kader van de contacthypothese behandeld, en komen de belangrijkste theoretische ontwikkelingen aan de orde die zich sinds Allports introductie hebben voorgedaan. Hierbij richten wij ons nog niet uitsluitend op adolescenten en het onderwijs. De centrale condities van de hypothese worden, voor een beter begrip van het te beschrijven onderzoek, kort uit de doeken gedaan. We geven tenslotte een beknopt overzicht van de uitkomsten van empirische studies binnen het paradigma van de contacthypothese aan de hand van de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006). In Hoofdstuk 3 wordt beschreven hoe tot een selectie van het onderzoek binnen het middelbaar onderwijs is gekomen. We geven een overzicht van de te behandelen literatuur, en dan volgt een beschrijving van de studies waarin systematisch wordt ingegaan op de probleemstelling, de onderzoekspopulatie, de methode van onderzoek en de uitkomsten. In Hoofdstuk 4 worden de behandelde veldstudies gecategoriseerd en gepresenteerd in een tabel op grond van een aantal centrale criteria. Vervolgens vindt een samenvattende analyse plaats aan de hand van de twee onderzoeksvragen, waarbij het komt tot een zo goed mogelijke beantwoording van deze vragen. In Hoofdstuk 5 vindt, in het licht van de uitkomsten van het literatuuronderzoek, een kritische bespreking plaats van de contacthypothese en de waarde van *contact theory*. Wij komen tot een berekend signalement van de beperkingen van dit onderzoeksparadigma en stellen voor op welke dimensies en niveaus het onderzoek naar interetnisch contact verbreding behoeft. Het rapport wordt afgesloten met aanbevelingen voor nader onderzoek.

2. De contacthypothese en contact theory

Inleiding

Allport ontwikkelt de contacthypothese in hoofdstuk 16 van zijn boek *The Nature of Prejudice*. Het hoofdstuk heet *The Effect of Contact*⁴. Hij begint met te zeggen dat

‘It has sometimes been held that merely by assembling people without regard for race, color, religion, or national origin, we can thereby destroy stereotypes and develop friendly attitudes. The case is not so simple’ (1979 [1954]: 261).

Het komt vaak voor dat contact via vier klassieke stadia (contact, competitie/rivaliteit, aanpassing en assimilatie) tot vreedzaam samenleven leidt, maar het is geen universele wet, stelt Allport. Ook is de volgorde van de stadia niet onomkeerbaar, zoals blijkt uit de geschiedenis. Allport refereert hier aan Parks *race relations cycle* maar tevens aan Parks eigen relativeringen op ditzelfde thema (Alba & Nee 2003, Lal 2003). Hij loopt aldus in zekere zin vooruit op de ontwikkeling van de klassieke assimilatietheorie in de jaren 60 en 70 (Gordon 1964, Glazer & Moynihan 1970). De geldigheid van de ‘wet van de vreedzame progressie’ lijkt afhankelijk van de aard van het contact dat wordt gelegd. Of, anders gezegd, het effect van het contact is afhankelijk van het karakter ervan.

Allport onderscheidt in het hoofdstuk verschillende soorten contact waaraan hij een korte paragraaf wijdt. De belangrijkste zijn terloopse contacten (*casual contacts*), het elkaar leren kennen (*acquaintance*) en contact in het kader van het nastreven van gemeenschappelijke doelen (*pursuit of common objectives*). Terloopse contacten tussen etnische groepen maken geen eind aan bestaand vooroordeel; het is naar de mening van Allport waarschijnlijker dat bestaand vooroordeel door terloops contact toeneemt: ‘The more contact, the more trouble’ (251). Het argument is kort gezegd dat terloops contact slechts terloopse percepties voortbrengt, die vanwege hun onvolledigheid worden in- en aangevuld, via de weg van de associatie, met allerlei kennis van, ervaringen met en opvattingen over de *categorie* waartoe men het individu of de groep van individuen waarmee men het terloopse contact heeft, vindt behoren. Aangezien wij zintuiglijk zijn toegelust om vooral die informatie toe te laten welke onze stereotypen bevestigt, selecteren wij, als onze herinneringen en associaties met een bepaalde categorie mensen negatief zijn, in onze terloopse contacten met mensen behorende tot die categorie slechts negatieve beelden. Het is het argument van de self-fulfilling prophecy. ‘Casual contact’, stelt Allport, ‘... permits our thinking about out-groups to remain on an autistic level’ (252). Allport maakt (met voorbeelden) ook duidelijk dat niet alleen perceptie, maar ook gedrag een belangrijke rol speelt in de bevestiging en versterking van bestaande beelden. In theorie zou dit tevens met (wederzijdse) positieve beelden het geval moeten zijn, ofschoon Allport hierover niet spreekt (althans niet in dit hoofdstuk).

Naast *casual contact* plaatst Allport *acquaintance*. Deze term duidt in dit verband zowel de omgang met elkaar, als kennis over en vertrouwdheid met elkaar aan. Beide betekenissen, die van de interactie en die van de cognitie en het gevoel, zijn van belang. Uit de toen beschikbare onderzoeksliteratuur maakte Allport al op dat door *true acquaint-*

⁴Hoofdstuk 16 beslaat in Allports meer dan vijfhonderd pagina’s tellende boek slechts 21 bladzijden (1979 [1954]: 261-282).

tance of *sustained acquaintance* vooroordeel afneemt. In de loop van het hoofdstuk geeft Allport voorbeelden van wonen, werken en schoolgaan, en lijkt hij het belang te willen onderstrepen van intercultureel onderwijs, waarvan hij een aantal voorbeelden kritisch onder de loep neemt.

De contacttheorie

De theorievorming rond de contacthypothese is op microniveau gesitueerd; dat wil zeggen, zij richt zich voornamelijk op het contact tussen individuen en de gevolgen hiervan voor beeldvormingsprocessen. Allport verwierp in *The Nature of Prejudice* als eerste het idee dat vooroordeel een persoonlijkheidstrekk is. Dit blijkt uit de contacthypothese zelf, die veronderstelt dat *contact*, in het bijzonder als het persoonlijk en aanhoudend is, een attitudeverandering met zich meebrengt. Allports theorie overstijgt hiermee de klassieke gedragsbenaderingen (veelal uit de psychologie, maar ook uit de sociologie⁵) welke zich uitsluitend richten op de *intrinsieke* mechanismen waardoor individuen verondersteld worden gedreven te zijn onderscheid te maken tussen verschillende groepen, en deze groepen verschillen in status en waarden toe te kennen (Rothman 1977: 7). In contrast met de klassieke gedragsbenaderingen ligt *het sociale proces* aan de basis van deze theorie. Voor het eerst staat niet het individu centraal, maar de interactie tussen individuen.

Wel hield Allport zich vrijwel uitsluitend bezig met de psychologische (cognitieve en affectieve) dimensie van deze sociale processen. Dit geldt voor alle sociaal-psychologische studies die zich sindsdien richten op wanneer, waarom en hoe intergroepscontact ‘werkt’ (Pettigrew 1998). Er is daarom nog steeds brede consensus onder wetenschappers in dit veld dat de bestudeerde sociale processen op microniveau plaatsvinden, waarbij mogelijke gedragsveranderingen die zich in de loop ervan voordoen buiten beschouwing worden gelaten.

De maatschappelijke betrokkenheid van Allport, en het elan waarmee hij manieren voorstelde om contact te laten ‘werken’, zijn over de decennia de drijfveer gebleven in dit onderzoek. De oplossingsgerichtheid in het veld heeft een drietal stromingen voortgebracht die een eigen strategie voorstaan zodat contact tussen groepen leidt tot aanhoudend wederzijds geapprecieerd contact, en vervolgens tot een afname van vooroordeel. Deze deels contrasterende oplossingen bevinden zich alle binnen het domein van de beeldvorming en kunnen volgens de auteurs door maatregelen worden bewerkstelligd. Brewer & Miller (1984) pleiten voor het afzien van het gebruik van labels die sociale of etnische groepen identificeren, en voor de nadruk op individuele kenmerken in de communicatie over en weer (*personalisation approach* of *deategorisation approach*). Anderen stellen dat de verschillende groepsidentificaties juist de zekerheid geven om interetnisch contact tot een succes te kunnen maken (Hewstone & Brown, 1984). Degenen die het in stand houden van groepsidentificaties bepleiten in intergroep contact (*categorisation approach*) hebben de sterkste zaak als het gaat om het effect op het oordeel over de categorie waartoe de individuen in interactie behoren. De individuen blijven immers herkenbaar als vertegenwoordigers van hun groep, en als het contact inderdaad gedurig wordt en leidt tot wederzijds respect, moet dit logischerwijze ook leiden tot

⁵ Een van de eerste boeken waarin deze klassieke gedragsbenadering wordt ontwikkeld is T. Adorno's *Authoritarian Personality* (1950).

respect voor de categorie waartoe de betrokkenen elkaar rekenen. Een derde stroming bepleit de opheffing van symbolische grenzen tussen sociale of etnische groepen niet zozeer door individuele kenmerken te benadrukken, maar door het propageren van een overkoepelende identificatie (common ingroup identity approach, of recategorisation approach) die de leden van beide groepen zich zouden moeten toe-eigenen (Gaertner e.a., 1989). Pettigrew heeft in een invloedrijke overzichtsstudie (1998) betoogd dat deze benaderingen het best kunnen worden gerealiseerd in een volgtijdelijk verband. Tijdens de beginfase van het contact werkt het het beste als mensen elkaar als individuen, en niet als vertegenwoordigers van een bepaalde groep benaderen. Nadat een positieve relatie is ontstaan, dient men de eigen of elkaars herkomst niet langer onder stoelen of banken te steken, zodat positieve ervaringen kunnen worden geassocieerd met de groep waaruit de ander afkomstig is. Ten slotte zal dit leiden tot identificatie met een nieuwe, beide groepen omvattende categorie (1998: 76-7). De vraag naar de *generalisatie* van de positieve effecten van contact – in hoeverre vooroordeel vermindert als gevolg van gedurig interetnisch contact – betreft de processen die gedurende de twee laatste fasen geacht worden te spelen. Deze kwestie blijft in het debat tot op heden onbeslist (Dovidio et al. 2003: 13,14).

De condities

De condities die onderdeel uitmaken van de contacthypothese zoals die de afgelopen vijftig jaar is ontwikkeld en getoetst, staan algemeen bekend als ‘Allports condities’. In Allports tekst (1979 [1954]: 261-282) kunnen zij in de voorbeelden van de paragrafen *Occupational contact*, *Pursuit of common objectives*, en *Goodwill contacts* worden onderscheiden, maar van een expliciete, methodische behandeling is geen sprake. Allports summier slotalinea van het betreffende hoofdstuk wordt algemeen beschouwd als zijn klassieke samenvatting van de vier centrale condities waaronder de contacthypothese opgaat: gelijke status, gemeenschappelijke doelen, institutionele en normatieve ondersteuning en het besef van een overkoepelende, gemeenschappelijke identiteit (Allport spreekt van een common humanity). In de sociaal-psychologische literatuur is deze set van condities, in de oorspronkelijke of in een enigszins aangepaste of aangevulde vorm, nog steeds dominant. Sommige auteurs laten een conditie (meestal de laatste) vallen zonder daar veel woorden aan vuil te maken⁶, anderen pleiten voor uitbreiding of vervanging⁷, weer anderen onderkennen naast de condities subprocessen die moeten worden doorlopen⁸. Al deze aanpassingen blijven wat betreft de inhoud dicht bij de oorspronkelijke condities waarbij van een werkelijke perspectiefverandering geen sprake is. In de theorievorming

⁶ Zie bijvoorbeeld Tropp & Prenovost 2007.

⁷ Cook liet Allports vierde conditie van de overkoepelende, gemeenschappelijke identiteit vallen, en introduceerde twee andere condities, die van *acquaintance potential* (er moet gelegenheid zijn om elkaar te leren kennen) en *disconfirmation of prevailing stereotypes* (de personen die aan de interactie deelnemen moeten kenmerken bezitten waarmee de bestaande vooroordelen ontkracht worden. Cook voegt bovendien aan de conditie van *samenwerken naar een gemeenschappelijk doel* toe dat deze samenwerking *in onderlinge afhankelijkheid* moet plaatsvinden. Hij komt zo op een totaal van vijf centrale condities (1985). Pettigrew laat in zijn invloedrijke reviewartikel uit 1998 eveneens Allports laatste conditie vallen, en scheidt (Cooks versie van) Allports conditie *samenwerken in onderlinge afhankelijkheid naar een gemeenschappelijk doel* in twee condities: het hebben van een *gemeenschappelijk doel* en *samenwerken in onderlinge afhankelijkheid*. Daarbij voegt hij de conditie *friendship potential* toe, die gelijk lijkt te zijn aan Cooks *acquaintance potential*. Pettigrews condities komen in aantal aldus eveneens op vijf (1998).

⁸ Zie voor de noties decategorisation, categorisation en recategorisation de vorige paragraaf.

rond de contacthypothese gaat men ervan uit dat deze condities in de microcontext van het contact door autoriteiten kunnen worden verwezenlijkt. Als alle condities zijn geïmplementeerd, en het gaat om 'een populatie van gewone mensen, met een normale mate van vooroordeel' (Allport 1954: 281) dan leidt interetnisch contact tot het ontstaan van vriendschappelijke relaties en een vermindering van wederzijds vooroordeel. Afzonderlijk zijn de condities een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor het opgaan van de contacthypothese.

De eerste conditie is 'gelijke status tussen groepen'. Contacttheoretici laten blijken dat de verwezenlijking van een formeel gelijke status van het contact tussen leerlingen in een klas (onder andere voor het uitvoeren van experimenteel onderzoek) niet hetzelfde is als het verwezenlijken van een gelijke statuspositie voor verschillende groepen in de samenleving. Niettemin gaat men in de contacttheorie ervan uit dat onder condities van gelijke status in het interactieveld (een schoolklas, waarin de leerkracht zijn leerlingen gelijk behandelt, bijvoorbeeld) attitudes tussen leden van groepen met een aanvankelijk ongelijke status verbeterd kunnen worden⁹.

De tweede conditie is die van 'institutionele ondersteuning', of 'steun van institutionele autoriteiten'. Hiermee wordt vooral bedoeld dat aanhoudend contact en de gelijke status van het contact (er wordt niet gesproken van gelijke status van de deelnemers aan het contact) kunnen worden bevorderd door institutionele ondersteuning. Het gaat om de vaststelling van normen voor het contact over groepsgrenzen heen, en de rol van de autoriteiten binnen de institutie daarin. In feite is een sterke relatie tussen de eerste twee condities geïmpliceerd; 'gelijke status in de contactsituatie' is in de praktijk een geconditioneerde conditie, slechts te verwezenlijken als 'institutionele ondersteuning' aanwezig is.

De derde conditie is die van 'gemeenschappelijke doelen en samenwerking'. Contact leidt tot aanhoudend, positief gewaardeerd contact en een afname van vooroordeel als groepen samenwerken naar een doel waarvan het gemeenschappelijke belang wordt beseft. Hier wordt soms ook het belang van de onderlinge afhankelijkheid beklemtoond. Als mensen op elkaar moeten kunnen vertrouwen, ook omdat ze functioneel aanvullende rollen hebben, kan dit de ontwikkeling van een positieve houding ten opzichte van elkaar stimuleren. In de praktijk van iedere casus wordt een sterke onderlinge relatie met de condities van gelijke status en institutionele ondersteuning verondersteld.

De vierde conditie is die van een gemeenschappelijke, overkoepelende identiteit, van een gevoelde *common humanity*. Allport dacht dat intercultureel onderwijs en interculturele trainingen een belangrijke rol hadden om dit besef te doen ontstaan. Hij geeft het voorbeeld van een methode die in de jaren veertig van de vorige eeuw tijdens buurtfestivals is gebruikt. Mensen van verschillende etnische herkomst vertellen elkaar over hun jeugd. Men wordt gevraagd om elkaars herinneringen van de herfst, van het genot van vers brood, en elkaars jeugdervaringen van plezier, hoop en straf te vergelijken. De waarden die dan op de voorgrond treden, stelt hij, worden als universeel beschouwd en geven een gezamenlijk gevoelde basis om elkaar beter te leren kennen (1979 [1954]: 279).

⁹ 'Allport contended that even when groups are initially unequal in status, intergroup attitudes can be improved when members of these groups are given opportunities to interact with each other under conditions of equal status' (Tropp & Prenovost 2007).

De meest recente uitkomsten

In de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006) werden 515 studies verzameld, die plaatsvonden tussen 1940 en 2000, en die gezamenlijk 713 onafhankelijke onderzoekspopulaties betroffen¹⁰. De studies omvatten samen een onderzoekspopulatie van meer dan 250.000 individuen in 38 landen. Voor de gevonden studies werd in de meta-analyse nagegaan in hoeverre zij aan Allport's vier condities voldeden. Alleen die studies werden in beschouwing genomen waarin intergroepscontact de onafhankelijke variabele was voor het voorspellen van vooroordeel. Het betrof zowel experimenten als veldstudies waarin bestaand contact en vooroordeel gemeten en gecorreleerd werden. Vooroordeel werd door Pettigrew & Tropp breed gedefinieerd, zodat studies konden worden betrokken die zowel gevoelens, beoordelingen, overtuigingen en stereotyperingen hadden gemeten. De metastudie beperkte zich tot gevallen waarin leden van duidelijk omschreven groepen deelnamen, om er zeker van te zijn dat de uitkomsten op groepen betrekking hadden en niet louter op individuen. Ook diende er een zekere mate van direct contact te zijn over groepsgrenzen heen, en moest het niet uitsluitend gaan om opvattingen over en weer zonder dat er van werkelijke interactie ooit sprake was. Ten slotte moesten de uitkomsten gemeten zijn bij de individuen zelf, en niet verzameld zijn op een geaggregeerd niveau. De generieke uitkomst van de metastudie was dat meer contact samenhangt met minder vooroordeel ($r = -.215$; zie Pettigrew & Tropp, 2006). De auteurs stellen dat dit ook het geval was als geen van de condities aanwezig was. De centrale en tevens baanbrekende uitkomst van het onderzoek is dat Allports condities niet essentieel zijn voor het doen afnemen van vooroordeel. Toename van contact volstaat, ofschoon de aanwezigheid van de condities interetnische relaties verder verbetert en vooroordeel verder vermindert. Pettigrew & Tropp achten dit in overeenstemming met de conclusies van veel review studies. Overzichtstudies die tot andere, minder optimistische conclusies komen hebben volgens de auteurs te lijden onder drie belangrijke tekortkomingen: het corpus van het bestudeerde onderzoek is incompleet of selectief samengesteld, de criteria voor inclusie van de studies waren vaag, en de effecten van contact werden op een subjectieve en non-kwantitatieve wijze vastgesteld (752-3).

De uitkomst betekent een breuk met de in vijftig jaar opgebouwde traditie van de contacttheorie, zonder dat dit met zoveel woorden wordt gezegd. Allports constatering dat, zonder de aanwezigheid van zijn condities, meer contact tot meer problemen leidt, wordt (zonder naar Allport te verwijzen) resoluut verworpen. Allports condities faciliteren het proces richting gedurig positief contact en wederzijds begrip, maar zijn hiervoor geen voorwaarde.

¹⁰ Het aantal onderzoekspopulaties is groter dan het aantal studies omdat in veel studies meerdere onderscheiden populaties werden onderzocht. Wat bedoeld wordt met 'onafhankelijk' is niet duidelijk; In de hier besproken studies onder adolescenten van verschillende etnische herkomst in het onderwijs gaat het vaak om een schoolpopulatie waarin de groepen leerlingen van verschillende etnische herkomst werden onderscheiden. Deze naar etnische herkomst onderscheiden categorieën in één onderzoek kunnen onzes inziens niet als onafhankelijk (van elkaar) kunnen beschouwd.

3. De studies - verantwoording van de keuze en systematische beschrijving

Verantwoording van de keuze

De studies die in dit hoofdstuk zullen worden beschreven, zijn rapportages van onderzoek dat gedaan is naar de invloed van Allports condities op interetnisch contact tussen middelbare scholieren. In het bijzonder gaat het om 1) in hoeverre en hoe deze condities bewerkstelligen dat zulk contact zich ontwikkelt tot gedurige en wederzijds als positief ervaren relaties, en 2) dat deze relatievorming op zijn beurt tot een vermindering van vooroordeel leidt ten aanzien van de etnische categorieën waartoe de leerlingen behoren.

De studies zijn gevonden met de in de inleiding beschreven zoekprocedure. Naast een aantal studies dat we door digitaal zoeken hebben gevonden, bleek de belangrijkste bron van referenties de recente metastudie van Pettigrew & Tropp (2006). Deze studie onderscheidt onderzoek onder vier leeftijdscategorieën: 87 studies onder kinderen (12 jaar en ouder), 112 studies onder adolescenten (13-17 jaar), 267 studies onder studenten tussen de 18 en de 21, en 235 studies onder volwassenen (ouder dan 21). Van de studies onder kinderen gingen er 51 over contact tussen kinderen van verschillende raciale en etnische herkomst. Van de studies onder adolescenten zijn er 46 die de contacthypothese en haar condities testen voor situaties waarin adolescenten (13-17 jaar) afkomstig uit verschillende etnische groepen met elkaar in contact zijn. De helft (24) van deze studies valt in de categorie interetnische relaties tussen leerlingen in het voortgezet onderwijs¹¹. Van deze groep studies hebben wij er twintig gevonden¹². Van deze twintig studies bleken er drie niet over de invloed van de schoolsituatie op contact te gaan¹³. Van de studies onder adolescenten in Pettigrew & Tropp die niet als schoolstudies staan aangegeven, hebben wij er een gevonden die wel als zodanig kan worden beschouwd¹⁴. Daarnaast hebben wij acht studies gevonden die aan de criteria voldoen, maar in de metastudie van Pettigrew & Tropp niet voorkomen. Dat brengt het totale aantal studiebeschrijvingen over adolescenten op school binnen het kader van de contacthypothese op 26. In deze studies werden de effecten van de schoolcontext op enigerlei wijze zijn bestudeerd.

Van deze studies vonden er 19 in de VS plaats, twee in Israël en in Zuid-Afrika, en één in Duitsland, in Noord Ierland en op een American School in Brazilië. Elf maal betrof het onderzoek onder jongere leerlingen tussen de 11 en de 14 jaar (Junior High School), drie maal oudere leerlingen van klassen in Senior High School (15-17 jaar), elf maal leerlingen uit klassen van zowel Junior als Senior High School. In één studie werd niet aangegeven van welke leeftijd de leerlingen waren of uit welke klassen ze afkomstig waren, maar slechts gemeld dat het om High School leerlingen gaat (Gaertner et al. 1994).

Hieronder zijn de studies in twee rijen opgesomd, gescheiden naar de wijze waarop we ze hebben gevonden. De nummering geeft de (alfabetische) volgorde aan waarin

¹¹ In de appendix aangegeven met Target: 1; Age: adol; Set: edu (Pettigrew & Tropp 2006: 783).

¹² De vier niet gevonden studies betreffen ongepubliceerd (Ijaz 1980; Williams 1972) en gepubliceerd werk (James 1950; Rich et al. 1995).

¹³ Johnson & Marini (1998), Maoz (2000) en Neto (2002/2006). In de appendix van Pettigrew en Tropp staat Neto (2000). Een studie met dat jaartal hebben we niet kunnen achterhalen.

¹⁴ Bullock (1978).

ze in de volgende paragraaf worden beschreven. In die paragraaf wordt dezelfde nummering aangehouden.

Schoolstudies onder adolescenten gevonden via Pettigrew & Tropp 2006:

1a. Amir et al. 1978	JH Israël
2. Bradnum et al. 1993	JH Zuid Afrika & Zimbabwe
3. Bullock 1976	JH&SH VS
4. Campbell 1958	JH&SH VS
5. Chadwick et al. 1971	JH&SH VS
8. Eshel & Dicker 1995	JH Israël
9. Gaertner et al. 1994	H (lftd/kl. niet vermeld) VS
10. Glock et al 1975	JH&SH VS
11. Lombardi 1963	SH VS
12. Luiz & Krige 1981	JH Zuid Afrika
14. McClenahan et al. 1996	JH Noord Ierland
17. Patchen et al. 1977	JH&SH VS
18. Phinney et al. 1997	JH&SH VS
21. Slavin 1979	JH VS
22. Slavin & Madden 1979	SH VS
24. Vornberg & Grant 1976	JH (American School in Brazilië)
25. Wagner et al. 1989	SH Duitsland (Hauptschule)
26. Webster 1961	JH VS

Schoolstudies onder adolescenten niet aanwezig in Pettigrew & Tropp 2006:

1b. Amir et al. 1979	JH Israël
6. Cook 1985	JH&SH VS
7. Damico & Sparks 1986	JH VS
13. Lundberg & Dickson 1952	JH&SH VS
15. Molina & Wittig 2006	JH&SH VS
16. Moody 2001	JH&SH VS
19. Schofield 1982	JH&SH VS
20. Schofield & Sagar 1979	JH VS
23. Slavin & Oickle 1981	JH VS

JH = Junior Highschool (middle school), 11-14 jaar, grades 7-9

SH = Senior Highschool, 15-17 jaar, grades 10-12

Een van deze studies (Molina & Wittig 2006) is verschenen na publicatie van de meta-studie. Twee ervan (Schofield & Sagar 1979 en Schofield 1982) betreffen dezelfde school, maar verschillen in methode en tijdsduur van het onderzoek (de eerste kortdurend en gebaseerd op een specifieke observatietechniek, de ander langdurig en etnografisch). Uitgezonderd deze twee studies zijn alle beschreven studies statistische analyses van surveyonderzoek op scholen of van geaggregeerde leerlingendata. Onze systematische beschrijving is niet gericht op technische evaluatie van de statistische analyses. Wij rich-

ten ons op 1) de probleemstelling van het onderzoek en de vraag op welke van de twee onderzoeksvragen de probleemstelling betrekking heeft, 2) het onderzoeksveld en de onderzoekspopulatie, 3) de methode, en 4) de uitkomsten, en 5) welk licht de uitkomsten werpen op de te beantwoorden onderzoeksvraag. We sluiten iedere beschrijving af met commentaar.

Systematische beschrijving

1a) Y. Amir et al. (1978): *Attitude change in desegregated Israeli High Schools (JH Israël)*

Probleemstelling

In deze studie werden contextuele en gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De onafhankelijke variabelen waren: de mate van interetnisch contact voorafgaand aan de middelbare schooltijd; de etnische compositie van de klas op het moment van het onderzoek; de etnische groep waartoe de leerling behoorde; het geslacht van de leerling; de academische en sociale status van de leerling. Van de condities volgens Allport kan alleen gelijke status worden onderscheiden (de academische en sociale status van de leerling). Daarnaast geeft de etnische compositie van de klas de mate aan waarin leerlingen gelegenheid hadden om contact met elkaar te leggen.

Twee soorten status worden gemeten: 1) populariteit/invloed in de klas, en status blijkend uit vriendschap die anderen zeggen met het subject te hebben, en 2) status die zou moeten blijken uit leerprestatiescores.

Onderzoeksveld en -populatie

De onderzoekspopulatie bestond uit 1033 *ninth-grade* leerlingen afkomstig uit 30 klassen van zeven high schools in verschillende delen van Israël. De onderzoekspopulatie werd geïdentificeerd als 'westers' of 'Midden-Oosters', waarbij wordt gesteld dat beide groepen in de maatschappij (Israël) in omvang ongeveer even groot zijn, en wordt aangenomen, op basis van eerder uitgevoerd onderzoek, dat de westerse categorie een in sociaal opzicht dominante status heeft vergeleken met die van de Midden-Oosterse categorie.

419 leerlingen kwamen uit gezinnen met een westerse achtergrond (oorspronkelijk afkomstig uit Europa, Noord en Zuid Amerika, of Zuid Afrika), en 614 leerlingen uit gezinnen met een *Middle-Eastern* achtergrond (oorspronkelijk afkomstig uit islamitische landen in Noord Afrika en het Midden-Oosten). Het gaat in alle gevallen om kinderen uit joodse gezinnen.

Op het moment van onderzoek vormde in Israel de negende grade het eerste jaar in High School. Het was voor de leerlingen in het onderzoek het eerste jaar in een 'etnisch' gemengde klas op een gedesegregerde High School.

Methode

Deze studie is opgezet om de effecten van zowel individuele als groepsstatus te onderzoeken op veranderingen in attitudes tegenover verschillende etnische categorieën als gevolg van interetnisch contact in de klas. Deze veranderingen werden onderzocht voor zowel de dominante westerse categorie (ook *majority group* genoemd door de onderzoekers) als de Midden-Oosterse categorie (ook *minority group* genoemd).

Om deze vragen te beantwoorden werden twee vragenlijsten twee maal aan de leerlingen voorgelegd: in het begin en aan het einde van het schooljaar in een nieuwe, etnisch gemengde klas. Een sociometrische vragenlijst behelsde vragen over vriendschapsrelaties met, en populariteit/invloed van klasgenoten. Een vraag over vriendschapsrelaties was bijvoorbeeld "Write the names of four of your best friends in the class". Een vraag over populariteit/invloed van klasgenoten was bijvoorbeeld: "Write the names of four students in this class who are most often able to get other students to carry out their suggestions". De vraag over vriendschapsrelaties werd gebruikt om de sociale status van individuele leerlingen te bepalen, en niet om (verandering in) de prevalentie van interetnische vriendschappen vast te stellen. De andere vragenlijst bevatte vragen over de attitude tegenover vijf benoemde etnische categorieën (afkomst uit bepaalde landen) die konden gerangschikt worden onder de bredere tweedeling westers/Midden-Oosters. De vijf landen waren: Irak, Marokko, Roemenië, Verenigde Staten, Jemen. De data van de tweede vragenlijst werden gebruikt om de verandering in opvattingen van de leerlingen (in zowel de westerse als de Midden-Oosterse categorie) ten opzichte van mensen afkomstig uit Irak, Marokko en Jemen (de Midden-Oosterse categorie) te meten. Daarnaast werden deze data ook gebruikt om de opvattingen van leerlingen behorende tot de Midden-Oosterse categorie over de westerse categorie te meten. De onderzoekers maten hiermee dus voor leerlingen afkomstig uit westerse gezinnen attitudeveranderingen met betrekking tot de etnisch andere, en voor leerlingen vallend onder de Midden-Oosterse categorie attitudeveranderingen over zichzelf, en over de etnisch andere.

Daarnaast werden de scores gebruikt van een gestandaardiseerde toets (*academic achievement test*) die alle leerlingen aan het eind van de *8th grade* afleggen.

Uitkomsten

Allereerst werd gekeken of klassen en scholen (en dus het niveau van de tracks) invloed hadden op de uitkomsten (de verschillen in de scores van de vragenlijsten op het eerste en het tweede moment). Dit was niet het geval; alle analyses werden vervolgens gericht op de 9th grade leerlingen in het onderzoek over alle scholen heen en ongeacht het niveau van de opleiding. Er werd vanuit gegaan dat het karakter en het niveau van de school geen invloed uitoefenden op de analyses die aansluitend werden gepleegd.

Van de onafhankelijke variabelen hierboven (Probleemstelling) genoemd, bleken tot verrassing van de onderzoekers voorafgaand interetnisch contact en de etnische samenstelling van de klas geen statistisch significant verband te hebben met attitudeverandering of verandering van voorkeuren van de leerlingen (132). Als men keek naar de verschillen in gedragsverandering tussen leerlingen met westerse en Midden-Oosterse achtergrond, dan bleek dat westerse leerlingen op het eind van het jaar minder op de eigen groep waren georiënteerd, terwijl Midden-Oosterse leerlingen juist een grotere acceptatie tegenover groepsgenoten lieten zien. Hun opvattingen over westerse leerlingen veranderde niet; de westerse groep bleef in de ogen van leerlingen van beide groepen de voorkeur houden. Als men de scores van de jongens en de meisjes met elkaar vergeleek, bleken westerse jongens in een jaar tijd positiever tegenover Midden-Oosterse leerlingen te staan dan westerse meisjes.

Er werd nagegaan of individuele sociale status (gemeten met behulp van de sociometrische vragenlijst) of academische status (gemeten met de toets) enig onderscheidend effect had op verandering van instelling tegenover de etnisch andere (voor de leerlingen uit de westerse categorie) en tegenover de eigen categorie (voor de leerlingen uit de Midden-Oosterse categorie). Het belang van academische status voor het verklaren

van de gevonden veranderingen in interetnische percepties en attitudes (hoe klein ook) is evident. Leerlingen met betere schoolprestaties lieten in grotere mate veranderingen zien in hun opvattingen. De best presterende Midden-Oosterse leerlingen toonden na een jaar een positiever beeld van zichzelf én van hun westerse klasgenoten te hebben gekregen. Westerse leerlingen met de beste schoolprestaties vonden zichzelf wat minder uitmuntend (ofschoon nog steeds veel beter) dan hun klasgenoten uit de Midden-Oosterse groep. Hun bereidheid om met leerlingen van de Midden-Oosterse groep om te gaan nam echter niet toe. De onderzoekers concluderen daarnaast dat de minder presterende leerlingen uit de minderheidsgroep blijkbaar minder reden hebben om hun opvattingen te veranderen tegenover de meerderheidsgroep omdat zij anders hun relatief slechtere status in de klas zouden onderschrijven, of omdat hun de kansen ontbreken voor sociale acceptatie en mobiliteit (135).

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De algemene conclusie van de onderzoekers is dat etnische menging en nabijheid op school geen voldoende voorwaarde zijn voor een positieve verandering in interetnische opvattingen in het Israëliëse middelbare onderwijs. Gelegenheid tot ontmoeting geeft geen statistisch relevant verband. Gelijke status in de contactsituatie zoals bedoeld door Allport is niet gemeten. Een contactsituatie van statusgelijkheid is niet of nauwelijks te verwezenlijken op scholen waar de individuele status van leerlingen verschilt wat betreft schoolprestaties en populariteit, en waar deze statusverschillen langs etnische grenzen lopen, en samenhangen met de sociale omgeving van de leerlingen buiten school. Dit is de realiteit op de grote meerderheid van Israëliëse scholen, stellen de onderzoekers. Andere condities werden niet gemeten.

Commentaar

De onderzoekers beklemtonen dat in hun onderzoek 'het ontbreken van resultaten meer prominent was dan de aanwezigheid ervan' (135). Zij merken op dat hun studie geen gegevens heeft verzameld over het karakter van het etnische contact, bijvoorbeeld over de vraag in hoeverre het contact terloops (casual) of intiem/vertrouwd (intimate) was. Zij zien het karakter van contact als een variabele die het waard is nader te worden onderzocht. Daarnaast pleiten zij voor aandacht voor de mate waarin etnische groepen deelnemen aan schoolactiviteiten, en daar invloed op uitoefenen (136).

1b) Y. Amir et al. (1979)¹⁵: Group status and attitude change in desegregated classrooms (JH Israël)

Probleemstelling

In deze studie werden contextuele en gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De studie is gebaseerd op dezelfde data als de hierboven beschreven studie van Amir et al. (1978), en betreft deels dezelfde analyse. Zie derhalve ook studie 1a).

¹⁵ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006. Het betreft een aanvullende analyse op basis van data van Amir et al. 1978 (studie 1a), die wel in de metastudie is opgenomen.

De studie onderscheidt zich van Amir et al. (1978) door een analyse op basis van een categorisering van de klassen in het survey, ongeacht de scholen, in vier typen die zich onderscheiden naar verschillende relatieve scores op sociale status van de etnische groepen in de klas. Dit deel van het onderzoek richtte zich dus op de invloed van interetnische 'statusconstellaties' van klassenpopulaties op attitudeverandering ten aanzien van de eigen en de andere etnische categorie.

Onderzoeksveld en -populatie

Zie studie 1a).

Methode

Zie studie 1a).

Voor deze publicatie werden vervolgens op basis van de populariteitsscores de verschillende klassen in vier typen ingedeeld. Onder type 1 vallen de klassen waar de gemiddelde score van de westerse categorie leerlingen veel hoger was dan die van de Midden-Oosterse categorie. Onder type 2 vallen de klassen waar de gemiddelde score van de westerse categorie hoger was dan die van de Midden-Oosterse categorie, maar met een minder groot verschil dan in type 1. Onder type 3 vallen de klassen waarin beide categorieën leerlingen ongeveer dezelfde gemiddelde score hadden. Van type 4 zijn de klassen waar de westerse categorie een gemiddeld lagere score had dan de Midden-Oosterse categorie leerlingen. De scoreverschillen behorende bij de vier typen zijn na statistisch onderzoek vastgesteld in bepaalde bandbreedtes.

Uitkomsten

Zie 1a).

Tussen de vier typen klassen werden verschillen in verandering gevonden die verband hielden met de relatieve status van de twee onderscheiden etnische categorieën (westers/Midden-Oosters) in iedere klas. Status betekent hier individuele status van iedere leerling gemeten door onderwijsprestaties en (door klasgenoten toegewezen) sociometrische scores. De volgende verschillen worden door de onderzoekers opmerkelijk genoemd:

- Positieve attitudeverandering onder leerlingen van de verondersteld dominante, westerse categorie tegenover de etnisch andere vond plaats als er niet of nauwelijks verschil was in gemiddelde status tussen de categorieën, en als de Midden-Oosterse categorie leerlingen gemiddeld een betere status had.
- Er was sprake van een positieve attitudeverandering onder Midden-Oosterse leerlingen ten aanzien van de eigen categorie, als Midden-Oosterse leerlingen een gemiddeld betere status in de klas hadden.

Er werd geen verschil in effect van de contactsituatie gemeten in klassen waar leerlingen van de Midden-Oosterse categorie gemiddeld minder populair waren dan leerlingen van de westerse categorie. De attitudes tegenover Midden-Oosterse groepen werden gemiddeld voor beide categorieën leerlingen negatiever als zij in een klas zaten waar leerlingen van de Midden-Oosterse categorie gemiddeld veel lager scoorden dan leerlingen van de westerse categorie. In klassen waar beide categorieën leerlingen gemiddeld een gelijke academische status (testscore) én een gemiddeld gelijke sociale status (populariteit) hadden, verbeterden de opvattingen over de Midden-Oosterse groepen bij de westerse categorie, maar verslechterden de opvattingen van de Midden-Oosterse categorie over zichzelf.

De opvattingen van leerlingen van de Midden-Oosterse categorie over zichzelf verbeterden in klassen van de andere drie typen; dus zowel in een situatie waar zij een (veel) slechtere status hadden als in de situatie dat zij een betere status hadden.

De opvattingen van leerlingen van de Midden-Oosterse categorie over de etnisch andere (de westerse categorie) verbeterden alleen in klassen waar leerlingen van de Midden-Oosterse categorie een betere status hadden. Hun opvattingen over de westerse categorie bleven gelijk in klassen waar zij een veel slechtere status hadden. In klassen waar zij een enigszins slechtere, of gelijke status hadden, verslechterden hun opvattingen over de westerse categorie.

Naast de attitudeveranderingen werd ook gekeken of de statuscompositie van de klassen verdeeld over de vier typen effect had op de ontwikkeling van vriendschapsvoorkeuren. In klassen waar de leerlingen uit de westerse categorie een veel hogere statusscore hadden dan de Midden-Oosterse leerlingen, en in klassen waar de leerlingen uit de Midden-Oosterse categorie een hogere statusscore hadden dan de westerse leerlingen, groeide de voorkeur voor vriendschap tussen leerlingen uit de Midden-Oosterse categorie onderling. In klassen waar de Midden-Oosterse leerlingen een enigszins slechtere, of gelijke status hadden, was er maar weinig sprake van veranderingen in het patroon van vriendschappen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Zie 1a).

Commentaar

De resultaten die de onderzoekers het meest opmerkelijk vinden, zijn geboekt in klassen met een statusverdeling tussen westerse en Midden-Oosterse leerlingen die je in de realiteit niet vaak tegenkomt. Dit is wat de onderzoekers zelf stellen, natuurlijk gedachtig de situatie in Israël in de jaren zeventig. Zij verwachtten dat hiervoor krachtige vormen van maatschappelijke interventie nodig zouden zijn (151). Gezien het belang van de prestatiescores in de uitkomsten van dit onderzoek, lijken dat vormen van interventie te zijn die verder gaan dan de facilitering van gedurig wederzijds als positief ervaren interetnisch contact, en het terugdringen van vooroordeel.

2) *M. Bradnum et al. (1993): Contact and the Alteration of Racial Attitudes in South Africa (JH Zuid Afrika & Zimbabwe)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag.

Dit onderzoek gaat over de vraag naar de invloed van interraciaal contact op raciaal vooroordeel. De contactcondities worden in dit onderzoek gevormd door de al dan niet raciaal geïntegreerde scholen betrokken bij dit onderzoek. De gesegregeerde scholen zijn volledig wit of zwart. Er wordt vanuit gegaan dat in geïntegreerde scholen (scholen waarop zowel witte als zwarte leerlingen zitten) leerlingen contacten met elkaar onderhouden over etnische groepsgrenzen heen. De enige, en kritiek geachte contactconditie in dit onderzoek is de mogelijkheid om met elkaar in contact te komen.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats onder leerlingen van de negende en tiende *grades* in 15 multi-rationale en gesegregerde middelbare scholen in Zuid-Afrika en Zimbabwe. In totaal waren 1038 leerlingen bij het onderzoek betrokken. De geïntegreerde scholen waren in Zimbabwe (408 leerlingen in het onderzoek, 247 zwart, 161 wit), het overgrote deel van de leerlingen die in gesegregerde omstandigheden naar school gingen waren Zuid Afrikaans (582 leerlingen in het onderzoek, 289 zwart, 293 wit). 48 Zuid-Afrikaanse leerlingen in het onderzoek genoten geïntegreerd onderwijs, het merendeel wit.

Methode

De leerlingen werd een vragenlijst voorgelegd met items voor het meten van raciaal vooroordeel. Vervolgens werd gekeken wat de verschillen waren in scores tussen de leerlingen in het gesegregerde onderwijs en in het geïntegreerde onderwijs. Van deze laatste leerlingen wordt verondersteld dat ze contact hebben met leerlingen over raciale grenzen heen. Daarnaast wordt verondersteld dat de (geïntegreerde) schoolcontext in Zimbabwe en de (grotendeels) gesegregerde schoolcontext in Zuid Afrika verschil maakt.

Uitkomsten

In de geïntegreerde scholen van Zimbabwe geven zwarte en witte leerlingen in gelijke mate blijk van ethocentrisme. Er is een hoge mate van voorkeur voor de eigen groep bij witte en zwarte leerlingen. De auteurs concluderen dat dit wederzijdse antagonisme geen ondersteuning biedt voor de stelling dat interraciale contactsituaties worden gekenmerkt door een lage mate van interetnisch conflict (208). In de gesegregerde scholen in Zuid Afrika scoren de witte leerlingen tamelijk neutraal op de vooroordeelschalen. De zwarte leerlingen daarentegen laten een hoge mate van voorkeur voor de eigen groep zien.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De contactsituatie op scholen, zoals gemeten in dit onderzoek, had geen positief effect op interetnische beeldvorming.

Commentaar

De verklaringen die de auteurs voor deze uitkomsten naar voren brengen liggen op het terrein van de verschillen tussen de respectievelijke nationale politieke omstandigheden, en niet in de contactsituatie op de scholen. Op grond van deze uitkomsten kan men de contacthypothese niet verwerpen; daarvoor heeft dit onderzoek geen gegevens. Niet alleen is er niets bekend over Allports condities op de scholen; ook is niet onderzocht in welke mate leerlingen op geïntegreerde scholen daadwerkelijk contact met elkaar hebben, boven het niveau van participeren in dezelfde klassen.

3) *C.S. Bullock (1976): Interracial Contact and Student Prejudice. The Impact of Southern School Desegregation (JH&SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Central stonden de opvattingen over elkaar van zwarte en witte leerlingen in gesegregerde High Schools vergeleken met die in gedesegegerde High Schools met onderling verschillende etnische distributies van de leerlingenpopulatie. Vervolgens werden de wederzijdse opvattingen

gen van zwarte en witte leerlingen in gedesegegreerde High Schools geanalyseerd, terwijl gecontroleerd werd voor de mate van interracial contact dat deze leerlingen aangaven te hebben. Bij al deze analyses werden persoonlijke kenmerken zoals sekse, leeftijd, schoolprestaties betrokken, en ook de getalsmatige verdeling tussen zwarte en witte leerlingen op ieder school. De auteur verwijst naar Allports vier condities, en benadrukt dat in dit onderzoek de aanwezigheid van deze condities niet kan worden vastgesteld, en hun invloed dus niet kan worden aangetoond.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats onder 5770 leerlingen in 28 High Schools in de Zuidelijke staat Georgia in de VS. 58% van de respondenten was wit en 42% was zwart. De leerlingen in het onderzoek bevonden zich in de achtste, tiende en twaalfde *grade*. De verdeling tussen meisjes en jongens, alsmede tussen leerlingen van scholen in stedelijke gebieden en in landelijke gebieden was gelijk. Het hele spectrum van scholen wat betreft hun getalsmatige verdeling van zwarte en witte leerlingen, zowel in stedelijke als in landelijke omgeving, was opgenomen in het onderzoek.

Methode

In 1974 en 1975 werd eenmalig aan de respondentenpopulatie een vragenlijst met acht vragen voorgelegd die de interraciale tolerantie van de respondenten meet. Er werden acht onafhankelijke variabelen gekozen om de variatie in antwoorden op de vragen te analyseren: sekse, ras, socio-economische status, schoolprestaties, stedelijkheid/landelijkheid, religie, leeftijd, en relatieve omvang van de zwarte leerlingenpopulatie op school. Deze gegevens werden verkregen door relevante vragen in de vragenlijst. Tenslotte werd gekeken in hoeverre mate van gerapporteerd interetnisch contact de variatie in interetnische tolerantie kon verklaren. Interetnisch contact werd gemeten door in de vragenlijst vragen te stellen naar de hoeveelheid contact de leerling had met leerlingen van het andere ras in de volgende zeven contexten: de klas, de schoolbus, gymnastiek, cafetaria, schoolfeesten, muzikale activiteiten, en schoolclubs.

Uitkomsten

De belangrijkste uitkomst volgens de auteur is dat in het algemeen er positieve interetnische opvattingen bestaan onder alle groepen leerlingen. Op zeven van de acht vragen gaf minder dan 14% van de leerlingen een antwoord dat wees op vooroordeel. In de geschiedenis van rassenrelaties in de staat Georgia zijn dit ongekennde cijfers. Gezien het feit dat de meeste respondenten raciaal tolerante antwoorden gaven, gaat het in de analyse eigenlijk om verschillen in de mate van positieve tolerantie die de meeste leerlingen aangeven te hebben.

Witte leerlingen op gesegregeerde scholen bleken veel toleranter dan witte leerlingen op gedesegegreerde scholen. De positievere houding tegenover zwarte leerlingen heeft volgens de auteur niet te maken met school(de)segregatie, maar komen blijkbaar voort uit een algemene verbetering in raciale opvattingen die volgens het vermoeden van de auteur aan het plaatshebben was in het gehele Zuiden van de VS. De auteur is er vrij zeker van dat Allports condities ook op de gedesegegreerde scholen niet aanwezig zijn, en dat in het licht van de afwezigheid van de condities de attitudes van de witte leerlingen behoorlijk positief zijn. Ook de raciale mix van studenten bleek maar weinig effect te hebben op de interetnische opvattingen van de leerlingen. Kijkend naar de data van de gedesegegreerde scholen, bleken interracial contact en interraciale vriendschappen het

sterkst samen te hangen met raciale tolerantie. Persoonlijke interetnische contacten bleken belangrijker dan persoonlijke kenmerken zoals leeftijd, schoolprestaties, of sociaal-economische gezinsachtergrond.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De contactsituatie op scholen, zoals gemeten in dit onderzoek, had geen positief effect op interetnische beeldvorming.

Commentaar

De relatie tussen interetnisch contact en interetnische tolerantie is in dit project vastgesteld door cross-sectional onderzoek. De causale richting die de auteur in dit verband veronderstelt, namelijk dat tolerante opvattingen voortkomen uit contact en vriendschap, wordt niet onderbouwd, en zou met evenveel recht omgekeerd kunnen zijn: leerlingen met tolerante opvattingen gaan gemakkelijker contacten en vriendschap aan over groeps grenzen heen dan leerlingen die minder tolerant en meer bevooroordeeld zijn. Het lijkt een zeer reële mogelijkheid, juist op scholen waar weinig is gedaan aan Allports condities, die immers ook vormen van intensiever contact, zoals samenwerken bij schooltaken, kunnen afdwingen. De auteur merkt zelf op dat Allports condities in de gedesegegreerde scholen waarschijnlijk niet of nauwelijks aanwezig waren.

4) E.Q. Campbell (1958): Some social psychological correlates of direction in attitude change (JH&SH VS)

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag.

De eerste hypothese is: leerlingen die zich begeven in gelijke-statusinteractie met zwarte leerlingen in een gedesegegreerde school veranderen hun opvattingen over zwarte leerlingen vaker in een positieve richting dan leerlingen die zich niet in zo'n situatie begeven.

De tweede hypothese is: leerlingen in gemengde klassen én leerlingen in homogene witte klassen tezamen genomen veranderen hun attitudes in de richting van die van significante anderen (ouders etc.), zoals die door hen eerder werden aangegeven in de bevraging voor aanvang van het schooljaar in de gedesegegreerde school.

De auteur stelt nadrukkelijk dat hij niet wil suggereren dat waargenomen verschillen tussen de uitkomsten van de eerste en de tweede meting uitsluitend voortkomen uit de ervaring van de nieuwe gedesegegreerde situatie.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats in twee high schools van een plaats met ongeveer 30.000 inwoners in het Zuiden van de VS. Deze twee high schools werden door een beslissing van de lokale onderwijsraad gedesegegreerd in september 1956. Daardoor werd de high school populatie van volledig wit een klein beetje meer gemengd; na de desegregatie waren 100 van de in totaal ongeveer 1.300 leerlingen zwart.

Methode

Een uitgebreide vragenlijst werd zonder vooraankondiging op een dag in april 1955 aan alle aanwezige leerlingen van de zevende, negende en elfde *grades* van de high schools in de stad voorgelegd. In februari, na de desegregatie bij het begin van het schooljaar, werd aan dezelfde studenten die nu in de achtste, tiende en twaalfde *grade* zaten dezelfde vragenlijst nogmaals voorgelegd. De zwarte studenten die aanwezig waren kregen ook een vragenlijst voorgelegd; hier werd verder niets mee gedaan. Na verwijdering van deze laatste lijsten, van onvoldoende ingevulde vragenlijsten, van vragenlijsten die niet op persoon met hun eerdere of latere pendant konden worden gematched, en van vragenlijsten van leerlingen die op het tweede moment op een high school zaten die niet was gedesegegreerd, bleven 746 gematchede vragenlijsten over. De vragenlijsten bevatten items om attitudeverandering te meten over vier onderwerpen: 1) het principe van schooldesegregatie; 2) zwarte leerlingen (*Negroes*) in de schoolsituatie; 3) rechten van *Negroes*; algemene kenmerken van *Negroes* (336). De uitkomsten van het onderzoek vallen in de categorie *algemene afname van vooroordeel*.

Uitkomsten

Campbell concludeert dat zijn uitkomsten niet doorslaggevend zijn, maar dat zij niettemin duidelijk niet de hypothese ondersteunen dat de opvattingen van witte leerlingen die een groot aantal lessen volgen samen met zwarte leerlingen, toleranter worden dan de opvattingen van witte leerlingen die een beperkt aantal lessen samen met zwarte leerlingen volgen.

De houding van significante anderen (ouders, leeftijdgenoten, buurtbewoners) zoals aangegeven door leerlingen in de vragenlijst voorafgaande aan het schooljaar hebben een voorspellende waarde met betrekking tot de richting van de attitudeverandering van de leerlingen gedurende het schooljaar. De relatie tussen de aangegeven attitude van ouders en de richting van de attitudeverandering van de leerlingen is sterker dan die tussen de attitude van goede vrienden of klasgenoten en de richting van de attitudeverandering van de leerlingen.

De attitude van leerlingen die aangeven zwarte leerlingen als goede vrienden te hebben op het laatste moment van de bevraging verbetert vaker dan die van leerlingen die geen zwarte leerlingen als vrienden zeggen te hebben. Campbell stelt echter nadrukkelijk dat zijn studie de tijdsvolgorde van attitudeverandering en ontwikkeling van vriendschap niet kan vaststellen. Samen met de bevinding dat witte leerlingen in gemengde klassen niet vaker een positieve attitudeverandering aangeven dan zij die vooral in homogeen witte klassen zitten, geeft dit Campbell aanleiding tot de volgende overdenking: 'the extent of the actor's control over his entry into the interactive system may determine whether he becomes more acceptive of the other participants in the system'. Voorwaar een cryptische opmerking, die voor meerdere uitleg vatbaar is.

De onderzoeker stelt verder dat attitudeverandering van leerlingen vooral kan worden begrepen als een neiging om zichzelf in harmonie te brengen met de door hen veronderstelde attitudes binnen hun primaire sociale verbanden (ouders, goede vrienden, enz.). Het lijkt hem duidelijk dat zij die in de contactsituatie een zekere vervreemding bespeuren van hun omgeving van significante anderen, trachten hun opvattingen meer in lijn te brengen met de opvattingen zoals zij die veronderstellen in die omgeving.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De contactsituatie op scholen, zoals gemeten in dit onderzoek, had geen positief effect op interetnische beeldvorming.

Commentaar

Dit onderzoek op een gedesegregeerde highschool lijkt het effect van de conditie van gelijke status te testen op veranderingen van opvatting in de contactsituatie. Gelijke status wordt echter gelijkgesteld aan participatie van leerlingen in een klas (*grade*). Het gaat hier dus niet om de conditie van gelijke status in de zin van Allport, maar om de aanwezigheid van de contactsituatie zelf. Contactcondities zoals die worden onderscheiden in de contacttheorie worden in dit onderzoek in het geheel niet onderzocht. Dit onderzoek lijkt een voorbeeld van het soort onderzoek waarvan Pettigrew in de jaren zeventig zei dat het contactsituaties betrof waarin aan de centrale condities nog niet in de verste verte is voldaan. Niettemin is het opgenomen in Pettigrew & Tropps metastudie en wordt een positief effect van contact op attitudeverandering gerapporteerd.

5) *B.A. Chadwick et al. (1971): Correlates of attitudes favorable to racial discrimination among high school students (JHE&SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Het onderzoek richt zich op de 'neiging tot discrimineren'. Ofschoon dit geen gedragsvariabele is, is deze factor gedrags specifieker dan bijvoorbeeld vooroordeel, stellen de onderzoekers.

Er werd gekeken naar 13 variabelen die de neiging tot discrimineren zouden kunnen verklaren. Deze variabelen vertegenwoordigen evenzoveel hypothesen. De neiging tot discrimineren kan samenhangen met: 1) sociale druk van ouders; 2) sociale druk van leeftijdgenoten; 3) een beeld van mensen van een andere etnische categorie als non-conformisten of normovertreders; 4) de frequentie en intensiteit van ervaren competitie met mensen van een andere etnische categorie; 5) de verwachting van toekomstige competitie met mensen van een andere etnische categorie; 6) vooroordeel ten aanzien van mensen van een andere etnische categorie; 7) angst of bezorgdheid over conflicten met mensen van een andere etnische categorie; 8) het idee dat mensen van de eigen etnische categorie het slachtoffer zijn (geweest) van institutionele discriminatie die ondersteund wordt door mensen van een andere etnische categorie; 9) de acceptatie van separatisme als een oplossing voor etnisch antagonisme en conflict; 10) autoritaire houding (*authoritarianism*) 11) negativisme; 12) agressiviteit (*assaultiveness*); en 13) de frequentie en intensiteit van ervaren gelijke status contact met mensen van een andere etnische categorie.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek werd uitgevoerd op een Junior en Senior high school in een kleine stad in het Noord-Westen van de VS. De leerlingenpopulatie bestond uit ongeveer 1.300 leerlingen, waaronder 80 zwarte leerlingen.

Methode

Een survey werd afgenomen onder twee derde van de leerlingenpopulatie. Dit waren de leerlingen die aanwezig waren op het moment dat in de betreffende *homeroom* sessie van

hun klas de vragenlijst werd voorgelegd, en ermee instemden deze in te vullen. Om kosten terug te brengen werden de vragenlijsten gesorteerd naar etnische achtergrond van de leerling en klas, en vervolgens werd een aselechte steekproef getrokken van 110 vragenlijsten ingevuld door witte leerlingen. Daarnaast werden alle vragenlijsten van zwarte leerlingen geanalyseerd. Vanwege het kleine aantal konden deze laatste vragenlijsten niet worden gecategoriseerd naar klas.

Uitkomsten

Het onderzoek bevestigt ten eerste dat negatieve stereotypingen zijn gerelateerd aan discriminatoire attitudes. Ten tweede onderstreept het onderzoek het verband tussen de opvattingen van ouders en discriminatoire attitudes. Vervolgens is het verband vastgesteld tussen zorg om toekomstige interactie en competitie met zwarte leerlingen en de neiging tot discrimineren. Oudere witte leerlingen zijn minder bezorgd om toekomstige relaties met zwarte leerlingen dan de leerlingen van de jongste klassen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De mogelijkheid van contact in etnisch gemengde klassen beïnvloedt de attitudes van witte leerlingen ten opzichte van zwarte leerlingen positief, stellen de onderzoekers. De attitudes van zwarte leerlingen werden niet geanalyseerd.

Commentaar

Ofschoon dit onderzoek onderdeel is van de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006), lijkt de toetsing van de contacthypothese kwetsief. De enige hypothese die verwant is aan de contacthypothese is de dertiende. Maar het gaat hier over ervaren contact onder condities van gelijke status in het verleden. De onderzoekers stellen in de discussieparagraaf dat witten die in contact waren met zwarte leerlingen door het studieprogramma van hun high school aanzienlijk minder discriminatoire attitudes hadden dan witte leerlingen die zulke contactmogelijkheden niet hadden. De contactsituatie van de leerlingen op school is echter zo, dat maar een gering aantal witte leerlingen met zwarte leerlingen in contact kunnen zijn, gezien de etnische samenstelling van de leerlingenpopulatie. Hoe een dergelijke conclusie kan worden getrokken uit de gegevens van 110 aselekt gekozen vragenlijsten wordt niet duidelijk. De schoolsituatie wordt gekenmerkt door een vrijwel volledig witte leerlingenpopulatie; maar welke rol dit gegeven speelt in de uitkomsten is door het design van de studie niet te zeggen.

6) *S.W. Cook (1985)¹⁶: Experimenting on Social Issues; The Case of School Desegregation (JH&SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Cook bespreekt in dit artikel meerdere van zijn onderzoeken over de contacthypothese. Het onderzoek dat over scholen gaat en waarop de titel van het volledige artikel slaat, wordt in een paragraaf behandeld. Die paragraaf heet *Cooperative Intergroup Contact in a Desegregated School Setting*.

¹⁶ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

Dit onderzoek spitst zich toe op de conditie ‘coöperatieve onderlinge afhankelijkheid bij het bereiken van een gemeenschappelijk doel’. In dit schoolonderzoek verrichtte hij twee experimenten, waarvan hij er één in deze publicatie bespreekt¹⁷.

De experimentele klassen (secties; zie hieronder) zijn zo veel mogelijk opgezet conform de centrale conditie van de contacthypothese. Interetnisch contact moest door de leerlingen in de experimentele secties ervaren worden onder condities van 1) gelijke situationele status; 2) normen uitgedragen door de schoolautoriteiten die interetnische relaties en samenwerking ondersteunen; 3) coöperatieve onderlinge afhankelijkheid in de *learning teams*; en 4) werkrelaties die individualiserende kennismaking mogelijk maken. De vijfde conditie, leerlingen die bestaande stereotypingen ontkrachten (*stereotype disconfirmation*) kon niet worden gecontroleerd.

Onderzoeksveld en –populatie

Het onderzoek werd uitgevoerd in twee juist met behulp van *busing* desegregerende high schools in Denver, VS; één *junior* en één *senior* high school. Leerlingen betrokken bij het onderzoek volgden onderwijs in de 7de en in de 10de *grade*. De verdeling van de leerlingen met betrekking tot etnische achtergrond wordt niet expliciet vermeld; uit de samenstelling van de experimentele teams (zie hieronder) zou men kunnen opmaken dat de schoolpopulatie (althans in deze twee *grades*) bestond uit 60 procent *Anglo white* leerlingen, 20 procent *Hispanic* leerlingen, en 20 procent zwarte leerlingen.

Methode

Coöperatieve onderlinge afhankelijkheid werd verkregen door de leerlingen te organiseren in raciaal gemengde leerteams. Tien leraren Engels gaven ieder aan een sectie van hun klas les volgens een nieuwe methode, en aan een sectie van die klas les op de traditionele manier. De leerlingen van iedere klas werden verdeeld in twee secties, waarbij gelet werd op een overeenkomstig gebalanceerde etnische samenstelling van de twee secties, en op de voorwaarde dat het mogelijk zou zijn om de experimentele sectie te verdelen in teams van vijf personen, steeds drie *Anglo white* leerlingen, een zwarte leerling en een *Hispanic* leerling. Vervolgens bepaalde het lot welke sectie de nieuwe methode zou volgen, en welke de traditionele. In de experimentele sectie werden de individuele teams heterogeen samengesteld wat betreft de eerdere leerprestaties van de leerlingen in het team. Er werd niettemin voor gezorgd dat de gemiddelde leerprestatie van ieder team vergelijkbaar was. De opdrachten die werden verstrekt waren teamopdrachten, en de kwaliteit van de teamprestatie werd beoordeeld, en bekendgemaakt. De best scorende teams kregen bijzondere privileges. Noch de leerlingen, noch hun ouders wisten van de bedoeling van dit experiment.

De data voor de analyse werden verzameld in: a) een eenmalig interview bij de leerlingen thuis. In dit deel van het onderzoek werden de opinies tegenover andere etnische groepen vastgesteld. Dit deel van het onderzoek werd uitgevoerd door interviewers die zeiden dat ze van een organisatie voor opinieonderzoek waren. De associatie met school werd zo vermeden. b) Vriendschapsbanden werden vastgesteld in een op school (in de aula) afgenomen enquête waarin de leerlingen werd gevraagd tien schoolvrienden te kiezen uit hun volledige *grade* (de 7de of de 10de), waarmee zij een van twee activiteiten uitvoerden of wilden uitvoeren, één taakgeoriënteerd en één sociaal van karakter.

¹⁷ Het karakter van het andere experiment blijft onvermeld.

Gegevens werden op deze manier verzameld rond vier klassen van variabelen: 1) interetnisch conflict; 2) evaluatie van klasgenoten van iedere etnische groep op een aantal wenselijke kenmerken; 3) vriendenkeuze van iedere etnische groep; en 4) attitudes tegenover andere etnische categorieën dan de eigen etnische groep.

Uitkomsten

- 1) Onder de leerlingen die les kregen in de experimentele teams was significant minder interetnisch conflict en veel meer interetnische hulp dan onder de leerlingen in de traditionele klassen. In de teams ontwikkelden de leerlingen teamspirit; men hielp elkaar bij het afmaken van de opdrachten. Leerlingen die achterliepen werden aangemoedigd om hun deel van de collectieve taak af te maken. Dit lag in termen van gedragsanalyse in de verwachting. De beloningscondities verschoven van individuele prestatie naar groepsprestatie, en het gedrag veranderde mee.
- 2) Witte leerlingen in het teamonderwijs beoordeelden hun *Hispanic* klasgenoten even gunstig als hun witte klasgenoten. Witte leerlingen in de traditionele klassen beoordeelden hun *Hispanic* klasgenoten minder gunstig dan klasgenoten uit hun eigen etnische categorie. Deze verschillen in beoordeling waren significant. Echter, een dergelijk verschil werd niet gevonden in de beoordeling van witte leerlingen van zwarte klasgenoten. In beide typen onderwijs beoordeelden de witte leerlingen hun zwarte klasgenoten minder gunstig dan dat zij leerlingen uit hun eigen categorie beoordeelden.
- 3) Het percentage *Hispanic* vrienden dat door *Anglo white* leerlingen werd gekozen was in de experimentele klassen significant hoger dan in de traditionele klassen. Analoog aan de beoordeling van klasgenoten hierboven, kon dit verschil niet worden gevonden voor de keuze door witte leerlingen voor zwarte vrienden.
- 4) Tenslotte werden er geen verschillen gevonden tussen de attitudes tegenover andere etnische groepen van witte leerlingen in de teams, en die in het traditionele onderwijs.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Witte leerlingen beoordelen hun *Hispanic* klasgenoten gunstiger in een situatie van samenwerken in onderlinge afhankelijkheid naar een gemeenschappelijk doel. In dezelfde situatie werd een dergelijk effect niet waargenomen in het oordeel van witte leerlingen over zwarte leerlingen.

Commentaar

Cook stelt dat van de 13 studies over coöperatieve onderlinge afhankelijkheid met een mixed-learning groep en een klassieke groep in het gedesegegreerde onderwijs die rond dezelfde tijd werden uitgevoerd, er 11 waren waar enige vooruitgang kon worden waargenomen wat betreft interetnisch klimaat in de klas en vriendschapskeuze. Net zo min als in zijn eigen studie kon in een van de studies *generalized attitude change* worden vastgesteld.

We moeten erop wijzen dat de meting van vriendschapskeuze hier niet een meting van werkelijk ontstane vriendschappen (door zelfrapportage) inhoudt, maar een meting van de waardering van medeleerlingen. Aan de leerlingen werd gevraagd met

welke schoolvrienden zij activiteiten uitvoerden, of zouden willen uitvoeren. Molina & Wittig (2006) noemen dit *outgroup orientation*.

Cook gaat verder niet in op het opmerkelijke resultaat van zijn studie: het verschil in effect van groepsgewijs leren waar het betreft de attitude van witte leerlingen tegenover *Hispanic* leerlingen en zwarte leerlingen. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van vriendschapsbanden. Dat het experiment geen enkel positief effect liet zien op de attitude van witte leerlingen ten opzichte van zwarte leerlingen, en hun werkelijke of gewenste vriendschapsbanden met zwarte leerlingen, is voor Cook blijkbaar geen reden om zijn enthousiasme voor en optimisme over het effect van de klassieke condities op de vorming van relaties en de afname van vooroordeel te temperen. Hij probeert ook geen verklaring te vinden voor dit opmerkelijke verschil.

In dit onderzoek werd maar één meeting gedaan. In hoeverre attitudes tegenover (leerlingen uit) andere etnische groepen verbeterde onder invloed van experimentele dan wel traditionele leermethoden kan dus eigenlijk niet worden vastgesteld. Het kan zijn dat daarom dit onderzoek niet is meegenomen in de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006).

7) S.B. Damico & C. Sparks (1986)¹⁸: *Cross-Group Contact Opportunities: Impact on Interpersonal Relationships in Desegregated Middle Schools (JH VS)*

Probleemstelling

In deze studie wordt de frequentie van informeel interetnisch contact gemeten. De studie is mogelijk relevant voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag. Damico & Sparks hebben onderzocht hoe verschillen in de organisatie van twee middle schools de mogelijkheid beïnvloeden voor zwarte en witte leerlingen om op een informele manier door middel van conversatie contact met elkaar te leggen. Het ging met nadruk niet om het onderzoeken van vriendschapsbanden. De auteurs laten zich hierbij leiden door *contact theory*. Opdat contact tussen twee groepen leidt tot positieve opvattingen over en weer, moeten beide groepen een gelijke status hebben, moeten ze samenwerken in onderlinge afhankelijkheid, en moet het contact de positieve ondersteuning hebben van leiders. De situatie moet bovendien kennismaking bevorderen, en het gedrag van de groepen zou bestaande stereotypingen ten aanzien van de betreffende categorieën moeten ontkrachten (113). In navolging van Allport stellen Damico & Sparks tenslotte dat als groepsoverschrijdend contact beperkt of oppervlakkig is, stereotypingen en vijandigheid tussen groepen juist te verwachten zijn (114).

Bij het beschrijven van de methode (instrumenten, procedures), en in de rapportage van de resultaten (de analyse) komen de onderzoekers niet meer terug op *contact theory*. De gebruikte concepten worden niet expliciet in termen van de contacthypothese en de aanhangende condities geformuleerd. Pas in het laatste deel van de discussie wordt de contacttheorie er weer bijgehaald.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats op twee *middle schools* (met *grades* 6, 7 en 8) in een stad van gemiddelde grootte in het Zuidoosten van de VS. De onderzoekspopulatie betrof groepen leerlingen (*early adolescents*) van de 7th grade, op de ene school 345 leerlingen, op de

¹⁸ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

andere 332 leerlingen. In beide scholen troffen de onderzoekers een totale leerlingpopulatie aan die zij konden onderscheiden in twee etnische categorieën in een overeenkomstige verdeling: 70% *White students* (witte leerlingen) en 30% *Black students* (zwarte leerlingen). De gemiddelde sociaal-economische achtergrond van de leerlingpopulatie was overeenkomstig, en ook de grootte van de scholen was gelijk (900 leerlingen). De auteurs vermelden niet expliciet de relatieve omvang van de etnische groepen in de onderzoekspopulaties. Wellicht dat we ervan uit moeten gaan dat de verdeling binnen beide onderzoekspopulaties eveneens gelijk is en op 70-30 neerkomt.

In één school werd les gegeven op een traditionele manier in klassen met op niveau geselecteerde leerlingen. De andere school was een *exemplary school for early adolescents*, waarin de leerlingen op willekeurige (aselecte) wijze waren toegewezen aan *multi grade teams* waarin zij drie jaar lang bleven. In de praktijk vergrootte dit de heterogeniteit van de teampopulatie in termen van etniciteit en leerniveau. Leerlingen binnen deze teams hebben door ‘multi-tasking’ in kleinere groepjes contact met elkaar. De methode zorgde ook voor een toename van tijd die leerkrachten en leerlingen met elkaar doorbrachten. De auteurs stellen dat dit systeem ook een homogeen verwachtingspatroon (vermoedelijk bij leerkrachten) verminderde, maar hoe zij dit hebben vastgesteld is niet duidelijk. Ook buiten de lestijd (lunch, pauzes) was er op deze school meer mogelijkheid tot informeel contact. Op deze school werden twee teams met jonge adolescenten (*7th grade* leeftijd) bij het onderzoek betrokken: Team A en Team B. Over de relatieve omvang van de etnische groepen binnen deze teams wordt niets gezegd. Wellicht dat we ook hier weer moeten aannemen dat de verdeling 70-30 is.

De andere school was veel meer langs traditionele lijnen georganiseerd, met klassikaal onderwijs, en strikte groepering van de leerling in het grade stelsel, en verdere scheiding van leerlingen naar talent/bekwaamheid in taal-, kunst- en wiskundelessen. Dit beperkt het aantal medeleerlingen waarmee een leerling in contact komt (115). Dit had tot gevolg dat in de praktijk de klaslokalen overwegend gevuld waren met leerlingen uit dezelfde etnische groep. De interactie in de klas werd overheerst door klassikale leraar-leerling interactie, hetgeen interactie tussen leerlingen beperkte. Tijdens de lunch waren leerlingen verplicht binnen te blijven, en op hun plaats te blijven zitten. In het onderzoek werden drie groepen van intern interacterende leerlingen onderscheiden en vergeleken: Team A en Team B (van ‘Middle school’) en ‘Junior High (School)’ (de groep leerlingen in de andere *middle school*). Team A en Team B konden als twee verschillende scholen worden behandeld in de statistische analyse, omdat ze beide een *bounded group* waren zonder een onderlinge overlap van leerkrachten of leerlingen (116).

Methode

De frequentie van conversatie met iedere klas- of teamgenoot werd gemeten met behulp van een one-item vragenlijst. De leerlingen werd een alfabetische lijst van klas- of teamgenoten voorgelegd en gevraagd een van de vier kolommen achter iedere naam aan te vinken. Deze kolommen gaven keuzes weer die varieerden van ‘Ik praat veel met deze persoon’ tot ‘Ik praat nooit met deze persoon’. De methode was erop gericht om de kwantiteit van de interactie te meten, en niet de kwaliteit. De bedoeling van de studie was niet om de mate van vriendschap vast te stellen, maar te meten in hoeverre leerlingen zich voldoende op hun gemak voelden om met elkaar informele gesprekken te voeren.

De etnische afkomst van de leerlingen werd ‘gecodeerd binnen school’¹⁹. Alle gegevens werden verzameld binnen dezelfde periode van een week. Op de data werden (multi-variate) variantie analyses uitgevoerd.

Uitkomsten

Het onderzoek maakt duidelijk dat de organisatie van de school inderdaad de frequentie beïnvloed waarmee leerlingen met elkaar praten. De onderzoekers stellen echter dat de patronen van verbale interactie veel complexer zijn dan verwacht.

Zwarte vrouwen bleken veel meer met elkaar te praten dan het geval was bij de andere groepen (zwarte mannen, witte mannen, witte vrouwen).

School, etnische herkomst (zwart / wit) en geslacht waren alle significante variabelen voor het voorspellen van het verbale contact van de leerlingen (116).

Alle leerlingen op Junior High, ongeacht geslacht of etniciteit, hadden minder verbaal contact dan de leerlingen op de andere school (Team A of Team B). Als de school buiten beschouwing werd gelaten en alleen gekeken werd naar etniciteit en geslacht, bleken scholieren vaker contact te hebben met medeleerlingen van dezelfde etniciteit en hetzelfde geslacht. De onderzoekers geven aan dat zij dit ook verwachtten (120).

Zwarte leerlingen van de Junior High ontvingen veel minder verbaal contact van witte dan van zwarte medeleerlingen. (Dat wil zeggen: witte leerlingen rapporteerden veel minder contact met zwarte medeleerlingen dan zwarte leerlingen rapporteerden contact te hebben met medeleerlingen uit de eigen groep.) In Teams A en B van de andere school kregen zwarte leerlingen evenveel verbaal contact met witte leerlingen als witte leerlingen contact kregen met leerlingen van hun eigen groep. Zwarte leerlingen van Junior High gaven aan ongeveer met dezelfde frequentie met witte medeleerlingen te praten als met zwarte leerlingen. Voor het verschil tussen de rapportage van de witte leerlingen en de zwarte leerlingen met betrekking tot verbale contacten over de etnische grens heen geven de auteurs twee verklaringen. De eerste verklaring ligt in de sfeer van de perceptie. Zwarte leerlingen ‘ervaren’ meer contact te hebben met witte leerlingen dan omgekeerd. Dit is volgens de auteurs in overeenstemming met onderzoek dat concludeert dat zwarte studenten witte studenten veel positiever waarderen dan omgekeerd. Ook hebben studenten met een lage status een grote waardering voor studenten met een hoge status omdat zij die status ook nastreven. Omgekeerd kijken studenten met een hoge status neer op studenten met een lage status (120). De tweede, voor de auteurs ‘additionele’ verklaring voor de discrepantie tussen witten en zwarten in hun gerapporteerde verbale interetnische contactscores is dat individuen van een minderheid meer contact zouden kunnen hebben met individuen van de meerderheid, omdat deze laatste nu eenmaal met veel meer zijn. De meerderheid heeft daarentegen door numerieke oorzaken aan zichzelf genoeg, en niet zo gek veel keus onder de gesprekpartners van de minderheid. Dit vinden de auteurs een minder overtuigende verklaring omdat in teams A en B van de andere *middle school* deze discrepantie niet waarneembaar was. Er moet dus iets

¹⁹ Hoe de registratie van leerlingen in etnische groepen (wit dan wel zwart) is geschied (door zelfrapportage of anderszins) is niet duidelijk aangegeven in de studie. Naar alle waarschijnlijkheid is dit overgelaten aan de leerkracht, die ook de vragenlijsten uitdeelde en innam. De enige zin hierover is de volgende: ‘Within schools data were coded for race and sex of respondent and recipient of verbal contact’(116).

in de organisatiestructuur van de andere school zijn, zeggen de auteurs, dat ertoe leidt dat witten dezelfde verbale contact scores met zwarten rapporteren als zwarten met witten.

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

Interetnische menging leidt in een situatie waarin onderwijs wordt gegeven aan samenwerkende teams van leerlingen tot een toename van verbaal contact tussen leerlingen van verschillende etnische afkomst. De auteurs stellen nadrukkelijk dat hun uitkomsten niets zeggen over vriendschap of anderszins over het karakter van het contact. Wel zou verbaal contact een indicatie kunnen zijn voor de mate waarin men zich op zijn/haar gemak voelt in de contactsituatie. Minder verbaal contact kan ook een teken zijn van minder mogelijkheden om met elkaar in contact te komen.

Commentaar

Wat de onderzoekers hebben gemeten is moeilijk te vatten in termen van uitkomsten van de contacthypothese. In de schaal van vier items (lopend van 'Ik praat veel met deze persoon' tot 'Ik praat nooit met deze persoon') is, bijvoorbeeld, in de analyse geen onderscheid gemaakt om te komen tot een indicatie van oppervlakkig, terloops contact (*casual contact*) tegenover intensief, gedurig contact (*sustained contact*). De onderzoekers benadrukken dat het niet ging niet om het onderzoeken van vriendschapsbanden, maar om de frequentie van gesprekscontact (*verbal contact*). Het blijft onduidelijk waarom de onderzoekers hun onderzoek plaats en in het kader van de contacttheorie. Op de laatste bladzijde komen zij terug op de contacthypothese. Hier beschrijven zij nogmaals de contrasterende kenmerken van de twee scholen, en stellen zij dat Junior High, door de wijze waarop het onderwijs daar is georganiseerd, geen mogelijkheden geeft aan zijn leerlingen om elkaar te leren kennen, en dus ook niet om elkaar te leren kennen over etnische grenzen heen. De condities van de contacthypothese (gelijke status, institutionele ondersteuning, gemeenschappelijke doelen en samenwerking, overkoepelende identiteit) ontbraken bij de ene school, terwijl zij bij de andere alle aanwezig waren. 'Daarom', redeneren zij, 'is het niet verbaasd dat leerlingen op Middle School meer contact binnen én buiten de eigen groep (*within-race and cross-race contact*) rapporteerden dan leerlingen op Junior High' (122). Dit is inderdaad niet verbaasd; een hogere frequentie van contact kan gezien worden als een *noodzakelijke voorwaarde* voor gedurig vriendschappelijk contact en een afname van vooroordeel ten aanzien van elkaars etnische categorie. Maar is het nu zo dat de hogere verbale interactiescores op Middle School ook een *voldoende aanwijzing* zijn voor een bevestiging van de contacthypothese? Hiervoor lijkt het bewijs allerm minst geleverd. De onderzoekers hebben willen meten in hoeverre leerlingen zich op hun gemak voelden om met elkaar informele gesprekken te voeren (115). De impliciete veronderstelling is hier, dat de frequentie van contact zoals gemeten in dit onderzoek een indicatie geeft van de mate waarin men zich op zijn/haar gemak voelt, of juist ongerust of angstig is in contact met anderen. Andere instrumenten lijken geschikter om dit te meten.

De mate waarin leerlingen over etnische grenzen heen met elkaar in contact treden wordt in de ogen van de onderzoekers vooral beïnvloed door de structuur van de school. De samenhang wordt in dit onderzoek aangetoond, maar niet de richting van het causale verband. De leerlingen zijn immers niet op aselechte wijze toegewezen aan de twee scholen. De samenhang zou ook verklaard kunnen worden door de opvattingen van de leerlingen die voor de ene of de andere school kozen.

Dat de structuur van de school de contactmogelijkheden ook fysiek belemmert, en het 'aanbod' in feite de mogelijkheid (mede) bepaalt om met elkaar in gesprek te raken, achten de onderzoekers een minder overtuigend argument, omdat in de teams van Middle School het 'scheve' aanbod (vermoedelijk de verdeling 70-30 die voor de gehele school geldt, maar de auteurs vermelden dit nergens) niet leidt tot een 'scheve' verdeling van verbale contactscores. Het is jammer dat zij nergens expliciet zijn over de verdeling van de etnische groepen binnen de interacterende teams. Over Junior High wordt eenmaal gemeld dat 'de klassen (...) voornamelijk bestonden uit leerlingen van hetzelfde ras (...)' (115). Wij vermoeden dat in deze studie gelegenheid tot contact de factor is die veel van het verschil in het patroon van verbale interactie tussen de twee scholen verklaart.

8) Y. Eshel & R. Dicke (1995): *Congruence and Incongruence in Perceived Ethnic Acceptance Among Israeli Students* (JH Israël)

Probleemstelling

In deze studie werd gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag.

De hypothesen in dit onderzoek waren:

- 1) Directe scores van *lower status minority students* met betrekking tot zowel ervaren acceptatie als ervaren afwijzing in de klas zullen niet significant verschillen van die van *higher status majority students*.
- 2) Indirecte metingen van interetnisch contact zullen uitwijzen dat, vergeleken met leeftijdgenoten uit de meerderheidsgroep, leerlingen van de minderheid interetnisch contact zullen ervaren als meer egalitair. Zij veronderstellen eerder dat hun klassenleraar sterk gekant zal zijn tegen uitingen van interetnische afwijzing in de klas, terwijl leerlingen van de meerderheid ervan uitgaan dat hun klassenleraar milder zal zijn wat dit betreft.
- 3) Leerlingen van de meerderheidsgroep zien zichzelf meer positief en prefereren leerlingen uit hun eigen categorie; leerlingen uit de minderheid zullen geen significante neiging naar hun eigen groep laten zien. Dit betreft zowel de beoordeling van het kunnen van leden van de eigen en de andere categorie, als de scores van bereidheid om klasgenoten te accepteren als vrienden.
- 4) Ondanks deze verschillen in ervaren contact, zal interetnische acceptatie toenemen als interetnisch contact in de klas langer wordt voortgezet.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond in de lente van 1992 plaats op een gedesegregeerde junior high school op het platteland in Israël, onder 112 leerlingen van Amerikaanse en Europese afkomst, en 48 leerlingen van Midden-Oosterse afkomst, uit de 7de, 8ste en 9de *grade*. In de Israëlische maatschappij worden Israëli met een Amerikaanse of Europese achtergrond een hogere status toegekend dan Israëli afkomstig uit het Midden-Oosten. Ofschoon getalsmatig de groepen in de samenleving ongeveer even groot zijn, worden burgers met een Amerikaanse of Europese achtergrond vanwege hun hogere status gerekend tot de meerderheid, en worden Midden-Oosterse Israëli tot de minderheid gerekend.

Methode

De leerlingen evalueerden het klimaat in de klas, en hun bereidheid om hecht contact te onderhouden met klasgenoten. Alle leerlingen in het onderzoek kenden elkaar en hadden ervaring met het klimaat in de klas. Het ‘etnische klimaat’ in de klas werd op directe wijze gemeten met behulp van scores op uitspraken die een schaal vormden. Daarnaast werden *indirect measures* gebruikt om het klimaat in de klas te meten, door te vragen naar de verwachte of ervaren houding van leerkrachten met betrekking tot interetnisch contact, en te vragen naar het belang van etniciteit voor de keuze van vrienden. Leerlingen werd ook gevraagd in hoeverre zij hun klasgenoten geschikt vonden voor bepaalde taken, en in hoeverre en in welke situaties ze elkaar accepteerden. Tenslotte werden de schoolprestaties met behulp van gemiddelde schoolcijfers op een viertal vakken vastgesteld, en werd aan de leerkrachten gevraagd om door middel van scores op een aantal vragen het aanpassingsvermogen en de aanpassingsbereidheid van hun leerlingen te beoordelen.

Uitkomsten

De resultaten onderschrijven de hypothesen. De onderzoekers stellen dat als de meerderheidsgroep door leden van de minderheidsgroep gezien wordt als een normatieve referentiegroep, het door hen aangegeven klimaat in de klas overwegingen van sociale status en idealen kan uitdrukken, eerder dan werkelijke etnische verschillen of openheid.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnische menging op school heeft asymmetrische effecten op het beeld dat leerlingen vormen over medeleerlingen uit de andere etnische groep. In de hogere klassen is de asymmetrie minder groot. Hieruit maken de onderzoekers op dat interetnische verhoudingen en beeldvorming ertoe neigen met de tijd te verbeteren.

Commentaar

Eshel & Dicker geloven dat, ondanks de ambigue uitkomsten van onderzoek over het effect van interetnisch contact op interetnische relatievorming en attitudes, langer en meer intensief contact in een onderzoekssetting het vertrouwen tussen leeftijdgenoten met een verschillende etnische afkomst kan vergroten, en dat dit ook kan leiden tot positievere opvattingen over klasgenoten van een andere etnische categorie. Zij zijn duidelijk over de oorzaak van hun optimisme, en geven impliciet aan dat hun optimisme ook alleen een bepaalde nationale context betreft, namelijk de Israëliëse. Omdat er in Israëliëse scholen minder etnische spanningen zijn dan in Amerikaanse, en minder verzet is van ouders tegen desegregatie, en een grotere openbare steun voor etnische integratie zou de contacthypothese – althans in Israël, zo wordt impliciet gesteld – moeten opgaan. Men zou kunnen stellen dat dit in feite een weerlegging van de contacthypothese is, omdat deze blijkbaar niet kan opgaan met alleen een aantal condities geïmplementeerd in de contactsituatie, maar ‘geholpen’ moet worden door de bredere, zelfs nationale context. Men kan in zo’n geval de vraag stellen welke factoren allereerst gedurig wederzijds positief bevonden contact en een afname van vooroordeel mogelijk maken; zijn dit het contact op school en de schoolsituatie, of wordt het succes van contact in de eerste plaats veroorzaakt door buiten de school liggende factoren?

Eshel & Dickers optimisme over de invloed van interetnisch contact op dito relatievorming is moeilijk te traceren in de empirie van hun studie, die een eenmalige meting behelst. Ook is zij moeilijk te begrijpen uit de argumentatie die in het stuk centraal staat: het partiële effect van contact op de perceptie van ‘klimaat’ wordt door

hen verklaard uit andere processen dan die van de contacttheorie (n.l. die van de referentietheorie). Deze studie wordt niettemin in de analyse van Pettigrew & Tropp (2006) meegenomen.

9) *S.L. Gaertner et al. (1994): The Contact Hypothesis: The Role of a Common Ingroup Identity on Reducing Intergroup Bias (H -lfd/ kl. niet vermeld- VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De studie richt zich op het fenomeen van de gemeenschappelijke groepsidentiteit. (De opwekking van) deze identiteit bij leden van meerdere etnische (sub)groepen zorgt voor een gemeenschappelijkheid die vooroordeel tussen leden van deze (sub)groepen vermindert. Hiervoor zijn Allports condities van gelijke status, samenwerking in onderlinge afhankelijkheid en het uitdragen van egalitaire normen door autoriteiten nodig.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats onder 1357 leerlingen van een multiculturele High School in het Noordoosten van de VS. De totale leerlingpopulatie was groter, maar wordt niet vermeld. De verdeling van de populatie naar etnische afkomst weerspiegelde de volledige leerlingpopulatie: 1,6 % zwart, 1,6% Chinees, 3,7 % Hispanic, 4,4 % Japans, 18 % Koreaans, 0,9 % Vietnamees, en 67,7 % Caucasean (wit), waarvan en vijfde deel joods.

Methode

Aan de leerlingen werd een survey afgenomen waarin, naast achtergrondinformatie over hun persoon, gevraagd werd naar hun (mate van) instemming met statements over het *intergroup climate* op hun school. Dit zijn oorspronkelijk items uit de School Interracial Climate Scale (SICS) (Green et al. 1988). Zie ook de beschrijving van het onderzoek van Molina & Wittig (2006) hieronder. De items werden aangepast aan de etnische diversiteit van de leerlingpopulatie. De items maten de percepties van de leerlingen over de klassieke contactcondities 1) gelijke status (b.v. alle studenten op school worden gelijk behandeld), 2) samenwerking in onderlinge afhankelijkheid, en 3) de aanwezigheid van institutionele normen (b.v. leerkrachten stimuleren leerlingen om vriendschappen te sluiten met leerlingen van een andere etnische groep). Ook werden de percepties gemeten over de mate van interetnische associatie en interactie – percepties over de mate van contact met andere woorden.

In de vragenlijst werd ook een groep van vier items opgenomen die de perceptie van leerlingen mat van de studentenpopulatie als 1) één groep, 2) twee groepen, 3) afzonderlijke individuen, en 4) als leden van verschillende groepen die niettemin in hetzelfde team spelen.

Tenslotte werden een item opgenomen die de opvattingen van leerlingen over leden van andere etnische groepen mat, en een item over de affectieve reacties van leerlingen ten opzichte van hun eigen etnische groep.

Uitkomsten

De auteurs stellen dat de uitkomsten van hun studie ondersteuning bieden voor het nut van de contacthypothese 'als een strategisch raamwerk om vooroordelen tussen groepen

te verminderen'. Hoe gunstiger de leerlingen de contactcondities op hun school beoordelen, hoe minder sterk hun vooroordelen zijn tegenover andere etnische groepen. Zij concluderen dat de contactcondities vooroordeel deels verminderen omdat zij de cognitieve representaties van de leerlingen van 'ons' en 'zij' veranderen in een insluitend 'wij'.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Hoe gunstiger de leerlingen de contactcondities op hun school beoordelen, hoe minder sterk hun vooroordelen zijn tegenover andere etnische groepen.

Commentaar

Dit onderzoek hanteert deels dezelfde instrumenten als Molina & Wittig (2006) (zie hieronder).

Het gehele onderzoek wordt uitgevoerd door een eenmalige bevraging. De condities zijn in deze studie niet met een experimentele opzet geïmplementeerd, en ook niet onafhankelijk door de onderzoekers vastgesteld, maar gevraagd aan de leerlingen door ze items voor te leggen uit de *School Interracial Climate Scale*. De toedeling van items aan deze of gene klassieke conditie is inhoudelijk gezien arbitrair. De mate van interactie wordt gemeten met onder andere het volgende statement: 'My friends would think badly of me if I ate lunch with people from a different group than my own'. De score op dit statement kan onzes inziens inderdaad iets zeggen over het klimaat op school, en ook over de mate waarin leerlingen beïnvloedbaar zijn door anderen. De vraag is of (de perceptie van) mate van interactie ermee wordt gemeten. De auteurs lijken niet te beseffen dat het meten van de percepties van de contactcondities van leerlingen van een school iets anders is dan het meten van de aanwezigheid of de effectiviteit van die contactcondities. Het feit dat leerlingen hierover verschillende percepties hebben, zou te denken moeten geven. Het is in dit onderzoek niet alleen moeilijk om de richting van de causaliteit vast te stellen; wij vermoeden ook dat bij de opzet van het onderzoek cirkelredeneringen zijn ingebouwd.

10) Ch. Y. Glock et al. (1975): Adolescent Prejudice (JH&SH VS)

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Het onderzoek betreft een uitgebreid survey naar verschijningsvormen en achtergronden van antisemitisme onder adolescenten op een drietal scholen. Voor dit rapport is het gedeelte van belang waar de invloed van contact op vooroordeel ten aanzien van joden wordt onderzocht.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats onder leerlingen uit de achtste, tiende en twaalfde *grades* van drie High Schools in het Oosten van de VS, waar het aandeel joodse leerlingen respectievelijk 43 %, 23 %, en 1 % was. Het aandeel zwarte leerlingen was in de drie scholen ongeveer gelijk, rond 15 %.

Methode

Hier beperken we ons tot het gedeelte van het survey dat relevant is voor dit rapport. In de drie scholen werd aan de leerlingen een survey afgenomen waarin zij konden scoren op items van een sociale afstandschaal, en de vraag dienden te beantwoorden: ‘Als je net iemand bent tegengekomen en het enige wat je van hem weet is dat hij joods is, wat zou dan je eerste reactie zijn? Zou je je behoorlijk vriendelijk voelen, een beetje vriendelijk, niet vriendelijk maar ook niet onvriendelijk, een beetje onvriendelijk, of behoorlijk onvriendelijk?’

Uitkomsten

In twee van de drie scholen bleek een zeer groot percentage, in feite een meerderheid, van de leerlingen een zeer negatief stereotype beeld over joden erop na te houden. De school met nauwelijks joodse leerlingen bleek het minst antisemitisch, maar ook hier bleek 25 tot 35% de meeste van de in het survey aangeboden stereotypen aan te hangen. Maar naar welke school men ook kijkt, de interetnische contacten zijn binnen school natuurlijk ook gevarieerd. Als men naar het contact kijkt dat de leerlingen op de drie scholen in het survey aangeven te hebben met joodse medeleerlingen, dan blijkt dat dit contact een duidelijke invloed heeft op de mate van vooroordeel tegenover joden. In het algemeen kan men zeggen: hoe meer contact, hoe minder antisemitisme. De auteurs staan uitgebreid stil bij de vraag wat nu eerst komt: leidt de relatieve afwezigheid van vooroordeel tot het aangaan van vriendschappen met joden? Of zijn zulke vriendschappen de oorzaak van de relatieve afwezigheid van vooroordeel? Of is er nog een andere factor in het spel? De auteurs stellen zo’n factor voor: de mate waarin jongeren culturele *sophistication*, verfijning of wereldwijsheid, hebben. Ook dit hebben de onderzoekers gemeten. Het blijkt dat jongeren die deze ‘bagage’ hebben, inderdaad meer dan degenen die dit culturele kapitaal ontberen vriendschappen aanknopen met Joodse leeftijdgenoten. Echter, het (cross-sectionele) onderzoek maakt duidelijk dat het niet waarschijnlijk is dat het niveau van culturele verfijning en wereldwijsheid het *aantal* joodse vrienden kan verklaren. De auteurs concluderen dat het proces wordt gekenschetst door onafhankelijk van elkaar bestaande beïnvloedingspatronen tussen vriendschapsbanden met joden en ideeën over joden. Vrienden produceren welwillendheid tegenover elkaar, en welwillendheid brengt vriendschap voort. De auteurs stellen dat het met hun cross-sectionele materiaal niet mogelijk is om de precieze keten van oorzaak en gevolg in beeld te brengen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnisch contact en afname van vooroordeel zijn statistisch gerelateerd. De oorzakelijke richting van het verband kan niet worden vastgesteld.

Commentaar

De analyses in dit boek zijn subtiel en er worden terecht voorzichtige conclusies getrokken. Om tot uitspraken te komen over het effect van contact op vriendschap en afname van vooroordeel is hier moeilijk, om dezelfde reden dat het moeilijk is in de onderzoeken van Bullock (1976), Gaertner et al. (1994), Gruesser (1950), Molina & Wittig (2006) en Slavin (1979): de causale richting van het verband kan in dit cross-sectionele onderzoek niet worden aangetoond.

11) D.N. Lombardi (1963): *Factors Affecting Changes in Attitudes Toward Negroes Among High School Students (SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De contactconditie die in dit onderzoek centraal staat is contact zelf, geïndiceerd door de situatie waarin in het eerste jaar van desegregatie twaalf zwarte leerlingen instromen in een *grade* van 265 witte leerlingen.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats op twee scholen in Maryland, VS, een Junior High School en een Senior High School, die aan het begin van het onderzoek volledig gesegregeerd waren en uitsluitend witte leerlingen hadden, en tijdens het onderzoek een proces van desegregatie doormaakten. Het onderzoek werd verricht onder de witte leerlingen van de negende *grade* (Junior High School) en de tiende *grade* (Senior High School), die in de loop van het onderzoek in de tiende en elfde *grade* (Senior High School) terechtkwamen. In de loop van het jaar kwamen twaalf zwarte leerlingen in de tiende *grade*, en drie zwarte leerlingen in de elfde *grade*.

Methode

De leerlingen vulden in de negende/tiende *grade* een vragenlijst in met items die opvattingen maten over zwarten. Negen maanden later, nadat de leerlingen uit de negende *grade* Junior High School naar de tiende *grade* Senior High School waren overgegaan waar zich twaalf zwarte leerlingen bij deze klas voegden, vulden de leerlingen de vragenlijst nogmaals in. De leerlingen die van de tiende naar de elfde *grade* overgingen functioneerden als de controlegroep.

Uitkomsten

Er kon geen significant verband aangetoond worden tussen veranderingen van opvatting over zwarten en de verandering van de gesegregeerde naar de gedesegregeerde situatie. De veranderingen van opvatting die er waren bleken wel significant gerelateerd aan het opleidingsniveau van de moeder (niet aan dat van de vader) van de leerlingen. Hoe hoger het opleidingsniveau van de moeder, hoe positiever de opvattingen over zwarten waren geworden onder de leerlingen in de experimentele groep. Leerlingen met moeders die ten hoogste de basisschool hadden afgemaakt stelden hun opvattingen na desegregatie in negatieve richting bij. Ook bleek een significant verband te bestaan tussen verandering van opvatting ten aanzien van zwarten en een daling van de onderwijsprestaties. Hoe meer de onderwijsprestaties van leerlingen waren gedaald over de onderzoeksperiode (negen maanden), hoe negatiever hun opvattingen over zwarten waren geworden.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Er kon geen significant verband aangetoond worden tussen interetnische menging op school en veranderingen van opvatting over de etnische groep van out-group leerlingen.

Commentaar

Ook de leerlingen die van de tiende naar de elfde *grade* overgingen, en functioneerden als de controlegroep, kregen – tegen de verwachtingen van de onderzoeker in – een klein aantal zwarte leerlingen in de klas, namelijk drie. De onderzoeker stelt dat hij deze te-

genslag heeft gepareerd door de (witte) studenten die contact hadden gehad met deze drie zwarte leerlingen uit de controlegroep te verwijderen (130). Hoe hij dit contact heeft vast kunnen stellen wordt niet vermeld.

De meest opvallende uitkomst van dit onderzoek is niet dat er, de gehele experimentele groep beziend, geen veranderingen konden worden geconstateerd in opvattingen over de outgroup in de nieuwe, gedesegegreerde situatie. De vraag is of een mogelijke verandering gekoppeld had mogen worden aan een verandering in de contactsituatie. Het aantal ingestroomde zwarte leerlingen in de nieuwe situatie in de betreffende *grade* was namelijk bijzonder klein, zeker in vergelijking met het totaal aantal leerlingen in deze *grade*. De meest opvallende uitkomsten hebben te maken met factoren die buiten *contact theory* vallen.

12) D. Lutz & P. Krige (1981): *The Effect of Social Contact Between South African White and Colored Adolescent Girls* (JH Zuid Afrika)

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Centraal stond de vraag of contact tussen leerlingen van twee verschillende etnische groepen positieve interetnische opvattingen (opvattingen over elkaar ras) teweegbracht onder de volgende contactcondities: 1) *personal acquaintance*; 2) gelijke status van de twee groepen; 3) vriendschappelijke omgang als vigerende norm; 4) gemeenschappelijke beloning voor samenwerking; 5) gelijke kenmerken van de twee groepen.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats onder 93 witte en 65 gekleurde leerlingen van twee nonnenscholen (de een voor het overgrote deel wit, de ander geheel gekleurd) in Zuid Afrika. De leerlingen volgden, naar VS-maatstaven omgerekend, de achtste en de negende *grade*.

Methode

De leerlingen van de twee scholen werden betrokken bij een experiment, waarbij op twee verschillende dagen de leerlingen van de ene school die van de andere school bezochten. Op deze twee dagen werden 30 witte leerlingen en 30 gekleurde leerlingen in paren verdeeld: tien witte paren, tien gekleurde paren en tien gemengde paren. De paren kregen opdrachten om samen uit te voeren, waarbij ze samen ook een prijs konden winnen. De paren bleven de gehele dag samen.

Alle leerlingen vulden twee maal een vragenlijst in met items die vooroordeel tegenover de andere groep maten, een keer zeven dagen voor de eerste dag van het experiment, en een vier dagen na de laatste dag van het experiment. De leerlingen die niet in de experimentele groep zaten vormden de controlegroep.

Uitkomsten

Voor het experiment had iedere etnische groep meer positieve opvattingen over de eigen groep dan over de andere groep. Na het experiment bleken de opvattingen van de leerlingen in de gemengde paren in het experiment te zijn veranderd, in de zin dat ze meer

positieve opvattingen over de etnische andere groep hadden gekregen dan daarvoor bezaten. Tevens bleek dat de opvattingen over de eigen groep bij de meisjes in de gemengde paren niet waren veranderd.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnisch contact in een situatie waarin twee leerlingen samenwerken naar een gemeenschappelijk doel beïnvloedt de wederzijdse beeldvorming positief.

Commentaar

De auteurs beklemtonen dat de conditie 'gemeenschappelijke beloning voor samenwerking' centraal stond in het experiment. Zij zorgden er ook voor dat binnen de drie groepen even veel beloning (prijzen) werd gegeven. Ook werd aandacht gegeven aan de conditie van gelijke status. In termen van leeftijd, religie en schoolprestaties waren de paren samengesteld uit gelijken. In dit experiment is gezorgd voor condities die in de alledaagse werkelijkheid van de school niet gemakkelijk zal kunnen worden geïmplementeerd. De studie geeft geen uitsluitsel over hoe lang de uitkomsten van het experiment zullen beklijven.

13) G.A. Lundberg & L. Dickson (1952)²⁰: Inter-Ethnic Relations in a High-School Population (JH&SH VS)

Probleemstelling

In deze studie werd gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Het doel van het onderzoek is het toetsen van twee rivaliserende hypothesen. De eerste kan worden beschouwd als de meest elementaire vorm van de contacthypothese. Zij luidt: hoe groter het aandeel van de minderheidspopulatie, hoe groter het aantal contacten tussen leden van de minderheid en de meerderheid. Als gevolg hiervan is de minderheid beter bekend onder de meerderheid, en zal vooroordeel onder de meerderheid ten aanzien van de minderheid afnemen. De tweede hypothese luidt dat intergroepscontact leidt tot een vermindering van antagonisme, alleen als het aandeel van de minderheidspopulatie niet groter wordt dan een bepaald percentage van de totale populatie.

Onderzoeksveld en -populatie

Lundberg and Dickson vergelijken de mate van ethnocentrisme op twee high schools waar de minderheidspopulatie een verschillend aandeel in de totale populatie heeft. Op de ene school was een niet-joodse, witte minderheid (leerlingen van Italiaanse en Scandinavische herkomst inbegrepen) van 8,7%. Op de andere school bestond de minderheid uit een mix van leerlingen met een Chinese, Japanse, joodse of Afrikaans Amerikaanse achtergrond (totaal 40,4%). Op de eerste school had de gehele leerlingpopulatie gemiddeld genomen een lagere social-economische status, en een hogere gemiddelde leeftijd.

Methode

²⁰ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

De twee scholen hebben een leerlingenpopulatie die vergelijkbaar van omvang was. Op beide scholen vulde de grote meerderheid van leerlingen (op iedere school rond de 1600) de vragenlijsten in. Deze bevatten drie centrale vragen: wie waren hun beste vrienden, wie waren de leerlingen aan wie ze het meest een hekel hadden, en in hoeverre dachten zij dat degenen die zij in hun antwoorden hadden genoemd hún vragen op gelijke wijze zouden beantwoorden. Ethnocentrisme werd gemeten met de Chiswell Index van preferenties (N van keuzen voor de in-group / N van keuzen voor de out-group / N van leerlingen in de in-group / N van leerlingen in de out-group).

Uitkomsten

De mate van ethnocentrisme onder leerlingen uit de minderheidsgroepen verschilt niet veel tussen de twee scholen. Op de school waar de totale minderheidsgroep relatief het kleinst is toont deze (en dat geldt voor alle 'nationaliteiten' binnen de totale minderheidsgroep) iets meer ethnocentrisme. (Alleen de subgroep van Japanners zijn een uitzondering in dat hun ethnocentrisme meer uitgesproken is.) De meerderheidsgroep is aanzienlijk meer ethnocentrisch op de school waar zij relatief kleiner in omvang is. Lundberg & Dickson stellen daarom dat contact per se niet leidt tot een afname van ethnocentrisme, maar allereerst door een toename ervan. Zij constateren echter dat er een zeker omslagpunt is in de samenstelling van minderheid en meerderheid op een school wat betreft de invloed van die samenstelling op interetnische relaties en mate van ethnocentrisme. Dit noemen zij de verzadigingshypothese (*saturation hypothesis*). De resultaten kunnen echter ook gerelateerd zijn aan andere factoren, zoals gemiddelde SES, gemiddelde leeftijd, en de mate waarin leerlingen lid zijn van leerlingenverenigingen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnische menging in de contactsituatie hangt niet samen met verbetering van de beeldvorming van de dominante groep over de minderheidsgroep.

Commentaar

Dit onderzoek werd uitgevoerd vóór de publicatie van het boek van Allport. Er zijn geen verwijzingen naar factoren die verwant zijn aan de condities van de contacthypothese.

14) C. McClenaban et al. (1996): *Intergroup Friendships: Integrated and Desegregated Schools in Northern Ireland* (JH Noord Ierland)

Probleemstelling

In deze studie werd gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Het doel was na te gaan in hoeverre gedesegegreerde en geïntegreerde scholen in Noord Ierland intergroepscontact stimuleren. Een dergelijk onderzoek was toentertijd in Noord Ierland binnen het voortgezet onderwijs nog niet gedaan. Het was daarom zo belangrijk om dit onderzoek te doen, aangezien uit eerder onderzoek blijkt dat Noord Ierse kinderen zich niet eerder dan rond hun 10de, 11de jaar bewust worden van de verschillen in religie tussen hen en hun leeftijdsgenoten. Er zijn aanwijzingen dat kinderen in Noord Ierland vanaf hun vroege tienerjaren grotere problemen ontwikkelen om vriendschappen te sluiten in gemengde situaties. Ook blijkt uit de literatuur dat intergroepscontact in sommige situaties interetnische spanningen kan verhogen.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats op drie middelbare scholen in Noord Ierland, onder leerlingen van de eerste (11-12 jaar) en de vierde klas (14-15 jaar). 96 leerlingen zaten op een bij oprichting geïntegreerde school, 211 leerlingen gingen naar een gedesegegreerde Protestantse school, en 69 leerlingen bezochten een gedesegegreerde Katholieke school. In totaal zat 60 procent in de eerste klas, en 40 procent in de vierde. Er was ongeveer een gelijk aantal Katholieke en Protestante leerlingen. 43 procent was jongens, 57 procent was meisjes.

Methode

De vragenlijst werd twee keer aan de leerlingen voorgelegd; bij het begin, en aan het eind van het schooljaar (1990-1991). De leerlingen werd gevraagd om de namen van drie vrienden op te schrijven waarnaast zij het liefst zouden zitten a) in de klas en b) in de eetzaal; daarnaast werd hen gevraagd de namen van drie vrienden op te schrijven met wie zij het liefst speelden a) op het schoolplein, en b) buiten school. Het item over de buitenschoolse situatie werd slecht beantwoord. Hierom werd op het eind van het schooljaar dezelfde vragenlijst voorgelegd, met alleen het vierde item (met wie ze het liefst buiten school speelden) eruit verwijderd, en werd het zo slecht beantwoorde vierde item in de eerste vragenlijst niet meer geanalyseerd.

Uitkomsten

Het belangrijkste resultaat van deze studie is dat *in-group bias* in vriendschapskeuzes eerder de uitzondering dan de regel was (554). Het meest kwam dit nog voor onder eerstejaars leerlingen, maar dan was deze neiging tot het verkiezen van de eigen religieuze denominatie aan het eind van het schooljaar verdwenen. Deze uitkomst kon worden vastgesteld voor alle drie de scholen. De enige uitzondering hierop gold jongere Katholieke leerlingen en oudere Protestantse leerlingen op de Protestantse gedesegegreerde school. De auteurs vermoeden dat het te maken heeft met het relatief grote aandeel Katholieke leerlingen op deze school (39%) hetgeen het minder noodzakelijk maakte voor de Katholieke leerlingen om om te gaan met Protestante leerlingen, dan het geval was voor de Protestantse leerlingen op de Katholieke gedesegegreerde school, omdat deze Protestantse leerlingen daar een veel kleinere minderheid vormden.

De onderzoekers stellen dat de resultaten niet kunnen worden geïnterpreteerd als ondersteuning voor de contacthypothese.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnische menging op school leidt niet tot een verandering in de beeldvorming van leerlingen over elkaar.

Commentaar

Op basis van deze gegevens moeten we concluderen dat óf de contactcondities voor alle drie de scholen ongeveer gelijk waren, óf dat de contactcondities er in feite niet toe doen om de contacthypothese op te laten gaan. De studie heeft geen bewijs dat een schooltype effectiever was dan het ander in dit opzicht. De grotere tolerantie onder oudere leerlingen voor de andere groep kan samenhangen met positieve ervaringen over en weer op school, en de onwetendheid van interetnische relaties door het leven in gesegreerde

buurten bij de jonge scholieren, die op school vaak voor het eerst met leerlingen uit een andere etnische categorie omgaan.

15) L.E. Molina & M.A. Wittig (2006)²¹: *Relative Importance of Contact Conditions in Explaining Prejudice Reduction in a Classroom Context: Separate and Equal? (JH&SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werden gecontextualiseerde en gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag.

Molina & Wittig hebben het relatieve belang onderzocht van de vier meest centrale condities van de contacthypothese voor de afname van vooroordeel. Vervolgens hebben ze gekeken in welke mate de etniciteit van de betrokkenen de relatie tussen de contactcondities en vooroordeel beïnvloedde.

De vier condities werden als volgt omschreven: 1) gelijke behandeling (*equal treatment*); 2) onderlinge afhankelijkheid (*cooperative interdependence*); 3) mogelijkheden om elkaar te leren kennen (*acquaintance potential, friendship potential, association*); en 4) Institutionele ondersteuning voor positieve interactie tussen groepen (*institutional support, social norms*).

Gelijke behandeling ‘verwijst naar de mate waarin de (etnische of culturele) groepen in een bepaalde omgeving worden gezien een gelijke behandeling te krijgen’ (494). Alle items zijn gericht op de evaluatie in hoeverre de leerkracht zijn leerlingen gelijk behandelt.

Onderlinge afhankelijkheid is gedefinieerd als ‘mensen uit verschillende etnische groepen samenwerkend voor een gemeenschappelijk doel’ (494).

Twee van de drie items in de vragenlijst betreffen deze samenwerking (ofschoon de onderlinge afhankelijkheid en het gemeenschappelijk doel minder in deze items naar voren komen). Eén item luidt: *In this class, students like to have friends of different races*. In dit item is deze conditie geoperationaliseerd in termen van de uitkomst van de contacthypothese.

Mogelijkheden om elkaar te leren kennen verwijst naar ‘de mogelijkheden van geïndividualiseerde omgang met leden van andere raciale/etnische groepen, welke [omgang] zowel gepersonifieerde kennis over buitenstaanders bevordert als de kans op ontwikkeling van betekenisvolle intergroepsrelaties’ (490).

Deze conditie wordt deels gedefinieerd in termen van de uitkomst van de contacthypothese. Deze conditie wordt in de studie niet gemeten als een situationele conditie, maar op *‘participants’ own behavioral enactment of acquaintance potential*, met andere woorden, op wat respondenten te melden hebben over de gedurigheid en waardering van hun feitelijke interetnisch contact (495). Molina & Wittig formuleren het ook als ‘de perceptie die de studenten hebben van mogelijkheden voor *acquaintance potential* onder studenten met een verschillende etnische achtergrond in de klas’ (503). De operationalisering van de conditie is middels de items van de vragenlijst geformuleerd in termen van de uitkomst van de contacthypothese.

²¹ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

Institutionele ondersteuning ‘benadrukt het belang van het vaststellen en handhaven van normen door autoriteiten die individuen stimuleren aan groepsverschillen voorbij te zien en om te gaan met elkaar’ (495).

Deze conditie wordt deels gedefinieerd in termen van de uitkomst van de contacthypothese.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats in de VS (regio Los Angeles), onder drie cohorten *ninth graders* van een openbare Senior High School (gemiddelde leeftijd van de leerlingen 15 jaar), en een groep *seventh graders* van een openbare Junior High School (gemiddelde leeftijd van de leerlingen 12 jaar). De vier groepen bestonden ieder uit 190 tot 260 leerlingen. In de drie cohorten van *ninth graders* maakten *Whites*, *Hispanics* en *Asians* voor 20 tot 25% deel uit van iedere groep. In de groep *seventh graders* waren de witte leerlingen het best vertegenwoordigd met 42 %. *African Americans* waren met 1 tot 5% steeds een kleinere minderheidsgroep. De overige leerlingen hadden een multiraciale achtergrond.

Methode

De leerlingen volgden een module van acht weken over *racial awareness*. Ervoor en erna vulden de leerlingen een identieke vragenlijst in. Alle leerlingen uit de hierboven beschreven groepen deden mee.

De vragenlijst bevatte items gekozen uit de *School Interracial Climate Scale (SICS)*²². Voor ieder van de vier condities werden drie representatief geachte items uit de schaal geselecteerd (494-5). Dit zijn de voorspellende variabelen.

De te voorspellen variabelen waren *affective prejudice*, en twee ‘bemiddelende’ variabelen (*mediators of the contact-to-prejudice relationship*), te weten *common ingroup identity (CII)* en *outgroup orientation (OO)*. CII geeft de mate aan waarin iemand zichzelf categoriseert als deel van een meer inclusieve groep die zowel de eigen groep als die van anderen omvat. OO geeft de mate aan waarin men bereid is en het positief waardeert tijd door te brengen met mensen van andere dan de eigen culturele groep (491).

Affective prejudice werd gemeten met *Likert* scores op de volgende drie items:

- ‘I feel I could develop an intimate relationship with someone from a different race’;
- ‘I would feel O.K. about my son or daughter dating someone from a different race’;
- ‘I think it is better if people marry within their own race’.

Outgroup orientation werd gemeten met *Likert* scores op de volgende drie items:

- ‘I like meeting and getting to know people from ethnic groups other than my own’;
- ‘I often spend time with people from ethnic groups other than my own’;
- ‘I am involved in activities with people from other ethnic groups’.

Common ingroup identity werd gemeten met *Likert* scores op één item:

²² Voor de ontwikkeling van de SICS werd een lijst van items opgesteld die de vier hierboven beschreven condities van de contacttheorie weergaven. Deze lijst werd met *likert scale* scoringsmogelijkheden voorgelegd aan 3.100 leerlingen van *middle schools*. Door factor analyse op de data werden de items toegewezen aan een van de condities (Green et al. 1988).

- ‘Despite the different groups in this class, there is frequently the sense that we are all just one group’.

Vervolgens is multiple regressie analyse uitgevoerd op de data om het relatieve gewicht van de vier contact condities op ieder van de drie te voorspellen variabelen te bepalen.

Uitkomsten

Affective prejudice. De meest betrouwbare voorspeller van vooroordeel in dit onderzoek bleek de conditie *acquaintance potential* te zijn. De condities *equal treatment* en *cooperative interdependence* bleken slechts in een van de vier samples significante voorspellers van vooroordeel.

Outgroup orientation. De bereidheid en waardering van omgang met leerlingen van buiten de eigen etnische groep werd in twee van de vier groepen op significant niveau voorspeld door de conditie *acquaintance potential*. De condities *equal treatment* en *cooperative interdependence* waren wederom in één sample een significante voorspeller.

Common ingroup identity. De identificatie met een de eigen etnische groep overstijgende categorie werd in drie van de vier samples significant voorspeld door *cooperative interdependence*.

Voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag (de invloed van etniciteit van de betrokkenen op de relatie tussen condities en uitkomsten) heeft men eerst de vier groepen bij elkaar genomen, en zich vervolgens beperkt tot de data van de respondenten die hadden aangegeven te behoren tot de etnische categorieën *Whites*, *Hispanics* of *Asians*.

Voor alle drie deze etnische groepen bleek alleen *acquaintance potential* een significante voorspeller van vooroordeel te zijn. In het geval van de *Hispanics* is vooroordeel de enige afhankelijke variabele die significant wordt voorspeld, en dus uitsluitend door deze conditie. *Acquaintance potential* voorspelt ook *common ingroup identity* op significant niveau in het geval van witte en Aziatische leerlingen, en *outgroup orientation* in het geval van witte leerlingen. *Cooperative interdependence* is een significante voorspeller van *outgroup orientation* en *common ingroup identity* in het geval van witte leerlingen, en van vooroordeel en *common ingroup identity* in het geval van Aziatische leerlingen. De twee overige condities, *equal treatment* en *institutional support*, zijn onder geen van de drie etnische groepen significante voorspellers van welke van de drie uitkomstvariabelen dan ook (502)²³.

Molina & Wittig concluderen dat *acquaintance potential* een consistente en krachtige voorspeller is van de afname van vooroordeel en van *outgroup orientation*, en dat *cooperative interdependence* een consistente en krachtige voorspeller is van *common ingroup identity* (506).

Het gebleken belang van *acquaintance potential* sluit aan bij Brewer & Miller's (1984) personalization model - of de-categorization model – dat stelt dat om een afname van vooroordeel te bewerkstelligen het eerst nodig is dat mensen op een individueel niveau met elkaar omgaan. De auteurs wijzen hier op Hewstone & Brown's (1986) stelling dat contact, ook al wordt het positief gewaardeerd en is het gedurig, niet genoeg is. Men

²³ Molina & Wittig stellen dat dit niet direct tot de conclusie mag leiden dat deze twee condities niet belangrijk zijn. Het zou kunnen dat deze condities 'exceeded the threshold necessary for engendering positive intergroup outcomes'. Hiermee wordt waarschijnlijk bedoeld dat in de ogen van zoveel respondenten aan deze voorwaarde was voldaan dat deze geen voorspellende waarde meer had. Molina & Wittig merken voor één van deze condities op dat zij gelijke behandeling hebben gemeten, en niet gelijke status. Tenslotte stellen zij dat in andere sociale contexten, en wanneer het onderzoek zou gericht zijn op het meten van andere uitkomsten, deze twee condities belangrijke voorspellende waarde zouden kunnen blijken te hebben (506).

moet in de omgang immers de associatie kunnen maken met de groep waaruit de ander afkomstig is, wil vooroordeel kunnen verminderen. Maar hier biedt Pettigrew's theorie uitkomst over het temporiseren van verschillende soorten interactie om afname van vooroordeel te bereiken (1998). Volgens deze theorie moeten eerst de positieve effecten van het geïndividualiseerde contact hun beslag krijgen, voordat groepsidentiteiten van de betrokkenen kunnen worden benadrukt. Pas dan kan generalisatie van de opvatting over de ander naar zijn/haar groepsgenoten plaatsvinden, dat wil zeggen, afname van vooroordeel. Molina & Wittig achten de bevindingen van hun onderzoek in lijn met Pettigrew's theorie; zij vonden dat toename van *acquaintance potential* ook *outgroup orientation* deed versterken. De bereidheid tot omgang met mensen van een andere culturele of etnische groep kan worden beschouwd als een teken van vermindering van gevoelens van bedreiging en bezorgdheid opgewekt door de aanwezigheid van andere etnische of culturele groepen (Pettigrew & Tropp 2006).

Samenwerking in onderlinge afhankelijkheid naar een gemeenschappelijk doel bracht een *common ingroup identity* naderbij, wees het onderzoek van Molina & Wittig uit. De auteurs wijzen erop dat dit in lijn is met de recategoriseringstheorie van Gaertner en Dovidio (2000).

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Etnische menging op school, voor zover deze daadwerkelijk mogelijkheden schept om elkaar te leren kennen (*friendship potential*), is een betrouwbare voorspeller van de afname van vooroordeel.

Commentaar

De studie van Molina en Wittig is opmerkelijk vanwege de gehanteerde methode. De condities werden niet in een (quasi-)experimenteel design ingebouwd, zodat de hun invloed via vergelijking van de resultaten van de experimentele en controlegroep kon worden vastgesteld. Ook werden ze niet onafhankelijk door de onderzoekers vastgesteld, maar gevraagd aan de leerlingen door ze items voor te leggen uit de *School Interracial Climate Scale*. De keuze van de items is kwetsief. In ieder geval in deze combinatie is het moeilijk om de antwoorden op de items te beschouwen als scores op de condities; ze kunnen evengoed worden geïnterpreteerd als scores voor de uitkomsten.

16) J. Moody (2001)²⁴: *Race, school integration, and friendship segregation in America* (JH&SH VS)

Probleemstelling

In deze studie werd de prevalentie van vriendschapsbanden onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag. Het gaat in deze studie om de relatie tussen etnische heterogeniteit en vriendschapssegregatie; de onderzoeker tracht kenmerken te achterhalen die vriendschapssegregatie op scholen beïnvloeden. Moody kijkt naar drie theorieën. Hier kijken we alleen naar zijn toetsing van Allports

²⁴ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

contacthypothese. Hij richt zich op de conditie van institutionele ondersteuning, die hij concipieert als een schoolcultuur waarin extra-curriculaire activiteiten 'geïntegreerd' zijn, en het lerarencorps etnisch gemengd is. Daarnaast onderscheidt hij verschillende wijzen waarop studenten door het curriculum worden gevoerd, en die tot een deels samenvallende segregatie op grond van prestaties en op grond van etniciteit leiden.

Onderzoeksveld en -populatie

De data zijn afkomstig van het *National Longitudinal Study of Adolescent Health* in de VS. Zij bevatten informatie over de beste vrienden die leerlingen op school hebben van een representatieve selectie van 112 High Schools in de gehele VS, en over de kenmerken van die scholen. Etniciteit werd gecategoriseerd in vijf groepen: wit, zwart, Hispanic, Aziatisch, en gemengd/anders. De etnische verdeling van de leerlingenpopulatie binnen iedere school geeft over alle scholen bezien een gevarieerd beeld. Deze verdeling is een van de centrale onafhankelijke variabelen in dit onderzoek.

Methode

Leerlingen die aan dit onderzoek meededen, konden op een lijst van medeleerlingen aangeven wie hun vrienden waren, tot een maximum van tien (vijf meisjes en vijf jongens). Moody verklaart de mate van vriendschapssegregatie door te kijken naar etnische distributie (etnische heterogeniteit) en organisatiestructuren van de school zoals *tracking*, binding van leerlingen aan de klas, de mate waarin leerlingen gemengd participeren in extra-curriculaire activiteiten, en andere schoolkenmerken zoals de aanwezigheid van *busing*, de mate van heterogeniteit van het lerarencorps, en de gemiddelde SES van de leerlingenpopulatie.

Uitkomsten

Vriendschappen in het totale sample zijn sterk gesegregeerd. Moody maakt in zijn analyse onderscheid tussen netto vriendschapssegregatie en bruto vriendschapssegregatie. Zo is hij in staat te constateren dat vriendschapssegregatie veelal wordt veroorzaakt door lidmaatschap van dezelfde clubs, het hebben van overeenkomstige gedragspatronen, en het handhaven van sociaal evenwicht. Door de bank genomen stijgt de vriendschapssegregatie bij een stijgende etnische heterogeniteit van de schoolpopulatie. Maar vervolgens daalt deze weer. Moody geeft hiervoor twee verklaringen. Ten eerste maken een groot aantal etnische groepen een grotere variatie van interetnisch contact mogelijk. Die variatie creëert bruggen tussen gemeenschappen die meehelpten aan een gemeenschappelijk klimaat in de hele school. Ten tweede is bij een hoge heterogeniteit iedere groep een minderheid vergeleken bij de rest van de school. Dit komt neer op een situatie van lage heterogeniteit waarbij geen enkele groep de situatie domineert (708-9).

De andere belangrijke uitkomst van het onderzoek is dat vriendschapssegregatie onder leerlingen wordt beïnvloed door de wijze waarop en de mate waarin scholen het interetnische contact structureren door het curriculum en door extra-curriculaire activiteiten.

Van de karakteristieken van de organisatie hebben vooral gemengde extra-curriculaire activiteiten invloed op interetnische vriendschappen. Daarnaast is ook *tracking* en andere manieren waarop men binnen een *grade* al of niet leerlingen mixt op basis van mogelijkheden en prestaties van invloed op de interetnische relaties van leerlingen onderling. Deze omstandigheden bepalen of er voldoende gelegenheid is om vrienden te kiezen over groepsgrenzen heen. Ook hebben ze invloed op de mate waarin statusonder-

scheid kan worden gemaakt, naast het onderscheid dat de identificatie van andere etnische groepen met zich brengt.

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

Multi-etnische heterogeniteit op school leidt tot interetnische vriendschapsrelaties als op school interetnisch contact kan worden gelegd in en buiten de klas. Tracking beperkt de mogelijkheden tot interetnisch contact, en georganiseerde activiteiten buiten het leren verruimen deze mogelijkheden.

Commentaar

Moody concludeert dat Allports contacttheorie nodig is om rassensegregatie binnen scholen te kunnen begrijpen. Hij toont inderdaad overtuigend aan dat etnische heterogeniteit binnen scholen geen voldoende verklaring biedt voor etnische segregatie binnen die scholen. Moody bedoelt hiermee uitsluitend het geconditioneerde aspect van de contact hypothese; het gaat hem om het belang van structurele condities (binnen en buiten het curriculum) binnen school om het probleem te begrijpen. Een belangrijk deel van die structurele condities lijkt te worden voorgeschreven door status en leercapaciteit van leerlingen (en de verwachtingen van leerkrachten hieromtrent) die sterk zijn gerelateerd aan factoren buiten de school.

Moody beveelt drie richtingen aan voor toekomstig onderzoek. Patronen van vriendenkeuze moeten longitudinal worden onderzocht, onderzoek zou moeten worden gedaan naar de wijze waarop scholen zijn ingebed in de lokale maatschappelijke context, en naar de manier waarop interetnische vriendschapspatronen de schoolprestaties van leerlingen beïnvloeden, en hoe zij leerlingen voorbereidt op een etnisch gemengde werkomgeving.

17) M. Patchen et al. (1977): Determinants of Students' Interracial Behavior and Opinion Change (JHE&SH VS)

Probleemstelling

In deze studie werden zowel het voorkomen van vriendschappelijke contacten als de gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van beide onderzoeksvragen. Patchen et al. onderzoeken de invloed van een groot aantal indicatoren op interetnisch gedrag en op opinieverandering. De nadruk in dit onderzoek ligt op gedrag, zoals dat wordt beschreven door respondenten in hun scores op een vragenlijst met vragen die zoveel mogelijk op gedrag waren gericht. Interetnisch gedrag werd in vier hoofdvormen onderscheiden, te weten 1) vermijding, 2) vriendschappelijk contact, 3) vriendschapsrelaties, en 4) vijandig contact. Deze vier hoofdvormen werden ieder geoperationaliseerd in drie tot negen items. Daarnaast werd nog een vraag gesteld over 'Verandering van opinie ten aanzien van mensen van een ander ras'. De vraag was: 'Sinds je op deze school zit, is je opvatting over de meeste mensen (van een ander ras) slechter of beter geworden, of is het hetzelfde gebleven?' Het antwoord was een score op een vijfpunts Likert-schaal.

De indicatoren voor de contactsituatie betreffen de mate waarin leerlingen participeerden in interetnische subgroepen of teams binnen de klas. Dit haakt aan de conditie van samenwerking in onderlinge afhankelijkheid. Daarnaast is het niveau van de leerling

vastgesteld, uitgedrukt in een relatieve maat van zijn behaalde cijfers. Dit zien de auteurs als een indicator voor gelijke status in de contactsituatie.

Het bijzondere van deze studie is dat daarnaast nog een vrij groot aantal andere indicatoren is opgenomen, zoals:

- individuele karakteristieken (agressiviteit, doorstane frustraties);
- interetnisch contact voorafgaand aan de contactsituatie (de mate van etnische homogeniteit van de buurt van de leerling, de leeftijd waarop de leerling voor het eerst leeftijdgenoten uit een andere etnische groep leerde kennen, de mate van vriendschappelijk interetnisch contact op de basisschool);
- raciale attitudes van de familie van de leerling - gek genoeg door de auteurs gezien als onderdeel van de categorie 'contactcondities';
- sociaal-economische status van de leerling in termen van onderwijsniveau en werk van de ouders – ook dit wordt gek genoeg door de auteurs gezien als onderdeel van de categorie 'contactcondities';
- de kans op contact in de contactsituatie (de kansen voor interetnisch contact in de klas, de mate van participatie in schoolactiviteiten buiten de reguliere les, de mate van contact met zwarte leerkrachten);
- de mate van ethnocentrisme van leeftijdgenoten van de eigen etnische groep, en die van leeftijdgenoten van de andere etnische groepen.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats in alle elf openbare high schools van Indianapolis, gedurende het schooljaar 1970-71. De etnische samenstelling van de leerlingenpopulatie van de scholen varieerde van 1% zwarte leerlingen tot 71% zwarte leerlingen. Het gemiddelde aandeel van zwarte leerlingen in de totale leerlingenpopulatie was 36%.

Methode

Vroeg in het schooljaar werden informele interviews afgenomen aan zwarte en witte leerlingen en leerkrachten en met de schoolleiding. Op basis van de aldus verkregen informatie en op basis van eerder uitgevoerd onderzoek werd een tweedelige vragenlijst ontworpen om het interetnische gedrag en de opinieverandering vast te stellen en de hierboven omschreven factoren waarmee die interactie en opinie gerelateerd zouden kunnen zijn.

In iedere *grade* van iedere van de elf scholen werd een aselechte steekproef van ongeveer 60 studenten (lichtelijk variërend naar de grootte van de klassen) getrokken. In de lente van 1971 werd aan deze studenten de vragenlijst afgenomen. De gegevens over de cijfers van de studenten werden verkregen van de school.

Voor zwarte en witte leerlingen apart werden multiple regressie analyses uitgevoerd waarin de volledige set van voorspellende variabelen (de condities) gerelateerd werd aan ieder van de vijf afhankelijke variabelen (de vier onderscheiden vormen van gedrag, en de opinieverandering). In totaal werden dus tien regressieanalyses uitgevoerd.

Uitkomsten

De determinanten van interetnisch gedrag verschillen van die van opinieverandering. Daarenboven wordt negatief gedrag tegenover medeleerlingen uit een andere etnische groep door andere determinanten verklaard dan positief gedrag.

Negatief interetnisch gedrag (vermijding en vijandig gedrag) wordt het meest veroorzaakt door persoonlijke kenmerken van leerlingen (agressiviteit, bijvoorbeeld), rassenopvattingen die al bestonden voordat de leerling naar deze school kwam, en door rassenopvattingen van significante anderen (familie en leeftijdgenoten, deze laatste ook op school). De mate waarin er gelegenheid is om in contact te komen met leerlingen van andere etnische categorieën heeft geen invloed op vermijdingsgedrag, of op vijandige interactie. Voor alle soorten onderscheiden interactie (vermijding, vijandigheid, vriendschappelijkheid) geldt dat wat de leerling meebrengt naar de contactsituatie (persoonlijke kenmerken, invloeden van derden buiten school, eerdere ervaringen) een niet weg te cijferen invloed heeft.

Positief interetnisch gedrag werd vooral bepaald door de mogelijkheid voor contact met leerlingen van de andere etnische groep. Uit het onderzoek onder de leerlingen komt naar voren dat samenwerken in onderlinge afhankelijkheid een klein positief effect heeft op vriendschapsvorming waar het de rapportage van zwarte leerlingen betreft. Er is geen effect wat de witte leerlingen betreft. De leerkrachten rapporteren wel steeds positieve effecten op dit punt. Daarom vinden de auteurs het redelijk om de positieve relatie die is gevonden tussen de gelegenheid voor interetnische interactie en het vóórkomen van *friendly interaction* (zowel *friendly contact* als *friendship*) te interpreteren als een bijdrage van de conditie van coöperatief interetnisch contact. Er is enig verband geconstateerd tussen de mogelijkheid van contact en afname van vooroordeel, maar alleen waar het gaat om de beeldvorming van witte leerlingen over zwarte leerlingen. De beeldvorming van zwarte over witte leerlingen veranderde niet.

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

Samenwerking in onderlinge afhankelijkheid heeft een klein positief effect op interetnische vriendschapsbanden volgens de rapportage van de zwarte leerlingen. In de rapportage van de witte leerlingen is dit verband niet terug te vinden. Interetnische menging (de mogelijkheid voor interetnisch contact) is positief gerelateerd aan een verbetering van positief interetnisch gedrag. Het onderzoek onder de leerlingen brengt de causale richting van het verband niet aan het licht.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Er is enig verband geconstateerd tussen de mogelijkheid van contact en afname van vooroordeel, maar alleen waar het gaat om de beeldvorming van witte leerlingen over zwarte leerlingen. De beeldvorming van zwarte over witte leerlingen veranderde niet.

Commentaar

Dit is een van de weinige studies die behalve naar mogelijke positieve effecten van contact, ook gekeken heeft naar de negatieve effecten, te weten vermijding (*avoidance*) en conflict (*unfriendly interaction*). Naast condities binnen school is er uitgebreid aandacht voor invloeden van buiten de contactsituatie. Deze spelen in alle gevallen een belangrijke rol.

De auteurs concluderen, met name omdat leerkrachten hierover positief rapporteren, dat in het bijzonder de aanwezigheid van gemeenschappelijke activiteiten belangrijk zijn, omdat deze een gemeenschappelijk doel en gemeenschappelijke belangen benadrukken. Uit het onderzoek onder de leerlingen kan deze conclusie echter niet

getrokken worden. Daarin hangt van de binnenschoolse factoren slechts de gelegenheid voor contact samen met vriendschappelijke interactie.

18) Phinney et al. (1997): *Intergroup Attitudes Among Ethnic Minority Adolescents: A Causal Model (JH&SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd (onder andere) gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De onderzoekers verklaren interetnische relaties en opvattingen van scholieren vanuit factoren in de dimensies van de interactie, de social-economische positionering, en de identificatie. De meeste van deze factoren liggen buiten de schoolcontext. Zij besteden aandacht aan socialisatieprocessen die interetnische attitudes onder adolescenten kunnen beïnvloeden. Hun hypothese is dat oudere leerlingen een sterkere en meer stabiele etnische identiteit hebben dan jongere leerlingen, en dat zij hierom ook positievere opvattingen hebben over andere etnische categorieën. De auteurs stellen dat hun onderzoek in zoverre de contacthypothese ondersteunt dat contact met leden van een andere etnische categorie onder bepaalde condities leidt tot een positievere attitude tegenover die categorie. De ontwikkeling van de gelegenheid voor interetnisch contact werd gemeten door de etnische samenstelling van de huidige school te vergelijken met de etnische samenstelling van de eerdere school van de leerlingen, en de etnische samenstelling van de buurt.

Onderzoeksveld en -populatie

Dit onderzoek vond plaats onder adolescenten uit de 8ste en de 11de *grade* van zes scholen - drie junior high schools (8ste grade) en drie senior high schools (11de grade). De scholen bevonden zich in twee overwegend *non-White* schooldistricten, waar de leerlingen ook woonden (*busing* vond niet plaats). In het ene schooldistrict, waar zich twee junior en twee senior high schools van het onderzoek bevonden, waren de in omvang dominante etnische bevolkingscategorieën *African American* en *Latino*; dit werd weerspiegeld in de schoolpopulaties, waarvan iedere categorie tussen de 25 en 55 procent uitmaakte. In het andere schooldistrict, waar zich een junior en een senior high school van het onderzoek bevonden, waren de in omvang dominante etnische bevolkingscategorieën *Asian American* en *Latino*; ook dit werd weerspiegeld in de schoolpopulaties, waarvan iedere categorie tussen de 33 en 55 procent uitmaakte (959). In totaal vond het onderzoek plaats onder 547 adolescenten uit drie etnische categorieën (*racial groups*): 133 *African Americans*, 219 *Latinos*, and 195 *Asian Americans*. Bij dit onderzoek waren dus geen *Anglo Whites* betrokken. In totaal ging het om 162 *8th graders* (13-15 jaar) en 385 *11th graders* (16-18 jaar).

Methode

Nadat voorbereidend onderzoek was gedaan - o.a. in focusgroepen met leerlingen van de onderzoekspopulatie - om te komen tot een goede itemlijst, werd de leerlingen eenmalig een enquête afgenomen op school. Deze enquête bevatte vragen over de volgende onderwerpen:

- 1) opvattingen over leerlingen van andere etnische categorieën en over die van de eigen categorie (alleen de ratings van de twee dominante groepen in iedere setting over de andere en over de eigen groep werden geanalyseerd);
- 2) etnische identiteit van de respondent (betrokkenheid en gedrag)
- 3) etnische samenstelling van de buurtbevolking;
- 4) etnische samenstelling van de leerlingenpopulatie van de vorige school;
- 5) interactie met leeftijdgenoten van andere etnische categorieën in de schoolcontext;
- 6) zelfbeeld;
- 7) opleiding van ouders;
- 8) demografische gegevens (leeftijd, geslacht, etnische herkomst van ouders, geboren in VS of in het buitenland).

Uitkomsten

De uitkomsten laten volgens de auteurs zien dat etnocentrisme (*in-group bias*) een hardnekkig fenomeen is. Maar positieve *in-group* opvattingen impliceren nog niet een negatieve houding tegenover mensen uit andere etnische categorieën. In het geval van interetnische relaties tussen adolescenten die niet veel in status verschillen, ondersteunen de resultaten de theorie dat de etnische identiteit sterker wordt met het stijgen van de leeftijd, en dat een sterkere etnische identiteit gepaard gaat met positievere opvattingen over mensen van andere etnische categorieën. Daarnaast werd in dit onderzoek vastgesteld dat een etnisch diverse leefomgeving buiten school ook samenhangt met positieve attitudes tegenover leerlingen behorend tot andere etnische categorieën binnen school.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnisch contact in de schoolsituatie hangt samen met een verbetering van interetnische beeldvorming. Op de onderzoeksvraag kan geen antwoord worden gegeven omdat aanwijzingen voor de causale richting in het verband ontbreken.

Commentaar

Dit onderzoek gaat vooral over de invloed van socialisatieprocessen buiten school op het interetnische klimaat binnen school, en op wederzijdse opvattingen van leerlingen uit verschillende etnische categorieën. De condities hangend aan de contacthypothese binnen de schoolcontext werden niet gemeten. Het onderzoek is wel meegenomen in de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006). Uit de gepresenteerde tabellen blijkt dat *out-group* attitudes sterk samenhangen met *out-group* interactie op school; de auteurs onthouden zich van enig commentaar op deze cijfers, waarschijnlijk ook omdat men geen aanwijzingen heeft voor de causale richting van dit verband. De analyse gaat hoofdzakelijk over de werking van buitenschoolse factoren op de verhoudingen binnen school.

19) J.W. Schofield & H.A. Sagar (1977)²⁵: *Peer Interaction Patterns in an Integrated Middle School (JH VS)*

Probleemstelling

²⁵ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

In deze studie werd de frequentie van informeel interetnisch contact door middel van observatie van zitpatronen in de schoolkantine gemeten. De studie is mogelijk relevant voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag.

De onderzoeksvragen waren:

- 1) Beïnvloedt etniciteit (*race*) de frequentie van leerlingeninteractie? Ondanks de bijzondere inzet van de school om positieve relaties tussen zwarte en witte leerlingen aan te moedigen werd verwacht dat leerlingen toch meer binnen de eigen etnische groep contact zouden hebben dan uit kansberekening zou verwacht worden, en wel op significante wijze.
- 2) Beïnvloedt geslacht de frequentie van leerlingeninteractie?
- 3) Welke determinant, etniciteit of geslacht, is het belangrijkste?
- 4) Neemt de frequentie van de interactie tussen zwarte en witte leerlingen met de tijd toe? Dit werd, gezien het karakter en de doelstellingen van de school, deels verwacht.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek van Schofeld en Sagar vond plaats in een *public school* die in de ogen van de onderzoekers zo dicht mogelijk bij het voldoen aan Allport's condities kwam als maar enigszins mogelijk was op dat moment. Het onderzoek werd uitgevoerd in het eerste jaar van het ontstaan van de school (1975). Wexler Middle School had ongeveer 1.200 leerlingen in *grades* 6, 7 en 8. De verdeling tussen zwarte en witte leerlingen was ongeveer gelijk. De witte leerlingen kwamen grotendeels uit *middle class* gezinnen, terwijl de meeste zwarte leerlingen een *working class* achtergrond hadden. De school is opgezet om een ideale omgeving te bieden voor *interracial education*, en de schoolleiding ondersteunt krachtig positieve intergroepsrelaties, onder andere door een uitgebreid programma van activiteiten om studenten te helpen elkaar te leren kennen. Door de nieuwheid van de school was het relatief gemakkelijk voor leerlingen om op allerlei wijzen samen te werken voor een gemeenschappelijk doel, zoals de oprichting van allerlei leerlingenclubs en het gezamenlijk organiseren van fondsen werven om spullen te kunnen kopen voor deze clubs. Het belang dat de school hecht aan gelijke status in de contactsituatie wordt weerspiegeld in de etnische samenstelling van het personeel. 20% van de leerkrachten is zwart (132).

In het laatste jaar (*8th grade*) waren er op school twee *tracks* ingesteld, hetgeen leidde tot een vrijwel witte snelle groep, en een vrijwel zwarte groep die het reguliere tempo aanhield. In de ogen van de onderzoekers deed de school hiermee Allports conditie van provisie van gelijke status in belangrijke mate geweld aan (131).

Methode

Gedurende het eerste jaar werden zitpatronen geobserveerd in de schoolkantine. De kantine heeft 32 rechthoekige tafels. Elke tafel heeft 16 stoelen, acht aan iedere lange zijde. De stoelen zitten aan de tafel vast. Door verhogingen aan twee zijden van het cafeetaria konden de zitpatronen gemakkelijk en zonder op te vallen worden geobserveerd en opgetekend. Tijdens iedere lunchpauze werden de zitpatronen door twee medewerkers aan het onderzoek in kaart gebracht, met behulp van een eenvoudige numerieke code waarmee het geslacht en de etniciteit van de leerling op iedere stoel werd weergegeven (133).

Deze patronen werden geanalyseerd met behulp van indexcijfers/criteria voor *racial aggregation* (etnische clustering). De index is gebaseerd op het verschil van de werkelijk aangetroffen frequentie waarmee zwarte en witte leerlingen samen zitten, en de fre-

quentie die mocht worden verwacht, als een volstrekt willekeurige verdeling van witte en zwarte leerlingen zou plaatsvinden over de zitplaatsen.

Uitkomsten

- 1) Etniciteit (*race*) is een buitengewoon belangrijk groeperingscriterium, zelfs voor studenten die hebben gekozen voor een gedesegegreerde school.
- 2) Geslacht is een nóg belangrijker groeperingscriterium.
- 3) Meisjes tonen meer etnische clustering dan jongens.
- 4) Etnische clustering nam geleidelijk af in de 7th grade, maar nam weer toe in de 8th grade, die twee verschillende tracks had, één snel welke vooral door witte leerlingen werd gevolgd, en één regulier, waaraan vooral zwarte leerlingen deelnamen.

De resultaten tijdens de 7de grade duiden erop dat een contact situatie die nauwgezet is vormgegeven om leerlingen met zeer verschillende individuele karakteristieken gelijke status te geven, inderdaad tot toenemende interactie tussen die verschillende leerlingen kan leiden. De gegevens van de 8ste grade echter wijzen erop dat als vervolgens formele scheiding op grond van die individuele kenmerken plaatsvindt, de eerdere pogingen van een institutie om een situatie van gelijke status te scheppen om positieve intergroepsrelaties te stimuleren, teniet kan worden gedaan. De auteurs wijzen hier dus op het tijdelijke karakter van de bereikte resultaten.

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

In dit onderzoek wordt geconstateerd dat als tracking wordt geïntroduceerd op een gedesegegreerde school waar tot op dat moment Allports condities zo veel mogelijk waren geïmplementeerd, de mate van zelfgezocht interetnisch contact buiten de lessen tussen leerlingen op een gedesegegreerde school afneemt.

Commentaar

De uitkomsten wijzen erop dat jongens meer geneigd zijn om interetnisch contact aan te gaan dan meisjes. De onderzoekers maken hier een tot nadenken stemmende opmerking. Zij geven als mogelijke verklaring hiervoor dat mannelijke rollen traditioneel fysieke competitie en moed benadrukken. Deze nadruk zou vanzelf leiden tot intergroepscontact, want om een betekenisvolle heersende positie te vestigen moet men zijn superioriteit zowel tegenover *in-group* als *out-group* leden bewijzen. De auteurs geven hiermee aan, zonder dit met zoveel woorden te zeggen, dat contact zoals gemeten door hen (in termen van frequentie) niet noodzakelijk en uitsluitend een indicatie is van gedurig wederzijds als positief ervaren contact.

20) J.W. Schofield (1982)²⁶: *Black and White in School. Trust, Tension, or Tolerance?* (JHE&SH VS)

Probleemstelling

Schofield is op Wexlers Middle School gedurende drie jaar onderzoek blijven doen. Dit heeft geresulteerd in deze etnografische studie, die (onder andere) gecontextualiseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van

²⁶ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

de tweede onderzoeksvraag. In de loop van het onderzoek werd geconstateerd dat zich interetnisch conflict voordeed tussen leerlingen. Daarmee geeft de studie ook deels antwoord op de eerste onderzoeksvraag.

De centrale vraag was in Schofield's studie was: wat zijn de sociale processen die de ontwikkeling, de handhaving en de verandering van relaties tussen zwarte en witte leerlingen beïnvloeden gedurende de eerste drie jaren van het voortgezet onderwijs? Met het begrip *integration* bedoelt Schofield het 'mengen' onder omstandigheden die optimaal in termen van Allport zijn geïmplementeerd. Met *desegregation* bedoelt zij het bij elkaar brengen van leerlingen van verschillende etnische afkomst (zwart en wit in dit geval) zonder dat nog naar de aanwezigheid van Allports condities is gekeken.

Schofield gaat uitgebreid in op de begripsontwikkeling van wat zij ziet als de drie meest centrale condities in *contact theory*. Zij richt zich het meest op de conditie van gelijke status. Allports definitie van gelijke status is naar haar idee minimalistisch. Zijn begrip verwijst naar 'equality of status in basic formal roles'. Deze definitie is door veel onderzoekers begrepen als de situatie waarin leden van beide groepen, zowel leerlingen als leerkrachten, toegang hebben tot dezelfde primaire rollen in dezelfde situatie.

Pettigrew heeft de conditie van gelijke status uitgebreid van uitsluitend formele sociale rollen naar een veelvoud van ook informele rollen buiten de directe functionele (onderwijs)relatie, als gevolg van het beleid van de betreffende organisatie. Hij stelt dat, door nauwgezette planning van autoriteiten, op deze wijze gelijke status in de contactsituatie kan worden bereikt zelfs wanneer er sprake is van afgetekende verschillen in de sociaal-economische achtergrond van zwarte en witte leerlingen.

In de jaren zeventig waren er echter al onderzoekers die inzagen dat ongelijke externe status het verwerven van gelijke status in de contactsituatie ondergraaft (St. John 1975, Armor 1972, Cohen 1975). Ongelijkheden voortkomend uit een variërende sociaal-economische status (SES) ondermijnen de meest vastberaden inspanningen. "Black and white children may be unequally prepared to be successful students or may be accorded unequal status in the peer group because of differential family background" (St. John 1975). Cohen (1975) stelt dat zelfs wanneer witten en zwarten een gelijke formele status in de contactsituatie hebben én dezelfde achtergrondkenmerken, etniciteit (*race*) niettemin zijn gewicht in de schaal legt als een diffuus statuskenmerk waardoor de verwachting wordt gewekt dat witten competentere zijn. Dit resulteert dan toch in een ongelijke status in de contactsituatie. Gelijke-status beleid kan dit moeilijk voorkomen. Als dit verwachtingspatroon niet zowel bij wit en zwart verandert, blijven patronen van ongelijk statusgedrag de kop op steken, en zullen witte leerlingen al vlug interetnische interactie domineren.

Onderzoeksveld en -populatie

In 1975 opende de *Board of Education* van de stad Wexler high school als een *racially balanced school*. De onderwijsraad 'deed een ongebruikelijk grote inspanning om een omgeving te scheppen die van Wexler een model voor interraciale harmonie zou maken'. De ontwikkeling van de school als institutie en de veranderingen in het functioneren ervan en in het beeld van de school bij het publiek is in deze studie de context waarin de relaties tussen leerlingen worden beschreven, en hoe deze zich ontwikkelden.

De school begon met 1.200 leerlingen, maar groeide in de loop van de eerste vijf jaar uit tot een school met 1.600 leerlingen. Was in het eerste jaar de verhouding tussen zwarte en witte leerlingen precies gebalanceerd, in het vierde jaar was de verhouding

zwart-wit 70-30 geworden. De school had veel van zijn aanvankelijke aantrekkingskracht op (vooral witte) leerlingen uit de middenklasse verloren.

Methode

Etnografisch onderzoek; observatie en interviews gericht op:

- 1) het onderzoeken van de mate waarin Wexler trachtte Allports condities voor *true integration* te implementeren;
- 2) het geven van een gedetailleerd beeld van de ervaringen van leerlingen en leerkrachten wat dit betreft;
- 3) het in kaart brengen van patronen van associatie en vriendschappen, en het vaststellen van de factoren die hierop van invloed zijn.

Uitkomsten

Ofschoon Wexler steeds getracht heeft om condities voor gelijke status te scheppen in de contactsituatie in termen van Pettigrews definitie (zie hierboven), kon de school weinig doen aan de ongelijke 'externe' sociale, economische en academische status van de leerlingen, en de verwachtingspatronen die hierom tussen zwarte en witte leerlingen ontstonden. Omdat de uitgangsverschillen tussen wit en zwart wat dit betreft groot waren, bleven witte leerlingen steeds in een bevoordeelde positie in de klas. Schofield merkt op dat de binnenschoolse voorwaarden voor gelijke status tenminste op één punt niet ideaal waren: in het leerkrachtencorps waren zwarte medewerkers toch ondervertegenwoordigd, en vooral ondervertegenwoordigd in de hogere posities waarvoor zwaardere kwalificaties golden.

Wexler had in de 6de en 7de *grade* geen *tracking system* ingevoerd, zodat in deze *grades* de leerlingen niet waren gescheiden in homogene klassen in termen van prestaties. De teams van leerlingen werden in deze niveaus aselekt samengesteld. Een voorstel van leerkrachten in deze niveaus om hun klassen te hervormen om het verschil in leerniveau terug te brengen, werd door het schoolhoofd afgekeurd. In de 8ste *grade* bestond wel een tracking systeem wat leidde tot een door witte leerlingen gedomineerde snelle groep, en een door zwarte leerlingen gedomineerde reguliere groep (zie hierboven).

Wedijver werd meer dan in de meeste andere scholen ontmoedigd in de klas; in de dagelijkse praktijk echter werd samenwerking niet ongebruikelijk sterk benadrukt. De leerkrachten waren vooral gericht op het overbrengen van kennis op een zo efficiënt mogelijke wijze, meer dan dat zij erop gespitst waren om positieve intergroepsrelaties te bemoedigen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

In dit onderzoek wordt geconstateerd dat als tracking wordt geïntroduceerd op een gedesegegreerde school waar tot op dat moment Allports condities zo veel mogelijk waren geïmplementeerd, de mate van zelfgezocht interetnisch contact buiten de lessen tussen leerlingen op een gedesegegreerde school afneemt, en er zich interetnische conflicten voordoen.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Met het introduceren van tracking op deze gedesegegreerde school verslechterde het beeld dat witte leerlingen hadden van zwarte leerlingen. Het beeld van zwarte leerlingen over witte leerlingen veranderde niet (bleef redelijk positief).

Commentaar

Wexler lijkt een voorbeeld van hoe moeilijk het is om te voldoen aan de centrale condities van de contacthypothese, en tegelijkertijd aantrekkelijk te blijven voor leerlingen uit de dominante groepen in de samenleving. Het onderzoek van Schofield toont aan dat de momentopname die eenmalige experimenten of eenmalig surveyonderzoek bieden de dynamiek van de relatie tussen lokale interetnische relaties en de bredere sociale omgeving buiten beschouwing laat. Hierom kan eigenlijk nauwelijks iets gezegd worden over de bestendigheid van wat in eenmalige surveys en experimenten wordt vastgesteld. Het onderzoek op Wexler laat zien dat deze momentopnames onterecht uitgaan van de vanzelfsprekendheid dat Allports condities uitsluitend instrumenteel zijn voor de ontwikkeling van interetnische relaties. In het bijzonder de etnische samenstelling van de leerlingpopulatie, de sociale status van de leerlingen in termen van SES, en de ontwikkeling van de interetnische relaties zelf kunnen op hun beurt de klassieke condities in de contactsituatie beïnvloeden.

21) R.E. Slavin (1979): *Effects of Biracial Learning Teams on Cross-Racial Friendships (JH VS)*

Probleemstelling

De contactconditie die in dit onderzoek wordt getest is de invloed van multicultural learning teams op interraciale vriendschapskeuze. De studie is relevant voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag. De conditie samenwerking voor een gemeenschappelijk doel staat in dit onderzoek centraal.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats in twee Junior High Schools in de *inner city* van Baltimore, onder 294 leerlingen van de zevende en de achtste *grades*, 170 witte, en 124 zwarte leerlingen.

Methode

De opzet betreft een met experimentele en controlegroepen. Leerkrachten meldden zich vrijwillig aan voor dit onderzoek, en hadden klassen met zowel de experimentele als de controlegroepen. Alle klassen volgden een module van tien weken over grammatica, leestekens en woordgebruik. De stof en de opdrachten waren voor alle groepen identiek. Studenten uit 12 klassen Engels werden verdeeld over 6 experimentele klassen waarbinnen de leerlingen interetnisch samenwerkend leerden en opdrachten maakten, en ook gezamenlijk werden beoordeeld, en 6 controleklassen waarin de leerlingen dezelfde stof en opdrachten kregen maar waar op de individuele manier werd geleerd, en waar men ook individueel werd beoordeeld. De methode in de experimentele klassen was gebaseerd op het principe van 'team competitie', welks leidt tot en afname van positieve gevoelens tegenover de out-group (andere interetnische leerlingengroepjes), en een toename van deze gevoelens voor de in-group.

Vooraf en achteraf werd de studenten dezelfde vraag voorgelegd: 'Wie zijn je vrienden in deze klas?' De data werden vervolgens geanalyseerd om te kijken of de vriendschappelijke relaties tussen witte en zwarte leerlingen toenamen onder leerlingen in

de experimentele klassen, in vergelijking met die uit de controleklassen. Ook werd gekeken of die toename van interetnische vriendschappelijke relaties vooral tot stand kwam door de scores van de zwarte respondenten, of juist van de witte respondenten. Na negen maanden werd de vraag nogmaals voorgelegd om te kijken in hoeverre de keuzes voor interetnische vriendschappen uit de tweede meting beklifden.

Uitkomsten

Toen na negen maanden de vraag nogmaals was voorgelegd bleken slechts één experimentele groep en één controlegroep van dezelfde *grade* geschikt voor analyse. Onder deze respondenten maakten de leerlingen uit de experimentele groep nog steeds significant meer interetnische keuzes dan leerlingen uit de controlegroep. De onderzoeker constateert dat de winst in interetnische vriendschappen niet meteen vervliegt na afloop van de experimentele klas. Wel stelt hij dat, door de hoge uitval bij de vervolgstudie de resultaten meer suggestief dan definitief zijn (385).

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

Dit onderzoek constateert een toename van interetnisch vriendschappelijk contact onder condities van samenwerken naar een gemeenschappelijk doel.

Commentaar

De teamtechnieken waarvan de invloed in dit onderzoek is getest op interetnische vriendschapsbanden worden door de auteur sterk aanbevolen. Hij stelt dat we niet moeten verwachten dat een module van tien weken van 80 minuten per week 'can do the job'. Multiraciale teamtechnieken moeten veel meer in het onderwijs worden ingezet, niet als een aanvulling voor traditioneel onderwijs, maar als een vervanging ervan. Er is geen reden om hiervoor terug te schrikken, omdat niet is gebleken dat deze technieken schoolprestaties in de weg staan. Integendeel, zij hebben juist een positief effect op prestaties. Deze technieken zijn bovendien eenvoudig te implementeren en goedkoop.

De uitvoering van de follow-up na negen maanden, de interpretatie van de data, en de nadruk die op het maatschappelijke belang van die interpretatie wordt gelegd, geven te denken. Slechts de antwoorden van een zesde van het oorspronkelijke aantal respondenten werd geschikt gevonden voor analyse; dat de uitval van meer dan 80 % van de respondenten geen ernstige gevolgen zou hebben voor de betrouwbaarheid van de data maakt de auteur niet aannemelijk. Werd in de meting voor aanvang en na afloop van het experiment de vraag gesteld: 'Wie zijn je vrienden in deze klas?' – de vraag die na negen maanden in de éénmalige follow-up werd gesteld was: 'Wie zijn je vrienden in deze school?'. Het lijkt ons discutabel om de antwoorden op de twee vragen met elkaar te vergelijken, en daar conclusies aan te verbinden. Het zo kritiekloos aan de man brengen van een methode in een wetenschappelijk artikel om te komen tot een 'truly integrated society' is gezien de deels ambivalente uitkomsten niet overtuigend. De kwestie van goede en minder goede leerlingen, en de uitweg in tracking die op zoveel scholen moeilijk is te weerstaan, wordt in het geheel niet aan de orde gesteld – alsof er op deze scholen geen verschil in leerniveau bestaat tussen leerlingen van gelijke leeftijd, en of een dergelijk verschil tussen leerlingen geen belemmerende factor zou kunnen zijn voor een algemene invoering van teamtechnieken.

22) R.E. Slavin & N.A. Madden (1979): *School Practices That Improve Race Relations (SH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is mogelijk relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De studie zelf heeft geen duidelijke onderzoeksvraag. In de inleiding wordt gesteld dat onderzoek in het verleden nogal is gericht geweest op het meten van verbanden tussen onderwijsmethoden, leerkrachtopvattingen, ondersteuning door leerkrachten en schoolleiding van de integratiegedachte, enz. Maar dat dit onderzoek geen duidelijke resultaten heeft opgeleverd. In dit onderzoek zijn ook variabelen opgenomen die betrekking hebben op de instigatie door school van interetnisch contact in de praktijk van het onderwijs. Impliciet is hier dus de hypothese dat deze laatste variabelen meer opleveren.

Onderzoeksveld en –populatie

Leerlingen van de 10th grade (Senior Highschool) van 48 scholen in zuidelijke, en 23 scholen noordelijke staten van de VS, een totaal aantal van 2384 respondenten. In geen van de scholen waren er aanzienlijke aantallen leerlingen die wit noch zwart waren, en op iedere school werden deze leerlingen buiten het onderzoek gehouden. Analyses op het individuele niveau gebruikten de data van de respondenten op alle scholen. Per school werd een gemiddeld aantal van 55 studenten ondervraagd. Het aantal verschilde echter sterk per school: van 8 tot 105. Voor de schoolanalyses werden scholen waar het aantal zwarte of witte respondenten minder dan tien bleek buiten het onderzoek gehouden. Voor de analyses op schoolniveau bleven zo 51 scholen over: 35 zuidelijke en 16 noordelijke.

Methode

Gegevens werden ontleend aan het Educational Testing Service (ETS) onderzoek. In dit onderzoek werden vragenlijsten uitgedeeld in twee tot drie klassen Engels per school, op een groot aantal basis- (6th grade) en middelbare scholen (10th grade). In de analyses voor het onderzoek van Slavin & Madden werden uit de ETS data zes afhankelijke variabelen gebruikt uit de leerlingenenquête, drie werden beschouwd als betrekking hebbend op gedrag, de andere drie op opvattingen. Vervolgens werden acht onafhankelijke variabelen gekozen op het niveau van de school, waarbij vooral werd geput uit een vragenlijst die aan leerkrachten van de scholen was voorgelegd. De acht vragen hebben de onderzoekers in vier categorieën ingedeeld: pogingen om opvattingen van leerkrachten te veranderen; pogingen om opvattingen van leerlingen te veranderen; aanwezigheid van *tracking* op school en in de klas; pogingen om studentengedrag te veranderen (worden leerlingen van verschillende etnische identiteit samen aan het werk gezet?). Tenslotte werden nog drie vragen aan studenten gebruikt om de ervaringen van studenten te meten met pogingen van school om interetnische opvattingen te veranderen, en hun ervaringen te meten met de frequentie van ondergaan interetnisch contact. Deze data lijken min of meer een check van de door leerkrachten beantwoorde eerdere vragen.

Uitkomsten

De schoolpraktijken die het duidelijkst interetnische opvattingen en gedragingen beïnvloeden, zijn die welke direct betrokken zijn op de leerlingen, en niet op de leerkrachten. Multiculturele teksten en trainingen voor leerkrachten en multi-etnische (*biracial*)

adviescommissies veranderen de manier waarop leerlingen met elkaar omgaan niet. Pogingen om opvattingen van leerlingen te veranderen vertonen enig, maar niet veel effect op de omgang tussen witte en zwarte leerlingen. De enige onafhankelijke variabelen die duidelijk positief effect vertonen op interraciale opvattingen zijn die welke betrekking hebben op daadwerkelijke interraciale interactie. De uitkomsten van het onderzoek leiden in de richting 'dat één-op-één contact tussen zwarte en witte studenten, ongeacht de condities, genoeg kan zijn om rassenrelaties significant te verbeteren' (179).

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

In de studie wordt een statistisch verband geconstateerd tussen interetnisch contact en interetnische beeldvorming. Het argument van de onderzoekers om dit verband causaal te duiden kan statistisch niet worden onderbouwd en is inhoudelijk niet overtuigend.

Commentaar

De scheiding tussen gedragsvariabelen en variabelen over opvattingen is onduidelijk. 'Would you like to have more friends who are of a different race?' is ondergebracht bij de gedragsvariabelen, terwijl 'How uncomfortable do you feel around students of a different race?' als variabele over opvattingen is gekenmerkt.

De studie is gebaseerd op louter cross-sectionele gegevens, en de richting van de causaliteit van het verband is niet aan te tonen. De redenering van de auteurs om toch het oorzakelijk verband (schoolmaatregelen die leerlingen met elkaar in contact brengen, veroorzaken een verbetering van opvattingen over en weer) is kwestieus. Deze redenering luidt als volgt. Als reeds bestaande goede interetnische verhoudingen de scholen zouden hebben aangezet om interetnische samenwerking voor schooltaken te stimuleren, dan zouden de scholen waar dit verband het meest zichtbaar is zich moeten onderscheiden op het punt van geschiedenis over minderheden (als vak), de instelling van biraciale adviescommissies, en het afschaffen van tracking. Dit lijkt geen sterk argument, aangezien de auteurs net hadden vastgesteld dat de meerderheid van deze maatregelen géén invloed op wit-zwarte interactie heeft. Een school met goede interetnische relaties heeft allang vastgesteld dat je dergelijke maatregelen ook niet nodig hebt, zou een alternatieve, minstens zo geldige redenering kunnen zijn.

23) R.E. Slavin & E. Oickle (1981)²⁷: *Effects of Cooperative Learning Teams on Student Achievement and Race Relations: Treatment by Race Interactions (JH VS)*

Probleemstelling

Deze studie onderzoekt de invloed van coöperatief leren op de prestaties van zwarte en witte leerlingen, en op de mate waarop tussen zwarte en witte leerlingen vriendschappen ontstaan. De studie is relevant voor de eerste onderzoeksvraag, met name als wij kijken naar het effect van de coöperatieve leermethode op het ontstaan van vriendschappen. Het gaat hier dus vooral om het testen van één van de centrale condities van de contacthypothese: het in onderlinge afhankelijkheid samenwerken.

Onderzoeksveld en -populatie

²⁷ Niet opgenomen in Pettigrew & Tropp 2006.

Het onderzoek vond plaats onder 230 leerlingen van een gemengde (*desegregated*) middle school in de VS. 78 van deze leerlingen (34%) waren zwart, de rest was wit. Het onderzoek vond plaats gedurende Engelse les gegeven in tien klassen door vijf witte leraren.

Methode

Vier klassen met in totaal 84 leerlingen kregen onderwijs met de coöperatieve leer methode (*team groups*); 30 van de 84 leerlingen waren zwart (36%). Zes klassen met in totaal 146 leerlingen kregen Engelse les op de traditionele manier (*non-team groups*); 48 van de 146 leerlingen waren zwart (33%). Drie van de vijf leraren gaven les aan een *team group* en aan een *non-team group*, een leraar gaf alleen les aan een non-team klas, en een leraar had een team klas en twee non-team klassen.

In de team klassen met de coöperatieve leer methode werkten, na een klassikale inleiding van de leraar, vier tot vijf leerlingen samen in een team om lesmateriaal in onderscheiden *worksheets* onder de knie te krijgen. De teams waren zo veel mogelijk samengesteld als afspiegeling van de variatie aan niveaus die in de klas als geheel aanwezig was. Vervolgens werd de leerlingen een schriftelijke ondervraging afgenomen. De individuele cijfers golden primair, maar ook werden ze opgeteld tot team scores; de hoogste team scores werden bekendgemaakt in de wekelijkse *newsletter* van de klas.

De non-team klassen volgden precies hetzelfde programma als de team klassen, leerden van dezelfde *worksheets*, en deden dezelfde s.o.'s. Het enige verschil was dat het leren individueel plaatsvond in plaats van in teams.

De leerlingen werd twee maal een test afgenomen om hun kennis van het Engels vast te stellen, eenmaal voor aanvang van de lessen, en eenmaal na afloop. Daarnaast werd, om hun vriendschapskeuze te meten, een enkele vraag voorgelegd: 'Wie zijn je vrienden in deze klas?'. Leerlingen kregen 22 lijnen om hun keuze op aan te geven (een vriend per lijn), maar slechts de eerste zes keuzen werden geteld (176).

Uitkomsten

Wat betreft de uitkomsten voor de schoolprestaties sluit de studie van Slavin & Oickle aan bij de bevindingen van ander overeenkomstig onderzoek naar de effecten van leer methoden waarin scholieren samenwerken. Zwarte leerlingen winnen het meest in termen van prestaties bij de teamgerichte aanpak.

Hier zullen we ons voornamelijk richten op de uitkomsten van de vriendschapskeuzetest. In termen van de contacthypothese gaat het hier om de vraag of samenwerking in onderlinge afhankelijkheid *mutually experienced positive sustained contact*, hier omschreven als vriendschap, oplevert. Deze uitkomsten zijn veel minder duidelijk, stellen de auteurs vast. Er was een marginaal significant positief algemeen effect van de coöperatieve methode op interetnische vriendschap. Dit effect kwam voornamelijk tot stand omdat witte leerlingen aangaven zwarte vrienden te hebben gemaakt. Omgekeerd was dit nauwelijks het geval. Dit is des te curieuzer, omdat zwarte leerlingen een numerieke minderheid in iedere klas vormden. Men zou dus kunnen denken dat de kansen voor zwarte leerlingen om met witte leerlingen vriendschap te sluiten groter waren dan andersom. Het gaat hier dus in de eerste plaats om verschillen in perceptie. Een verklaring van de auteurs voor dit verschil in perceptie is de volgende. Uit veel onderzoek blijkt dat zwarten over het algemeen positievere opvattingen hebben over witten, dan andersom. Coöperatieve interetnische interactie zoals de hier beschreven teamaanpak kan daarom effect hebben op de opvattingen van witte leerlingen; aan hun opvattingen

valt immers relatief veel te veranderen. Omdat zwarten minder stereotype denken over witten, valt hier veel minder 'winst' te behalen (179).

Beantwoording van onderzoeksvraag 1

Witte leerlingen geven aan dat gedurende een periode van samenwerken naar een gemeenschappelijk doel zij in kleine mate (marginaal statistisch significant effect) meer vriendschappen hebben gemaakt met zwarte leerlingen. Dit effect wordt niet bevestigd door de zwarte leerlingen.

Commentaar

We moeten ons afvragen of de onderzoekers *mutually experienced positive sustained contact* hebben gemeten. De uitkomsten van de witte en de zwarte leerlingen verschillen immers. De onderzoekers lijken zelf de uitkomsten meer in termen van identificatie en opinies te interpreteren dan in termen van werkelijk wederzijds positief gewaardeerd en gedurig contact.

Interessant is, dat de auteurs van deze studie de relatie tussen vriendschap en vooroordeel anders leggen dan zoals deze wordt geponeerd in de contacthypothese. In de contacthypothese wordt verondersteld dat vermindering van vooroordeel het gevolg is van het aangaan van interetnische vriendschapsbanden; in dit artikel wordt uitgegaan van het idee dat interetnische vriendschap pas tot stand kan komen als de beelden die men over en weer heeft ten aanzien van elkaars categorie verbeteren. Ook veronderstellen de auteurs impliciet dat opvattingen die voorafgaan aan de contactsituatie, of extern aan de contactsituatie worden opgedaan, van belang zijn.

24) J.A. Vornberg & R.T. Grant (1976) *Adolescent Cultural Acquaintance Experiences and Ethnic Group Attitudes (JH & SH -American School in Brazilië-)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. De contactcondities bestaan uit het feit dat Noord-Amerikaanse leerlingen een jaar lang op school zijn samen met Braziliaanse leerlingen, en leerlingen van andere nationaliteiten, en er zodoende een mogelijkheid geschapen is om interetnische contacten te ontwikkelen. De onderzoeksvraag is of deze nabijheid van leerlingen van andere etnische afkomst (waaronder vooral Braziliaanse leerlingen) vooroordeel tegenover deze etnische categorieën in het algemeen vermindert.

Onderzoeksveld en -populatie

Het onderzoek vond plaats in de International School in Sao Paulo, Brazilië. Op deze school waren ten tijde van het onderzoek 1070 studenten. 60 procent van de leerlingen was van Noord-Amerikaanse afkomst, 24 % van Braziliaanse afkomst, 5 % Zweeds, en 11 % van andere nationaliteiten.

Methode

Leerlingen in de zevende tot en met de twaalfde *grades* die op school kwamen werd een vragenlijst voorgelegd met vier beproefde instrumenten: twee etnocentris-

me/vooroordeelschalen, een schaal over opvattingen over schoolintegratie, en een schaal over sociale afstand. Deze zelfde lijst werd nogmaals voorgelegd na een jaar. 44 leerlingen afkomstig uit Noord-Amerikaanse upper-middle class gezinnen deden aan het onderzoek mee. Ook over de achtergrond van de leerlingen (gezinsgrootte, etnische groep, beroep vader, opleiding ouders, etc.) werd informatie ingewonnen.

Uitkomsten

De studie concludeert dat gedurende een jaar van interetnische interactie op school er enige verandering in de perceptie van sociale afstand plaatsvond tegenover bepaalde etnische groepen. Hoe beter de schoolresultaten, en hoe jonger de leerlingen, hoe groter en positiever de verandering in de perceptie van sociale afstand. Leerlingen die hadden aangegeven hun verblijf in Brazilië en tussen de Brazilianen plezierig te vinden, lieten in dit opzicht een grotere verandering zien dan leerlingen die minder te spreken waren over hun verblijf in Brazilië en tussen de Brazilianen. Veranderingen waren het grootst met betrekking tot de groepen waarmee in eerste instantie de grootste afstand werd gevoeld. Jongens waren meer dan meisjes geneigd hun opvattingen over Brazilianen in positieve zin bij te stellen.

Echter, er werd niet aangetoond dat opvattingen van Noord-Amerikanen over Brazilianen veranderden door de ervaringen op de multiculturele International school. Vooroordeel verandert niet door deze ervaring alleen, stellen de onderzoekers. De data van de etnocentrismeschaal lieten geen veranderingen zien over het jaar. Ook veranderden de opvattingen niet over hoe school kan of moet helpen om te integreren.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnische contacten op de school in dit onderzoek zijn geen garantie voor de verbetering van de beeldvorming van Noord-Amerikaanse leerlingen over Braziliaanse leerlingen.

Commentaar

Het opvallendst in de uitkomsten van deze studie is dat leerlingen van Noord-Amerikaanse upper-middle class afkomst geen verandering in hun vooroordelen laten zien tegenover relevante out-groups na een verblijf van een jaar in een multi-etnische International School.

25) U. Wagner et al. (1989): *Contact and Prejudice Between Germans and Turks: A Correlational Study (SH Duitsland -Hauptschule-)*

Probleemstelling

De centrale vraag in dit onderzoek was hoe interetnisch contact op school, in de buurt en in de vrije tijd is gerelateerd aan wederzijds vooroordeel. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag.

Onderzoeksveld en -populatie

De aanleiding voor deze studie is het feit dat onderzoek naar de geldigheid van de contacthypothese voornamelijk in de VS heeft plaatsgehad. Deze studie heeft in de Bondsrepubliek Duitsland plaatsgevonden onder 62 Duitse leerlingen en onder 56 leerlingen van Turkse afkomst, uit tien verschillende klassen van de *Hauptschule*. De leerlingen wa-

ren gemiddeld 15 jaar oud. Onder de klassen was een grote verscheidenheid in termen van etnische compositie. Twee klassen hadden uitsluitend Turkse leerlingen, in twee klassen zaten geen Turkse leerlingen, en in de andere klassen varieerde het aandeel Turkse leerlingen van 11 tot 63%.

Methode

De vragenlijst voor de Duitse leerlingen was in het Duits gesteld; voor de Turkse leerlingen in het Turks én het Duits. Vooroordeel of antipathie tegenover de andere groep werd gemeten met de vraag: 'Hoe sympathiek vind je de Turken?' of 'Hoe sympathiek vind je de Duitsers?' Daarnaast werd nog een vraag gesteld voor beantwoording door Duitse zowel als Turkse leerlingen: 'Hoe sympathiek vind je de Spanjaarden?' Antwoorden konden gegeven worden met een score op een zespunts schaal.

Uitkomsten

Verskillende uitkomsten werden gevonden voor Duitse en Turkse leerlingen. Duitse leerlingen toonden een duidelijke afkeer van Turken. Verminderde niveaus van vooroordeel konden niet worden gerelateerd aan contacten met Turkse leerlingen buiten de les op school, of met vrijetijdscontacten met Turken buiten school. Turkse leerlingen toonden geen afkeer van Duitsers. Uit de data van de Turkse leerlingen bleek geen significante relatie tussen interetnisch contact in welke sociale context dan ook, en antipathie tegenover Duitsers.

Interetnisch contact op school heeft meer negatieve dan positieve effecten. Mogelijke positieve effecten worden belemmerd door een duidelijk verschil in sociale status tussen Duitse en Turkse leerlingen die niet (uitsluitend) zijn te wijten aan de contactsituatie. Op school zijn de aantallen 'buitenlandse' leerlingen te groot om de elementaire condities voor hoopgevende interetnische contacten te kunnen implementeren. Daarnaast hebben Turkse pupillen vaak grote problemen met het Duits, en speelt het vooroordeel van de ouders waarschijnlijk een grote rol in de belemmering van de ontwikkeling van positief contact tussen Duitse en Turkse leerlingen. Tenslotte wijzen de auteurs erop dat onderzoeksbevindingen op scholen in de VS niet simpelweg kunnen worden 'geïmporteerd' in de Europese context.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

Interetnisch contact heeft meer negatieve dan positieve effecten op de beeldvorming van leerlingen over en weer.

Commentaar

De publicatie toont geen gegevens waarmee de heterogeniteit van de klassen- en schoolpopulatie kan worden vastgesteld, ook omdat niet wordt vermeld in welke mate leerlingen uit andere etnische categorieën dan de Duitse en de Turkse in de klassen aanwezig zijn. Wel wordt in het algemeen gesteld dat de aantallen (de proportie?) buitenlandse leerlingen te groot zijn om condities voor positief interetnisch contact te kunnen implementeren. De onderzoekers testen echter geen van de contactcondities; zij merken op dat vooral de etnische compositie van de klassen de opinies over en weer beïnvloedt. Uit de gepresenteerde gegevens is echter ook niet goed op te maken welke de etnische com-

positie van die klassen precies is, afgezien van het feit dat enkele volledig “Duits” zijn, enkele volledig “Turks”, en de rest een variërend percentage Turkse leerlingen heeft. Van andere etnische categorieën wordt niet gesproken. De auteurs constateren dat “Duitse” leerlingen een negatieve opinie hebben over Turken in het algemeen, terwijl de opvatting van “Turkse” leerlingen in alle klassen een stabiel neutraal karakter vertoont.

Er wordt niet vermeld in hoeverre er sprake is van *racial tracking* en dus van etnische segregatie (belemmering van interetnisch contact) binnen de scholen. Wel is er sterke ongelijkheid in SES tussen de etnische categorieën, en sterke ongelijkheid in (taal)vaardigheid en dus in schoolprestaties. De onderzoekers vinden dat onderzoek niet alleen moet worden gedaan naar psychologische factoren, maar vooral ook naar en verscheidenheid van sociaal-structurele factoren, die niet (uitsluitend) verband houden met de contactsituatie.

26) S.H. Webster (1961): *The Influence of Interracial Contact on Social Acceptance in a Newly Integrated School (JH VS)*

Probleemstelling

In deze studie werd gegeneraliseerde afname van vooroordeel onderzocht. De studie is relevant voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag. Drie condities worden onderscheiden waaronder individuen en groepen die met elkaar in contact zijn hun interraciale opvattingen, gevoelens en gedrag kunnen aanpassen. Deze zijn 1) gelijke status van deelnemers in de contactsituatie, 2) contact van voldoende duur en intimiteit, en 3) de sanctie van de ondersteuning van een hogere autoriteit.

De twee centrale vragen die werden onderzocht waren de volgende:

- Leidt contact tussen witte en zwarte leerlingen over een periode van zes maanden tot toegenomen uitdrukkingen van sociale aanvaarding van de ene groep voor de andere?
- Zijn de scores van sociale aanvaarding zoals gemeten voorafgaand aan de periode van contact gerelateerd aan de eventuele totstandkoming van vriendschappen tijdens de periode van contact?

Onderzoeksveld en -populatie

Jackson Junior High School, een middle school in de San Francisco Bay Area, had tot 1959 een volledig witte leerlingenpopulatie. De onderwijsraad (*school board*) van het district besloot tot een verandering van de grenzen rond iedere high school om overbevolking van sommige scholen, en de ongelijke verdeling van leerlingen in termen van sociaal-economische status (SES) tegen te gaan. Dit had tot gevolg dat JJHS in september 1959 300 zwarte leerlingen had op een totaal van 1.400 leerlingen.

Het onderzoek vond plaats onder leerlingen die van *elementary school* instroomden in de *6th grade* van JJHS: alle 60 leerlingen die geleverd werden door een volledige witte basisschool, en alle 44 leerlingen afkomstig van een *all Negro elementary school* (293).

Webster stelt dat de verschillen in termen van SES tussen de zwarte en de witte leerlingen van ondergeschikt belang waren. Dit was hem gebleken uit een onderzoek naar de persoonlijke geschiedenissen van de leerlingen (292). In het korte artikel wordt hierover verder niets gezegd. Verder zegt de auteur niets over de mate waarin de condities die hij in de inleiding uiteenzet (hierboven beschreven) op JJHS aanwezig waren.

Methode

Naast de bovengenoemde groepen van 60 witte en 44 zwarte leerlingen, die hij de *experimental groups* noemt, heeft Webster twee sociaal-economisch overeenkomstige controlegroepen bij het onderzoek betrokken van twee junior high schools in buurtgemeenten. Het betrof een groep van 53 zwarte leerlingen van een *all black school*, en een groep van 55 witte leerlingen van een *all white school*. Dit waren dus groepen die niet werden blootgesteld aan *interracial contact*. De experimentele groepen werden in juni 1959, vóór de zomer voorafgaand aan hun komst naar JJHS, bevroegd en vervolgens in maart 1960. De controlegroepen werden uitsluitend op het tweede moment bevroegd.

De experimentele groepen werd op beide momenten een vragenlijst voorgelegd met negen items waarmee sociale aanvaarding werd gemeten. De respondent werd gevraagd om zijn bereidheid aan te geven leden van vier groepen (Chinezen, Japanners, Mexicanen, en witten of zwarten) te accepteren in een aantal situaties dat lag van minder intiem (werken in dezelfde fabriek) tot wat de onderzoeker als 'erg intiem' beschouwde (naast iemand wonen). De controlegroep kreeg deze lijst maar één keer voorgelegd, in maart 1960. Op het tweede moment in maart 1960 vulden de experimentele groep en de controlegroep behalve de vragenlijst over *social acceptance* ook een korte sociometrische vriendschapsschaal in. Hen werd gevraagd hun beste zes vrienden te omschrijven, en hun etnische herkomst aan te geven. De onderzoeker geeft toe dat de bevraging van de controlegroep op slechts één moment een zwakheid van de studie is. Echter, omdat van de controlegroepen de scholen voor basis- en voortgezet onderwijs homogeen waren in de etnische samenstelling van de leerlingenpopulatie, leek het hem gerechtigd om aan te nemen dat hun scores op sociale aanvaarding voor T1 en T2 niet veel zouden verschillen hebben.

De onderzoeksvragen werden omgezet in vier hypothesen die vervolgens werden getest op basis van de verzamelde gegevens:

- Hypothese I: Witte en zwarte respondenten die op school met elkaar contact hebben gehad, zullen significant meer sociale acceptatie tonen op het tweede moment van bevraging dan op het eerste moment van bevraging.
- Hypothese II: De scores van de witte en zwarte respondenten uit de experimentele groep zullen significant meer sociale acceptatie tonen dan de scores van de respondenten uit de controlegroepen.
- Hypothese III: De scores op sociale acceptatie van de experimentele groepen op het eerste moment van bevraging zullen op significant niveau zijn geassocieerd met de latere vriendschapskeuzes zoals aangegeven op het tweede moment.
- Hypothese IV: De scores op sociale acceptatie van de experimentele groepen op het tweede moment van bevraging zullen op significant niveau zijn geassocieerd met de vriendschapskeuzes op dat zelfde moment gemaakt.

Uitkomsten

Hypothese I werd alleen in het geval van de zwarte leerlingen bevestigd. Het acceptatieniveau van een gelijk aantal zwarte leerlingen veranderde in beide richtingen. Echter, bij de zwarte leerlingen die veranderden in de richting van meer acceptatie was deze verandering sterker dan bij hen wier acceptatieniveau lager werd. De witte leerlingen lieten een significante daling in hun acceptatieniveau zien.

Hypothese II werd niet bevestigd. In vergelijking met de controlegroep was er geen significant verschil in acceptatieniveau voor de zwarte leerlingen. De witte leerlin-

gen op JJHS lieten een significant lager acceptatieniveau zien dan de witte leerlingen in de *all white* high school.

Hypothese III werd niet bevestigd. Het idee achter hypothese III was, dat het vormen van vriendschapsbanden met leden van andere etnische groepen niet zo zeer het gevolg is van de contactsituatie, maar in de eerste plaats het gevolg van opvattingen die al bestonden vóór aanvang van de contactsituatie. De auteur stelt dat de bevindingen lijken aan te geven dat in deze studie reeds bestaande attitudes weinig of geen rol speelden in de bereidheid om vriendschappen met leden van andere etnische groepen te sluiten als contact is gelegd.

Hypothese IV werd bevestigd. De mate van acceptatie van leerlingen uit de andere etnische groep hangt significant samen met de mate waarin men vriendschappen zegt te hebben met leerlingen uit de andere groep.

Beantwoording van onderzoeksvraag 2

De contacthypothese (interetnisch contact leidt tot een vermindering van vooroordeel) wordt in algemene zin niet bevestigd in dit onderzoek. Leerlingen uit de dominante groep stellen hun beeld over de andere groep in negatieve zin bij. Leerlingen van de minderheidsgroep hebben na afloop van het onderzoek wel minder vooroordeel ten aanzien van de dominante groep.

Commentaar

Deze studie toont aan dat interetnische beeldvorming (voorafgaand aan de schoolsituatie in het onderzoek) interetnisch contact beïnvloedt. Omgekeerd zijn de resultaten vel minder eenduidig. Webster formuleert in de inleiding drie voorwaarden voor *successful contact situations* (zie hierboven) maar laat ons echter in het ongewisse over de wijze waarop in zijn onderzoekscontext aan deze condities wordt voldaan. In de discussie stelt hij dat ‘the three-part criterion [...] was met in this contact situation’ maar dat mogelijk slechts meer algemeen en vertrouwelijk contact tussen verschillende etnische groepen significante veranderingen van opvatting tot gevolg heeft. Hij herinnert ons eraan dat de leerlingen van deze geïntegreerde school na schooltijd doorgingen met leven in raciaal gesegregerde gemeenschappen. Hij brengt naar voren dat wellicht ‘integratie in de volledige maatschappelijke omgeving’ nodig is omdat opvattingen en waarden die op school kunnen worden ontwikkeld waarschijnlijk in tegenspraak zijn met ‘de realiteit van de beperkte gemeenschap’ (295).

Allport wordt in Websters studie niet genoemd. Webster noemt tenslotte de contacthypothese wel, en stelt dat zijn studie wijst op de noodzaak van een kritische herwaardering ervan. Factoren extern aan de contactsituatie en factoren die zijn geassocieerd met raciaal en etnisch groepslidmaatschap moeten volgens hem als condities tevens in beschouwing worden genomen (296).

4 Analyse van de studies aan de hand van de onderzoeksvragen

Categorisering van veldstudies

De gevonden stukken over interetnische relaties tussen adolescenten binnen het paradigma van de contacthypothese zijn gevarieerd in opzet. Een vrij groot deel is op andere doelen gericht dan toetsing van de klassieke contactcondities. Ook is er verschil in het design van de studies. In negen studies wordt daarnaast melding gemaakt van het belang van factoren buiten de contactsituatie – of dit nu eerdere ervaringen betreffen of invloeden van ouders en anderen uit de leefomgeving buiten school. Van vijf hiervan staat de analyse van deze factoren ‘van buiten’ centraal in het onderzoek. Nog meer onderzoekers stellen in de discussie van hun uitkomsten dat de ontwikkeling van contact tussen scholieren met verschillende etnische afkomst en van hun opinies over en weer niet valt te begrijpen zonder daarbij te betrekken wat scholieren meenemen naar school. In een tiental studies wordt expliciet aangegeven dat de conditie van gelijke status niet alleen gelijke behandeling in de contactsituatie betreft maar ook, of juist ook, de sociaal-economische achtergrond van de gezinnen van de adolescenten.

Ofschoon er in de tijd wel een trend waarneembaar is die de ontwikkeling van de theorie in het veld volgt, lijkt er van kennisaccumulatie in de zin van het meepakken in het latere onderzoek van eerder gepubliceerde uitkomsten onder adolescenten in het onderwijs nauwelijks sprake. Dit heeft zeker ook te maken met het feit dat veel contacttheoretici niet uitsluitend de situatie in het onderwijs onderzoeken, maar ook onderzoek naar de contacthypothese doen in andere contexten.

We hebben getracht de literatuur die uitgaat van het contacthypothese paradigma in een tabel te presenteren naar de elementen die binnen het paradigma (en dus in de betreffende publicaties) van belang worden geacht (zie tabel 1). De leidende vraag is simpel: wat zijn de uitkomsten van het onderzoek, vervat in de termen van dat onderzoek zelf? De beantwoording van de vraag is minder simpel, omdat contact theory, zoals het paradigma wordt genoemd, wel kan worden beschreven als een veld van gerelateerde argumenten en methodieken met als epicentrum Allports contacthypothese, maar binnen de grenzen van dat veld van allerlei bevat dat varieert naar de condities en resultaten die worden onderscheiden. Soms wordt het oorspronkelijke model geherformuleerd waardoor je zou kunnen spreken van andere modellen of een andere focus binnen het ruimere paradigma. Lang niet alle studies zijn gemakkelijk te vatten in de basale logica van de oorspronkelijke contacthypothese, ofschoon de grote meerderheid daar volgens Pettigrew & Tropp thuishoort gezien de opname van de studies in hun metastudie (2006).

Tabel 1 geeft de kenmerken van studies weer die zich bezighouden met onderzoek in het kader van *contact theory*. In de eerste kolom staan de referenties van de studies. De tweede kolom vat de methode(s) samen. In de derde kolom staan de groepen. In de vierde kolom staan proporties van de groepen in percentages. In de vijfde kolom is (indien mogelijk) de heterogeniteit van de contactpopulatie berekend. In de zesde kolom kan men lezen of de aanwezigheid van interne segregatie door middel van *racial tracking* al of niet door de onderzoekers is vastgesteld en als factor in het onderzoek en rol speelt. De zevende kolom geeft waar mogelijk aan of met betrekking tot een drietal karakteristieken sociale ongelijkheid samenvalt met de etnische scheidslijnen binnen de onderzoekspopulatie; of en in hoeverre er, met andere woorden, sprake is van racial inequality.

In de kolommen 8 t/m 12 wordt aangegeven of de invloed van een aantal voorwaarden is vastgesteld of gemeten. Kolommen 8 t/m 10 betreffen de klassieke contactcondities. In kolom 10 wordt aangegeven of de studie ‘samenwerking voor een gemeenschappelijk doel’ als conditie heeft meegenomen. Dit is de conditie die gezien kan worden als een samenvoeging van de klassieke condities *cooperation* en *common world view*. Kolom 11 betreft de conditie ‘friendship potential’, door Cook in 1971 als vijfde aanvullende conditie voorgesteld. Kolom 12 geeft aan of de basale mogelijkheid voor contact een onderscheidende factor was die in het onderzoek werd vastgesteld.

In kolom 13 worden, indien in de betreffende studie opgemerkt, allerlei buitenschoolse factoren aangegeven die het proces binnen school kunnen beïnvloeden. Tenslotte volgen de uitkomsten die in drie soorten kunnen komen (14, 15 en 16): *friendship contacts*, *contextual prejudice reduction*, en *general prejudice reduction*.

TABLE 1: Contexts, conditions and outcomes in the described studies

STUDIES		CONTEXT					CONDITIONS (ARE THEY MEASURED?)						OUTCOMES		
1. AUTHOR(S); YEAR	2. Method	3. (nr. of) ethn/rel categories	4. proportion of ethn/rel categories in %	5. Heterogeneity $H=1-\sum p_i^2$	6. Segregation in school: Is tracking measured	7. Racial Inequality	8. EQUAL STATUS (IN CONTACT SITUATION)	9. INSTITUTIONAL SUPPORT	10. COOPERATION COMMON GOAL	11. FRIENDSHIP POTENTIAL	12. OPPORTUNITY FOR INTERACTION	13. OUTSIDE CONTEXT	14. FRIENDSHIP CONTACTS	15. CONTEXTUAL PREJUDICE REDUCTION: OUTGROUP ORIENTATION or COMMON INGROUP IDENTITY	16. GENERALIZED PREJUDICE REDUCTION
1a Amir et al. (1978) In P&T	SA CSD 2T	West M-east	40 60	0,48	n	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	u	Not tested	West: NE M-east: NE	West: NE M-east: NE
1b Amir et al. (1979)	SA CSD 2T	West M-east	40 60	0,48	n	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	u	Not tested	West: ✓ only when M-east had better ALS M-east: neg when M-east had better ALS	West: ✓ only when M-east had better ALS
2 Bradnum et al. (1993) In P&T	SA CSD 1T	W BI W BI	Zimbabwe 40 60 South Afr 100 0	0,48	n	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	Zimbabwe South Africa	Not tested	Not tested	W (C12): neg BI (C12): NE
3 Bullock (1976) In P&T	SA CSD 1T	W AA W AA	100 0 5-95 95-5	0 Var.	n	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	Neighbourhood Religion	Not tested	Not tested	W (C12): NE AA (C12): NE
4 Campbell (1958) In P&T	SA CSD 1T	W AA	92 8	0,15	n	ALS u SES u SEG u	n	n	n	n	Y	Parents Peers Neighbourhood	Not tested	Not tested	W (C12): NE AA (C12): NM

STUDIES		CONTEXT					CONDITIONS (ARE THEY MEASURED?)							OUTCOMES		
1. AUTHOR(S); YEAR	2. Method	3. (nr. of) ethn/rel categories	4. proportion of ethn/rel categories in %	5. Heterogeneity $H=1-\sum p_i^2$	6. Segregation in school: Is tracking measured	7. Racial Inequality	8. EQUAL STATUS (IN CONTACT SITUATION)	9. INSTITUTIONAL SUPPORT	10. COOPERATION COMMON GOAL	11. FRIENDSHIP POTENTIAL	12. OPPORTUNITY FOR INTERACTION	13. OUTSIDE CONTEXT	14. FRIENDSHIP CONTACTS	15. CONTEXTUAL PREJUDICE REDUCTION: OUTGROUP ORIENTATION or COMMON INGROUP IDENTITY	16. GENERALIZED PREJUDICE REDUCTION	
5 Chadwick et al. (1971) In P&T	SA CSD 1T	W AA	94 6	0,11	n	ALS u SES u SEG u	n	n	Y	n	Y	Parents Others	Not tested	Not tested	W (C12): ✓ AA (C12): NM	
6 Cook (1985)	EXP 1T	W AA H A	60 ? 20 ? 20 ? ?	0,56 ?	Exp. Sit.: Y Contr. Sit: u	ALS u SES unequal SEG u	Y	Y	Y	Y	Y	u	Not tested	W(C10): ✓ H W(C10): NE AA AA(C10):NM H(C10): NM	Not tested	
7 Damico & Sparks (1986)	EXP 1T	W AA	70 30	0,42	Y	ALS u SES equal SEG u	Y	Y	Y	Y	Y	u	FR deducted from reported frequency of informal inter-ethnic contact: Exp. Sit.: (C10)✓ Contr. Sit: W(C10): NE AA(C10): ✓	Not tested	Not tested	
8 Eshel & Dicker (1995) In P&T	SA CSD 1T	West M-east	70 30	0,42	u	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	Influence of wider social context is noted	Not tested	West less outgroup acceptant than M-east	Not tested	
9 Gaertner et al. (1994) In P&T	SA CSD 1T	W H A other	Var.	Total nr. of groups unknown	u	ALS u SES u SEG u	SICS	SICS	SICS	SICS	Y	u	Not tested	Generally ✓	Not tested	
10 Glock et al. (1975) In P&T	SA CSD 1T	W J AA	A B C 42-62-84 43-23- 1 15-15-15	A=0,62 B=0,54 C=0,27	u	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	u	Not tested	Not tested	W (C12) : ✓	

STUDIES		CONTEXT					CONDITIONS (ARE THEY MEASURED?)						OUTCOMES		
1. AUTHOR(S); YEAR	2. Method	3. (nr. of ethn/rel categories)	4. proportion of ethn/rel categories in %	5. Heterogeneity $H=1-\sum p_i^2$	6. Segregation in school: Is tracking measured	7. Racial Inequality	8. EQUAL STATUS (IN CONTACT SITUATION)	9. INSTITUTIONAL SUPPORT	10. COOPERATION COMMON GOAL	11. FRIENDSHIP POTENTIAL	12. OPPORTUNITY FOR INTER-ACTION	13. OUTSIDE CONTEXT	14. FRIENDSHIP CONTACTS	15. CONTEXTUAL PREJUDICE REDUCTION: OUTGROUP ORIENTATION or COMMON INGROUP IDENTITY	16. GENERALIZED PREJUDICE REDUCTION
11 Lombardi (1963) In P&T	SA CSD 2T	W AA W AA	100 0 96 4	0 0,08	u	u	n	n	n	n	Y ?	u	Not tested	Not tested	W (C12): neg AA (C12): NM
12 Luiz & Krige (1981) In P&T	EXP 2T	W Co	50 50	0,5	NR	ALS u SES u SEG u	Y	Y	Y	n	Y	u	Not tested	Not tested	W(C10) : ✓ Co(C10): ✓
13 Lundberg & Dickson (1952)	SA CSD 1T	W several W several	91 9 60 40	0,16 0,48	u	ALS u SES unequal SEG u	n	n	n	n	Y	u	Not tested	W(C12): neg Se(C12):NE	Not tested
14 McClenahan et al. (1996) In P&T	SA CSD 2T	Prot Cath	50 50	0,50	u	ALS u SES u SEG u	n	n	n	n	Y	u	Not tested	Prot (C12): NE Cath (C12): NE	Not tested
15 Molina & Wittig (2006)	SA CSD 2T	W H A	20-40 20-25 20-25	Total nr. of groups unknown	u	ALS u SES u SEG u	SICS	SICS	SICS	SICS	Y	u	Not tested	W✓(C10,11) H NE A✓(C10,11)	W ✓(C11) H ✓(C11) A ✓(C10,11)
16 Moody (2001)	SA CSD 1T	W AA A Other	Var. Var. Var. Var.	Var. Var. Var. Var.	Y	ALS varying SES varying SEG u	n	n	n	n	Y	u	✓ Extra-curr act (C12) Tracking (C6)	Not tested	Not tested

STUDIES		CONTEXT					CONDITIONS (ARE THEY MEASURED?)						OUTCOMES		
1. AUTHOR(S); YEAR	2. Method	3. (nr. of) ethn/rel categories	4. proportion of ethn/rel categories in %	5. Heterogeneity $H=1-\sum p_i^2$	6. Segregation in school: Is tracking measured	7. Racial Inequality	8. EQUAL STATUS (IN CONTACT SITUATION)	9. INSTITUTIONAL SUPPORT	10. COOPERATION COMMON GOAL	11. FRIENDSHIP POTENTIAL	12. OPPORTUNITY FOR INTERACTION	13. OUTSIDE CONTEXT	14. FRIENDSHIP CONTACTS	15. CONTEXTUAL PREJUDICE REDUCTION: OUTGROUP ORIENTATION or COMMON INGROUP IDENTITY	16. GENERALIZED PREJUDICE REDUCTION
17 Patchen et al. (1977) In P&T	SA CSD 1T	W AA W AA	Mean: 64 36 range: 99 - 29 1 - 71	Mean: 0,46 range: 0,02-0,41	u	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	Y	n	Y	Family Peers Former experience	✓(C12) W (C10): NE AA (C10): SE	Not tested	W (C12): SE AA (C12): NE
18 Phinney et al. (1997) In P&T	SA CSD 1T	AA H A H	25-55 25-55 33-55 33-55	Total nr. of groups unknown	u	ALS u SES unequal SEG u	n	n	n	n	Y	Parents Peers Neighbourhood Former experience	Not tested	✓(C12)	Not tested
19 Schofield & Sagar (1977)	LD	W AA	50 50	0,50	Y	ALS unequal SES unequal SEG unequal	Y	Y	Y	n	Y	u	✓(C6) Decrease of FR deducted from observed decrease in informal inter-ethnic contact	Not tested	Not tested
20 Schofield (1982)	E LD	W AA 4 years later: W AA 30 70	50 50 4 years later: 30 70	0,50 4 years later: 0,42	Y	ALS unequal SES unequal SEG unequal	↓ less in comp to 19	↓ less in comp to 19	↓ less in comp to 19	n	Y	Influence of wider social context on school through the years	Increase of conflict	W(C6): neg AA(C6): NE	Not tested
21 Slavin (1979) In P&T	EXP 2T	W AA	58 42	0,49	NR	ALS u SES u SEG u	Y	Y	Y	n	Y	u	W (C10): ✓ AA (C10): ✓	Not tested	Not tested
22 Slavin & Madden (1979) In P&T	SA CSD 1T	W AA	Var.	Var.	Y	ALS varying SES varying SEG u	n	Y	Y	n	Y	u	Not tested	Not tested	✓(C12)

STUDIES		CONTEXT					CONDITIONS (ARE THEY MEASURED?)						OUTCOMES		
1. AUTHOR(S); YEAR	2. Method	3. (nr. of ethn/rel categories)	4. proportion of ethn/rel categories in %	5. Heterogeneity $H=1-\sum p_i^2$	6. Segregation in school: Is tracking measured	7. Racial Inequality	8. EQUAL STATUS (IN CONTACT SITUATION)	9. INSTITUTIONAL SUPPORT	10. COOPERATION COMMON GOAL	11. FRIENDSHIP POTENTIAL	12. OPPORTUNITY FOR INTER-ACTION	13. OUTSIDE CONTEXT	14. FRIENDSHIP CONTACTS	15. CONTEXTUAL PREJUDICE REDUCTION: OUTGROUP ORIENTATION or COMMON INGROUP IDENTITY	16. GENERALIZED PREJUDICE REDUCTION
23 Slavin & Oickle (1981)	EXP 2T	W AA	66 34	0,45	Y	ALS unequal SES u SEG u	n	n	Y	n	Y	Influence of wider social context is noted	W (C10): ✓ AA (C10): NE	Not tested	Not tested
24 Vornberg & Grant (1976) In P&T	SA CSD 2T	W Bra Zwe other	60 24 5 11	0,57	n	ALS u SES u SEG u	n	n	n	n	Y	Influence of family background is taken into account	Not tested	Not tested	W(C12): NE Bra/Zwe(C12): NM
25 Wagner et al. (1989) In P&T	SA CSD 1T	G T	Var. Var.	Total nr. of groups unknown	n	ALS unequal SES unequal SEG unequal	n	n	n	n	Y	Influence of wider social context is noted	Not tested	Not tested	G (C12): neg T T (C12): NE G
26 Webster (1961) In P&T	SA EXP CSD 2T	W AA	80 20	0,32	NR	ALS u SES equal SEG unequal	Y	u	Y	Y	Y	u	Not tested	Not tested	W(C12): neg AA(C12): ✓

1. Studies: In P&T= Part of meta analysis of Pettigrew & Tropp (2006).

2. Method: SA=Statistical Analysis; CSD=Cross-Sectional Data; EXP= Experiment; LD=Longitudinal Data; E=Ethnography; [nr]T= number of measuring moments

3. Nr. of groups: W=White; AA=African American; H=Hispanic/Latino; A=Asian American; J=Jewish; Bra=Brazilian; Swe=Swedish; Bl=Black (South Africa); Co-Coloured (South Africa); West=western(-Jewish) (Israel); M-east=middle eastern(-Jewish) (Israel); G=German; T=Turkish; D= Dutch; Prot=protestant; cath=catholic

4. %: population in contact situation in percentages by ethnic category

5. H: Heterogeneity index. The index is measured with the formula $H=1-\sum p_i^2$ (Blau et al. 1982: 50). Heterogeneity here expresses the amount of ethnic diversity in the population. Together with segregation and homophily, heterogeneity conditions the opportunity that people belonging to different categories make contact. The outcome of the measure is always between 0 and 1. The larger the diversity in the school population, the more the outcome moves towards 1.

6. Segregation in school: Is tracking measured or taken into account in the research? Y=yes; n=no; u=unknown; NR=not relevant (because of equal SES); Exp. Sit.= experimental situation; Contr. Sit=control situation.

7. *Racial inequality: Does socio-economic status (SES) and/ or academic learning status (ALS) differ along ethnic categories? Are the ethnic categories present in school branded by a different status in the wider society (SEG – status ethnic groups)?*
8. *Equal status: Is this condition measured? n=no; y=yes; through SICS= School Interracial Climate Scale; u=unknown;*
9. *Institutional support: Is this condition measured? n=no; y=yes; through SICS= School Interracial Climate Scale; u=unknown;*
10. *Cooperation common goal: Is this condition measured? n=no; y=yes; through SICS= School Interracial Climate Scale; u=unknown;*
11. *Friendship potential: Is this condition measured? n=no; y=yes; through SICS= School Interracial Climate Scale; u=unknown;*
12. *Opportunity for interaction: Is this condition measured? n=no; y=yes; through SICS= School Interracial Climate Scale; u=unknown;*
13. *Outside context: conditions weighted or considered outside contact situation;*
14. *Friendship contacts: ✓=positive effect; NE=no effect; SE= small positive effect; neg=negative effect; NM=not measured; (C1,2,..)= conditions instrumental for outcome; for ethnic categories, see 3.*
15. *Contextual prejudice reduction: ✓=positive effect; NE=no effect; SE= small positive effect; neg=negative effect; NM=not measured; (C1,2,..)= conditions instrumental for outcome; for ethnic categories, see 3.*
16. *Generalized prejudice reduction: ✓=positive effect; NE=no effect; SE= small positive effect; neg=negative effect; NM=not measured; (C1,2,..)= conditions instrumental for outcome; for ethnic categories, see 3.*

Beantwoording van de onderzoeksvragen

In het navolgende zullen wij een antwoord geven op de onderzoeksvragen aan de hand van de in Hoofdstuk 3 besproken literatuur. Wij zullen dit trachten te doen door te kijken naar de uitkomsten in termen van gedurig wederzijds positief ervaren contact, vriendschap en vooroordeel, waarbij wij eerst uitsluitend de scores op contactcondities in beschouwing nemen.

1) In hoeverre en onder welke omstandigheden leiden interetnische menging en/of nabijheid op school tot vriendschappelijk interetnisch contact op en buiten school, en deelname aan elkaars peer groups? In hoeverre en onder welke omstandigheden leidt een etnisch gemengde schoolomgeving juist tot vermijdingsgedrag en/of conflict?

Van de 26 studies die hier zijn besproken en die een verband hebben onderzocht waarvan de uitkomsten in termen van de contacthypothese kunnen worden beschreven, zijn er vier die een uitspraak doen over vriendschappelijk interetnisch contact als gevolg van de aanwezigheid van contactmogelijkheden²⁸. Het gaat om vriendschapsrelaties aangegeven door de leerlingen in het onderzoek (Moody 2001; Patchen et al. 1977; Slavin 1979; Slavin & Oickle 1981). De studies van Moody en Patchen et al. betreffen beide een eenmalige meting en een cross-sectionele analyse; zij kunnen de richting van het geconstateerde verband tussen contactmogelijkheden en vriendschappelijke relaties niet aantonen en eigenlijk ook niet aannemelijk maken.

Als vriendschap werd vastgesteld in deze vier onderzoeken, gebeurde dit in twee gevallen op aangeven van leerlingen uit één van de etnische categorieën, terwijl dit in de beleving van leerlingen uit de andere categorie niet zo was (Patchen et al. 1977; Slavin & Oickle 1981)²⁹.

In de verklaring voor de relatieve prevalentie van interetnische vriendschappelijkheid komt in alle vier studies steeds 'in onderlinge afhankelijkheid samenwerken naar een gemeenschappelijk doel' als belangrijkste conditie naar voren³⁰. Niet zo zeer vriendschap als vriendschappelijkheid in de omgang in de klas of op school is gemeten. Slechts in twee studies wordt een meting uitgevoerd vóór en na het ondergane contact, en zijn de leerlingen aselekt toegewezen aan de experimentele en controlegroep (Slavin 1979; Slavin & Oickle 1981). Bij een van de twee studies geldt het gemeten effect overigens slechts een van de groepen in de contactsituatie.

In geen van de vier studies wordt aangetoond dat contact onder deze condities leidt tot vriendschap van enige gedurigheid³¹. In hoeverre men buiten school met elkaar blijft omgaan, in een vriendenclub of op een andere manier, is niet gemeten.

²⁸ In tabel 1 onder kolom 14. *Friendship contacts* weergegeven. Op deze wijze hebben wij de betekenis van het Engelse begrip *sustained acquaintance* geëxpliciteerd. Dit begrip is verwarrend omdat het zowel een sociale als een cognitieve dimensie heeft; het wijst op een zekere intensiteit en regelmaat in de omgang, én op kennis die men heeft omtrent elkaars persoon. Onder de hier besproken studies zijn er geen die *sustained acquaintance* in de cognitieve betekenis van term hebben gemeten.

²⁹ Patchen et al. 1977 stelden dit verschil in beleving vast met betrekking tot de invloed van samenwerking op vriendschap. Moody heeft dit in zijn analyse van een groot databestand niet uitgezocht of niet uit kunnen zoeken (2001). Slavin & Oickle stellen dat, ongeacht de controle of experimentele groep, zwarte leerlingen vaker witte leerlingen als vrienden aangaven dan omgekeerd (1981).

³⁰ Dit is ook het geval in de straks te bespreken studie van Damico & Sparks (1986).

³¹ Slavin (1979) voerde een follow-up uit na negen maanden, maar met een veranderde vraag om de vriendschapsrelaties te meten (studie 21 in Hoofdstuk 3 in dit rapport).

Naast deze vier studies zijn er twee andere die de invloed van schoolomstandigheden onderzoeken op de frequentie van contact, een keer gerapporteerd door leerlingen (Damico & Sparks 1986) en een keer afgeleid door de onderzoekers uit geobserveerde zitpatronen in de schoolkantine (Schofield & Sagar 1977). Damico & Sparks stellen echter nadrukkelijk dat de gemeten interetnische contactfrequentie niets zegt over de vriendschappelijkheid van het contact. Ook Schofield & Sagar claimen niet dat frequentie van informeel contact (het bij elkaar zitten in de schoolkantine) een indicator is van vriendschappelijk contact.

Van alle besproken studies zijn er slechts twee die ook onderzoeken of conflict een mogelijke uitkomst is van interetnisch contact op de middelbare school. Door de lange duur van het etnografische veldwerk van Schofield werd zij uiteindelijk 'als vanzelf' met conflict geconfronteerd (1982). Patchen et al. (1977) richt zich als enige hierboven besproken studie expliciet ook op vermijding en conflict. *Macrostructural theory* (Blau 1977) veronderstelt dat interetnisch contact zowel conflictueuze als vriendschappelijke relaties kan voortbrengen³². De prevalentie van interetnisch contact wordt mede bepaald door de heterogeniteit van de bevolking in de contactsituatie³³. Echter, ook binnen de contactsituatie, bijvoorbeeld op een school, kan segregatie zijn geïnstitutionaliseerd door *racial tracking*, vaak als verschillen in SES samenvallen met etniciteit (Moody 2001; Schofield 1982).

De zes studies samen geven geen duidelijke aanwijzing in welke richting een antwoord moet worden gezocht op de eerste onderzoeksvraag. Alleen Moody (2001) en Slavin (1979) stellen ondubbelzinnig dat hun onderzoek uitwijst dat organisatorische kenmerken van scholen relatievoorzaken van leerlingen uit alle etnische groepen kunnen beïnvloeden. De bewijsvoering is in beide gevallen niet overtuigend (zie eerder in deze paragraaf). Ontmoetingsmogelijkheden door etnische heterogeniteit van de leerlingpopulatie (die in hun onderzoek bestond uit twee etnische groepen) zien Patchen et al. (1977) als een belangrijke reden voor de vorming van interetnische vriendschapsrelaties; Moody (2001) komt echter tot de conclusie dat maximale heterogeniteit van een leerlingpopulatie van twee etnische groepen etnische segregatie bevordert. De uitkomsten van de studies zijn ook op dit punt dus niet eenduidig. Vier van de hier genoemde onderzoeken (Damico & Sparks 1986; Patchen et al. 1977; Slavin 1979; Slavin & Oickle 1981) richtten zich op het verband tussen door school georganiseerde interetnische samenwerking en interetnische relatievorming, en rapporteren een geheel of gedeeltelijk positief effect. Het is niet in alle gevallen duidelijk of het hier gaat om relatievorming als een spin-off van die samenwerking, of om een appreciatie van de interetnische samenwerking op zich.

³² Zie ook Coser (1956).

³³ Heterogeniteit wordt berekend met de volgende formule: $H=1-\sum p_i^2$, waarin $\sum p_i^2$ de som van alle gekwadrateerde proporties is.

2) *In hoeverre en onder welke omstandigheden beïnvloeden interetnische menging en/of nabijheid op school de wederzijdse beeldvorming?*

Voor de beantwoording van deze vraag hebben we ons gericht op de studies waarin werd onderzocht of er sprake was van contextuele afname van vooroordeel (contextual prejudice reduction - CPR) en/of gegeneraliseerde afname van vooroordeel (generalised prejudice reduction - GPR). Dit betreft het overgrote deel van de studies. CPR vindt plaats als blijkt dat scholieren van een etnische categorie in positievere zin zijn gaan denken over hun medeleerlingen in een andere etnische categorie. Als CPR empirisch wordt vastgesteld, zegt dit op zich niets over de frequentie, de intensiteit of de kwaliteit van de interactie tussen deze leerlingen. Het verband tussen vriendschap of vriendschappelijke omgang enerzijds en beeldvorming (CPR en/of GPR) anderzijds kan natuurlijk wel worden verondersteld en getoetst; het is in feite een centrale veronderstelling in de klassieke contacthypothese, waarin vriendschap of gedurige als positief ervaren omgang (sustained acquaintance) de interveniërende variabele is tussen contact en afname van vooroordeel. De enige studie waarin zowel vriendschapscontacten als contextuele en gegeneraliseerde afname van vooroordeel worden gemeten is die van Patchen et al. (1977). Een van de centrale conclusies van deze studie is dat de determinanten van interetnisch gedrag op belangrijke wijze verschillen van de determinanten van interetnische beeldvorming. Dit kan als een verwerping van bovengenoemde centrale veronderstelling in de contacthypothese worden beschouwd.

Van de 26 studies hebben zich 21 gericht op het vaststellen van CPR en/of GPR. Acht studies (Amir et al. 1979; Cook 1985; Eshel & Dicker 1995; Lundberg & Dickson 1952; McClenahan et al. 1996; Molina & Wittig 2006; Phinney et al. 1997; Schofield 1982) hebben CPR ten opzichte van leerlingen van een andere etnische categorie op school onderzocht. Dit is gemeten door te vragen naar de leerlingen met wie men het liefst zou willen omgaan, of door te vragen naar de populariteit van medeleerlingen. Ook hier is het verschil in uitkomsten tussen leerlingen van verschillende etnische categorieën opmerkelijk. In twee studies zijn leerlingen uit de minderheidsgroep positief over leerlingen uit de dominante groep, terwijl leerlingen uit de dominante groep juist negatiever oordelen over leerlingen van de minderheidsgroep (Eshel & Dicker 1995; Schofield 1982). Naar aanleiding van deze bevinding stellen Eshel & Dicker dat de dominante categorie zijn hogere sociale positie bevestigt door zichzelf als meer capabel in te schatten, en door in de eerste plaats mensen van de eigen categorie als vrienden te accepteren (1995: 260). De studie van Schofield is de enige studie waarin over een langere periode (vijf jaar) de ontwikkelingen worden gevolgd. Was er gedurende het eerste half jaar van het bestaan van Wexler High School nog sprake van toegenomen informeel contact (Schofield & Sagar 1977), over de jaren verslechtert de kwaliteit van de interactie tussen zwarte en witte leerlingen. Zwarte leerlingen blijven een positiever beeld houden van hun witte medeleerlingen dan omgekeerd; er vinden echter in toenemende mate interetnische conflicten plaats die de aanvankelijk gunstige reputatie van de school schaadden.

In één geval – de Israëliëse studie van Amir et al. (1979) – zijn leerlingen uit de meerderheidsgroep positief over hun medeleerlingen uit de minderheidsgroep als deze laatste groep tenminste betere schoolprestaties laat zien dan zijzelf, terwijl minderheidsleerlingen, of zij nu een goede of slechte academische status hebben, negatief oordelen over meerderheidsleerlingen. Hier moet bij gezegd worden dat de minderheidsleerlingen in deze specifieke schoolsituatie numeriek in de meerderheid zijn (Amir et al. 1979).

Niet in alle studies werden de voorkeuren van alle categorieën leerlingen gemeten of gerapporteerd. In één van de twee studies waar sprake is van drie in plaats van twee categorieën leerlingen in de contactsituatie wordt uitsluitend gekeken naar de oriëntatie van witte leerlingen op de *outgroup*. Hier laten de witte leerlingen in de experimentele groep een versterkte oriëntatie op *Hispanic* leerlingen zien, waarin Cook (1985) een bevestiging van de contacthypothese ziet. Hij lijkt hiermee een opmerkelijker resultaat van zijn studie over het hoofd te zien, namelijk dat de (negatieve en zwakke) oriëntatie van witte leerlingen op de zwarte leerlingen geen positieve impuls krijgt door het contact onder de klassieke condities van de contacthypothese. De studie van McClenahan et al. (1996) toont een ondubbelzinnige groei van *outgroup orientation* onder leerlingen van twee gedesegegreerde scholen en een geïntegreerde school. De auteurs benadrukken dat de uitkomsten van hun onderzoek niet kunnen worden gezien als een ondersteuning van de contacthypothese (maar eerder gezocht moet worden in een verandering van levensfase), gezien de contrasterende profielen van de scholen in termen van contactcondities, en het ontbreken van verschillen in effect op de oriëntatie van de leerlingen tussen de scholen (1996: 555).

Of er sprake was van GPR is onderzocht in 16 van de 26 studies (Amir et al. 1979; Bradnum et al. 1993; Bullock 1976; Campbell 1958; Chadwick et al. 1971; Gaertner et al. 1994; Glock et al. 1975; Lombardi 1963; Luiz & Krige 1981; Lundberg & Dickson 1952; Molina & Wittig 2006; Patchen et al. 1977; Slavin & Madden 1979; Vornberg & Grant 1976; Wagner et al. 1989; Webster 1961).

In meer dan de helft (negen) van deze gevallen werd vastgesteld dat de contactsituatie geen effect, of een negatief effect had op de interetnische beeldvorming (Bradnum et al. 1993; Campbell 1958; Bullock 1976; Campbell 1958; Lombardi 1963; Lundberg & Dickson 1952; Vornberg & Grant 1976; Wagner et al. 1989; Webster 1961). Campbell (1958) meet geen effect, maar in deze oude studie wordt geen gewag gemaakt van de aanwezigheid van condities die dit effect volgens de contacthypothese teweeg zouden kunnen brengen. Campbell stelt dat er voldaan is aan de conditie van gelijke status, maar het feit dat leerlingen bij elkaar in de klas zitten is voor hem een voldoende aanwijzing dat aan deze conditie is voldaan. Het gaat hier in feite alleen om de aanwezigheid van contactmogelijkheden. Bradnum et al. (1993) constateren op basis van hun onderzoek in gedesegegreerde scholen in Zimbabwe dat contact niet leidt tot een afname van vooroordeel. Het wederzijdse antagonisme tussen witte en zwarte leerlingen biedt huns inziens geen ondersteuning voor de stelling dat interraciale contactsituaties worden gekenmerkt door een lage mate van interetnisch conflict. Over de werking van de klassieke contactcondities wordt in deze publicatie niet gesproken. De enige, en kritiek geachte contactconditie in dit onderzoek is de mogelijkheid om met elkaar in contact te komen.

Ook Bullock (1976) onderzoekt de invloed van de context van al of niet gedesegegreerde scholen op interraciaal vooroordeel. De auteur laat blijken op de hoogte te zijn van Allports contactcondities, maar stelt geen vragen om er achter te komen in hoeverre deze van kracht waren in de scholen van zijn onderzoek. Hij stelt dat hij er daarom niets over kan zeggen, maar dat hij vermoedt dat veel van de gedesegegreerde scholen in zijn onderzoek worden gekenmerkt door afwezigheid van deze condities. Dit vermoeden staft hij niet met bewijs, ook niet uit ander onderzoek. Lombardi (1963) kon geen significant verband aantonen tussen veranderingen van opvatting over zwarten en de verandering van de gesegreerde naar de gedesegegreerde situatie van de scholen waar hij zijn onderzoek uitvoerde. De veranderingen van opvatting die er waren bleken wel significant gerelateerd aan het opleidingsniveau van de moeder en verandering (daling) van

onderwijsprestaties van de respondenten. Lundberg & Dickson (1952) concluderen dat contact per se niet leidt tot een afname van ethnocentrisme, maar allereerst door een toename ervan. Zij constateren echter dat er een zeker omslagpunt is in de samenstelling van minderheid en meerderheid op een school wat betreft de invloed van die samenstelling op interetnische relaties en mate van ethnocentrisme. Dit noemen zij de verzadigingshypothese (*saturation hypothesis*). De resultaten kunnen echter ook gerelateerd zijn aan andere factoren, zoals gemiddelde SES, gemiddelde leeftijd, en de mate waarin leerlingen lid zijn van leerlingenverenigingen.

Vornberg & Grant (1976) hebben voor upper-middle class leerlingen uit Noord Amerika evenmin een positieve invloed kunnen vaststellen van hun schoolgaan op de multi-etnische International School in Sao Paolo op hun opvattingen over de nationaliteiten waaruit hun medeleerlingen afkomstig waren (vooral Brazilianen). Wagner et al. (1989) kwam in zijn analyse van data van middelbare scholieren in Duitsland tot de slotsom dat interetnisch contact op school meer negatieve dan positieve effecten heeft. Mogelijke positieve effecten worden belemmerd door een duidelijk verschil in sociale status tussen Duitse en Turkse leerlingen dat niet (uitsluitend) is te wijten aan de contactsituatie. Webster (1961) constateert dat de opvattingen van zwarte leerlingen over witte leerlingen positiever worden. Het vooroordeel van witte leerlingen over zwarte leerlingen wordt echter juist groter. Deze veranderingen vinden plaats in experimentele teams waar intensief met elkaar wordt samengewerkt naar een gemeenschappelijk doel; bovendien hebben zwarte en witte leerlingen een overeenkomstige sociaal-economische positie.

Er zijn meerdere auteurs die constateren dat een afname, of de relatieve afwezigheid van vooroordeel onder leerlingen van verschillende etnische herkomst deels worden veroorzaakt doordat men contact met elkaar heeft in de klas, zonder dat Allports condities in aanmerking worden genomen in hun onderzoek (Amir et al. 1979; Chadwick et al. 1971; Glock et al. 1975). Slavin & Madden (1979) brengen door middel van bevraging van leerkrachten wel het beleid in kaart van de scholen van welke de leerlingen op vooroordeel worden onderzocht. Alleen waar beleid leidt tot gelegenheid voor interetnisch contact wordt een verband gevonden met de afname van vooroordeel. Beleid dat tot doel heeft vooroordeel te bestrijden, heeft geen effect. Daarnaast is er een tweetal studies waarin een relatie wordt aangetoond tussen contact en de afname van vooroordeel, terwijl tevens een of meerdere condities in beschouwing werden genomen (Gaertner et al. 1994; Molina & Wittig 2006). Molina & Wittig (2006) hebben met behulp van items uit de *School Interracial Climate Scale* (Green et al. 1988) behalve twee interveniërende variabelen (waaronder *outgroup orientation*) ook *affective prejudice* gemeten. De condities die het meeste effect sorteerden waren samenwerking in onderlinge afhankelijkheid, en *friendship potential*. De aanwezigheid van de condities is in deze studie gevraagd aan de leerlingen door ze bovengenoemde SICS items voor te leggen. Een overeenkomstige onderzoeksstrategie (inclusief items uit de *School Interracial Climate Scale*) werd gevolgd door Gaertner et al. (1994). Bij dit soort onderzoek dringt zich de vraag op of de gemeten perceptie van contactcondities van leerlingen niet wordt versleten voor (de effectiviteit van) de contactcondities zelf.

De genoemde studies die een verband vaststellen tussen interetnisch contact en een afname van vooroordeel (Amir et al. 1979; Chadwick et al. 1971; Gaertner et al. 1994; Glock et al. 1975; Slavin & Madden 1979) hebben met elkaar de cross-sectionele analysemethode gemeen. In geen van deze onderzoeken wordt aangetoond of zelfs maar aannemelijk gemaakt dat de causale richting van het verband van contact naar opvattingen gaat. Het is even aannemelijk dat de aangetoonde relatie in deze onderzoeken

verklaard wordt doordat leerlingen met positieve interetnische opvattingen vaker interetnisch contact zoeken. Dit probleem van de causaliteit speelt evengoed in het onderzoek (hierboven beschreven) waar geen sprake was van verband, of sprake van een negatieve relatie.

In aanvulling op de vier studies genoemd bij de behandeling van de eerste onderzoeksvraag, wordt in nog twee studies een positief effect waargenomen in het verband tussen de conditie van samenwerking in onderlinge afhankelijkheid naar een gemeenschappelijk doel en afname van vooroordeel (Cook 1985; Luiz & Krige 1981)³⁴. Het is overigens voorstelbaar dat goed georganiseerd onderwijs waarin kleine, gemengde groepen leerlingen samen aan opdrachten werken en daarvoor ook gezamenlijk worden beloond, een dergelijk effect teweeg kan brengen. Het idee achter deze methode is dat leerlingen beseffen dat ze elkaar nodig hebben, zoals puzzelstukjes nodig zijn om een puzzel te maken. In al het onderzoek waarin dit zogenaamde *Jigsaw classroom* onderwijs als experiment wordt getoetst, wordt melding gemaakt van het belang van handhaving van het gelijkheidsideaal met behulp van institutionele ondersteuning, om het effectief te laten zijn. Bij de instelling van deze conditie zijn dus meteen twee andere centrale condities van Allport geïmpliceerd.

Bij lezing van deze studies dringt het besef op dat deze vaak voor het onderzoek in het leven geroepen situaties nogal ver van de dagelijkse praktijk liggen. In het experiment probeert men het ideaal te benaderen; in het gewone leven is dit vaak nog niet met de grootste moeite replicerbaar³⁵. De vraag of de vastgestelde vermindering van vooroordeel na afloop van de experimentele situatie niet naar verloop van tijd zal verdampen is eigenlijk vrij voor de hand liggend. Slechts in een enkel geval laten onderzoekers blijken zich hiervan bewust te zijn. Amir et al. (1979) constateren in hun quasi-experimenteel onderzoek een attitudeverbetering van westers-joodse leerlingen tegenover de categorie van Midden-Oosterse joden, maar alleen bij die leerlingen die in een klas zitten met Midden-Oosterse medeleerlingen die op school beter presteren dan zij zelf. De auteurs merken op dat dit een situatie is die in de realiteit niet gemakkelijk op grote schaal is na te bootsen.

Ofschoon in contact theory een sterk causaal en volgtijdelijk verband wordt verondersteld tussen de vorming van vriendschapsrelaties en de afname van vooroordeel, is slechts in één van de gevonden studies (Patchen et al. 1977) onderzoek gedaan naar beide mogelijke uitkomsten van contact onder de bekende condities. De onderzoekers stellen vast dat interactie door andere factoren wordt verklaard dan die waarmee vooroordeel wordt verklaard.

Samenvattend kan het volgende over de 21 studies gericht op het vaststellen van CPR en/of GPR worden gezegd. In negen studies werd vastgesteld dat het verband tussen de contactsituatie en interetnische beeldvorming geen, of een negatief effect opleverde. In vijf studies werd een positief verband voor een van de categorieën leerlingen in combinatie met een negatief verband, of het ontbreken van effect voor een andere categorie gemeten. In zeven studies werd een positief verband gemeten voor tenminste een

³⁴ In het onderzoek van Cook (1985) betreft het een gedeeltelijk effect, dat niet waargenomen werd bij de vooroordeelscores van witte leerlingen over zwarte leerlingen. In dit onderzoek is bovendien het gepoeneerde causale verband niet empirisch onderbouwd. Zie studie nr. 6 in Hoofdstuk 3 van dit rapport.

³⁵ In de studie van Damico & Sparks (1986) die bij de behandeling van de eerste onderzoeksvraag aan de orde kwam, werd de experimentele situatie niet zelf geschapen, maar werd naast een traditionele school een andere school met vrij uitzonderlijke leermethoden bij het onderzoek betrokken. Zie studie nr. 7 in Hoofdstuk 3 van dit rapport.

van de categorieën. In 13 studies van deze groep werd een verband geconstateerd tussen de afname, of de relatieve afwezigheid van vooroordeel onder tenminste een van de categorieën leerlingen en hun contactsituatie in de klas, zonder dat tenminste een van Allports condities in aanmerking werd genomen in het onderzoek. In de acht overige studies in deze groep worden een of meerdere condities in het onderzoek meegenomen; daarbij bevindt zich in alle gevallen de conditie van samenwerking voor een gemeenschappelijk doel. Vier studies constateren een verband tussen een afname van vooroordeel en de aanwezigheid van deze conditie. Er zijn vier studies in deze groep waarin dit effect werd gemeten maar niet werd aangetroffen. Van de vier studies die het verband constateren, zijn er twee waarvan het design het poneren van een oorzakelijk verband niet toelaat.

Op basis van deze literatuur is ook op de tweede onderzoeksvraag geen helder antwoord te geven. Slechts bij een studie met een meting vóór en na het ondergane contact zijn de leerlingen aselekt toegewezen aan de experimentele en controlegroep (Luiz & Krige 1981)³⁶. Naast twee studies behandeld bij de eerste onderzoeksvraag (Slavin 1979; Slavin & Oickle 1981) stelt deze studie vast dat condities van onderling afhankelijke samenwerking naar een gemeenschappelijk doel essentieel en ook afdoende zijn voor de afname van vooroordeel tussen leerlingen met een verschillende etnische herkomst³⁷. Ook bij deze studies blijft men echter met de vraag zitten in hoeverre de afname van vooroordeel zich over de tijd consolideert, al of niet onder handhaving van de experimentele contactcondities (die in de praktijk van het onderwijs, maar ook daarbuiten, niet gemakkelijk kunnen worden afgedwongen).

Conclusies

In de in dit rapport beschreven studies met een aan *contact theory* gerelateerde vraagstelling is weinig systematiek in aanpak te ontwaren. Noch voor de ontwikkeling van interetnische vriendschapsrelaties, noch voor het ontstaan van interetnisch conflict is er een duidelijke lijn te ontdekken in de gepresenteerde resultaten.

Er zijn drie studies waarin vriendschap of een afname van vooroordeel als het gevolg van contact wordt vastgesteld in een basaal correcte experimentele situatie (meting bij aanvang en na afloop van het experiment; aselekte toewijzing van respondenten: Luiz & Krige 1981; Slavin 1979; Slavin & Oickle 1981)³⁸.

Twee studies rapporteren een afname van vooroordeel als het gevolg van contact door toedoen van alle condities, en voor alle bij het onderzoek betrokken groepen, waarbij zowel de contact- en attitudegegevens als de aanwezigheid van de condities door enquêtering van de leerlingen werd verkregen (Gaertner et al. 1994; Molina & Wittig 2006). Drie studies constateren een positief effect voor een van de groepen, maar kunnen dat niet vaststellen voor een of meer andere groepen die centraal in het onderzoek stonden (Cook 1985; Damico & Sparks 1986; Patchen et al. 1977).

³⁶ Ook Cook (1985) wees in zijn experiment de leerlingen op aselekte wijze toe aan de controle- en experimentele groep. In zijn onderzoek vond echter geen 0-meting plaats.

³⁷ In hoeverre deze vaststelling naar onze mening overtuigend is kan worden nagelezen bij de betreffende studiebeschrijvingen (nrs. 6, 12, 21 & 23).

³⁸ In het onderzoek van Slavin & Oickle (1981) werd een toename van vriendschappelijke relaties met zwarte leerlingen door witte leerlingen gerapporteerd; Zwarte leerlingen meldden echter geen toename van vriendschappelijke relaties met witte leerlingen.

Er zijn vijf studies waarin vriendschap of een afname van vooroordeel als het gevolg van contact wordt vastgesteld voor alle groepen waarover data werden verzameld zonder dat kon worden nagegaan of naast louter de gelegenheid tot contact een of meerdere condities een rol speelden (Chadwick et al. 1971; Glock et al. 1975; Moody 2001; Phinney et al. 1997; Slavin & Madden 1979). Twee studies stelden een ‘conditieloos’ effect voor een van de groepen vast, maar meldden tevens dat voor de andere groep of groepen geen positief effect kon worden vastgesteld (Eshel & Dicker 1995; Webster 1961). Al deze studies waren gebaseerd op een enkele meting.

De overgebleven elf studies rapporteerden het uitblijven van effect, of een negatief effect van contact op vriendschapsbanden en beeldvorming. Opvallend is dat van deze studies er vier zijn waarin een afname van vooroordeel wordt waargenomen in een situatie *zonder* interetnisch contact. Die afname is dan tenminste even groot als in de vergelijkings situatie met contact, of zelfs groter (Bradnum et al. 1993; Bullock 1976; Campbell 1958; McClenahan et al. 1996).

Als er iets uitspringt in het hier besproken werk, dan is het de vaststelling dat factoren buiten het onderwijs - of dat nu de gezinsachtergrond in SES is, de invloed van familie, leeftijdsgenoten en burens, eerder opgedane ervaringen, of algemene beeldvorming rond de etnische categorie waarvan men geacht wordt deel uit te maken - een grote rol spelen in de ontwikkeling van interetnische relaties en vooroordeel op school. De meerderheid van de studies maakt hiervan melding (Amir et al. 1979: 151; Bradnum et al. 1993: 209-10; Bullock 1976: 304-7; Campbell 1958: 340; Chadwick et al. 1971: passim; Eshel & Dicker 1995: 261-2; Glock et al. 1975: passim; Lombardi 1963: 132; McClenahan et al. 1996: 555; Patchen et al. 1977: 73; Phinney et al. 1997: 966; Schofield 1982: passim; Slavin 1979: 386-7; Slavin & Oickle 1981: 179; Vornberg & Grant 1976: passim; Wagner et al. 1989: 571-3; Webster 1961: 295)³⁹. Bij de studies waarin geen expliciete melding wordt gemaakt van de mogelijke invloed van externe factoren, komt de gedachte hierover bij lezing wel op.

Resumerend kunnen we het volgende zeggen over de hier beschreven studies:

- 1) Een aantal studies rapporteert een positief effect van werkvormen op school waarbij leerlingen uit verschillende etnische groepen samen activiteiten ontplooiën en samen resultaten behalen. Dit samenwerken naar een gemeenschappelijk doel in onderlinge afhankelijkheid is een aansprekend idee. Het onderzoek naar de positieve effecten van deze conditie is naar onze mening niet overtuigend, vooral omdat een longitudinaal perspectief ontbreekt en de invloed van en op andere sociale verbanden waarin adolescenten zijn opgenomen buiten het blikveld worden gehouden;
- 2) In totaal rapporteren elf studies een positief effect voor de populatie in de contactsituatie waarvoor gegevens zijn verzameld. Acht studies rapporteren over het uitblijven van effect voor de gehele onderzoekspopulatie, of juist het genereren van negatief effect van interetnisch contact op interetnische opvattingen;
- 3) De meeste studies zijn niet in staat om de causale richting van het vastgestelde effect te bepalen. Veel van deze studies overtuigen niet dat de voorgestelde causaliteit aannemelijk is. Van de elf studies die een positief effect voor alle categorieën in het survey vaststellen, hebben er slechts twee een design op basis waarvan een uitspraak kan worden gedaan over het oorzakelijk verband;
- 4) In slechts de helft van de studies speelt de toetsing van Allports contactcondities een rol;

³⁹ Op twee na zijn deze studies opgenomen in Pettigrew & Tropp (2006).

- 5) Bij bestudering van de experimenten in deze literatuur beseft men dat de positieve resultaten niet, of alleen met grote kosten kunnen worden gerealiseerd in de alledaagse situatie;
- 6) Geen enkele studie komt met overtuigend bewijs, of weet anderszins aannemelijk te maken, dat positieve resultaten zelfs maar in de nabije toekomst bekliven;
- 7) Het merendeel van de auteurs draagt het besef uit dat buitenschoolse factoren een essentiële rol spelen in de ontwikkeling van interetnische relaties onder leerlingen op school.

Tropp & Prenovost (2007) gaan na hoe het scheppen van optimale voorwaarden voor contact op scholen kan bijdragen tot een verbetering van gedrag en opvattingen (*attitudes*) tussen jongeren van verschillende raciale en etnische groepen. Zij lichten daarvoor uit de metastudie van Pettigrew & Tropp (2006) het onderzoek over kinderen en adolescenten op school⁴⁰. Als zij het onderzoek op school vergelijken met dat in buitenschoolse contexten, blijkt de relatie tussen contact en vooroordeel niet significant verschillend. Ook is er geen significant verschil tussen de studies naar interetnisch contact, en die naar andere vormen van intergroepscontact (ouderen-jeugd, gehandicapt-niet gehandicapt). De auteurs concluderen dat de positieve effecten van contact onder of met jeugdigen vergelijkbaar zijn voor veel soorten intergroepscontact, en voor een grote verscheidenheid van contexten.

Tropp & Prenovost kijken vervolgens naar mogelijke verschillen in effect, afhankelijk van de aanwezigheid van Allports condities. Hun analyse wijst een sterker effect aan indien Allports condities in sterkere mate aanwezig waren. Ook als uitsluitend gekeken wordt naar de studies op scholen, vinden zij dat op scholen met een sterkere aanwezigheid van Allports condities hogere scores van contact meer samengaan met lagere scores van vooroordeel, dan op scholen waar die condities minder geprononceerd aanwezig waren. Dit verschil in effect is bij de studies op scholen significant sterker dan bij de studies in andere contexten. Tropp & Prenovost komen tot de slotsom dat de invoering van Allports 'optimale' condities op scholen het gewenste effect van contact op vooroordeel kunnen helpen tweebrengen. Dit is zowel het geval voor interetnisch contact als voor andere vormen van intergroepscontact. Maar de algemene uitkomst van de grote metastudie van Pettigrew & Tropp geldt evenzeer voor het subsample van kinderen en adolescenten, binnen of buiten school: meer contact tussen jeugd uit verschillende groepen correspondeert met een positievere houding ten opzichte van elkaar. Tropp & Prenovost stellen dat hun studie aanzienlijke ondersteuning geeft aan de stelling dat contact tussen leerlingen over groeps grenzen bij de jeugd een positievere houding jegens elkaar tweebrengt, terwijl Allports condities dit effect nog eens versterken (Tropp & Prenovost 2007: 5-10).

Tropp & Prenovost gaan niet in op het relatieve effect van de afzonderlijke condities; de condities worden steeds als één set besproken. Tropp & Prenovost geven ook geen informatie over hoe de zaken liggen als men afzonderlijk naar kinderen en adolescenten kijkt. Zij stellen alleen dat in het algemeen contact onder kinderen sterker negatief gecorreleerd is met vooroordeel (in gevallen van relatief veel contact is er relatief minder vooroordeel) dan contact onder adolescenten.

⁴⁰ Het tweede deel van de paper betreft een veldstudie naar de interetnische attitudes van jonge kinderen, die hier verder niet zal worden besproken.

De centrale conclusie van Pettigrew & Tropps cijfermatige analyse van secundaire bronnen is dat contact tot een afname van vooroordeel leidt, en dat Allports condities hierbij wel helpen, maar niet écht nodig zijn. Deze conclusie wordt gestaafd voor de categorie kinderen en adolescenten uit de metastudie, door Tropp & Prenovost (2007). Deze conclusie kan niet gestaafd worden door nadere bestudering van het hier aan de orde zijnde segment van deze bronnen. Het kan zijn dat dit door een drietal kenmerken uitgelichte segment (intergroeps=interetnisch; leeftijd=adolescenten; context=school) om een of andere reden een extreme positie op het continuüm van alle studies inneemt, terwijl de conclusie van de metastudie natuurlijk het gemiddelde van dat continuüm betreft. Het kan zijn dat de ruimere categorie, uitgelicht door Tropp & Prenovost, zich nog steeds in de buurt van dat gemiddelde bevindt. De verschuiving naar het uiteinde van het continuüm vindt dan pas plaats nadat een verdere specificering van kenmerken (zie boven) heeft plaatsgevonden. Als dat zo is, dan is het goed dat dit hier wordt vastgesteld.

De centrale aanbeveling waarmee Pettigrew & Tropp afsluiten luidt dat, nu is komen vast te staan dat de condities er niet werkelijk toe doen, vanaf heden moet worden gekeken naar de negatieve factoren die belemmeren dat contact tot een afname van vooroordeel leidt. Die aanbeveling komt enigszins uit de lucht vallen omdat in de metastudie dergelijke factoren niet aan de orde komen. Dit onderzoek maakt echter duidelijk dat die negatieve factoren er zijn; ze komen in vrijwel iedere onderzoeksrapportage die hier is beschreven aan de orde, en het scala van geconstateerde belemmeringen is groot. Deze belemmeringen zijn gerelateerd aan vaardigheden (of het gebrek eraan), sociale positie, en ervaringen opgedaan in het verleden of in contexten buiten de school. Het is van het grootste belang deze belemmeringen te onderzoeken; de vraag is alleen of contact theory, ook zoals deze nu is 'uitgekleed' door Pettigrew & Tropp, het meest geschikte kader hiervoor biedt.

Er is nog iets aan de hand met de conclusie van Pettigrew & Tropp dat interetnisch contact tot een afname van vooroordeel leidt, ook als er geen condities zijn geïmplementeerd. Een groot deel van de hier besproken studies toetst of contact gerelateerd is aan vriendschappelijk contact of een afname van vooroordeel, zonder Allports condities in beschouwing te nemen. De onderzoekers hebben zich er eenvoudigweg niet van vergewist of ze al of niet aanwezig waren. Ongeacht de uitkomst, mag men er niet op voorhand van uit gaan dat al deze condities daarom ook afwezig waren. Pettigrew & Tropp maken de vergissing te denken dat wat je niet hebt bekeken, er dus niet is. Misschien gaan ze ervan uit dat Allports 'zuivere' condities alleen kunnen worden geïmplementeerd door sociaal-psychologen in hun experimentele onderzoek⁴¹. Een beter uitgangspunt zou zijn om instrumenten te ontwikkelen die de mate kunnen vaststellen waarin de condities in enigerlei vorm in hun 'natuurlijke' setting aanwezig zijn, om vervolgens hun effect te toetsen. Een dergelijke exercitie brengt onherroepelijk met zich mee dat het begrip conditie een veel bredere strekking krijgt, onder andere omdat onderzoekers zich zullen moeten voorbereiden op een confrontatie met contextuele variabelen die ondersteunend zowel als belemmerend zijn, en die zich ook buiten de school kunnen bevinden, maar niettemin invloed kunnen hebben op het reilen en zeilen van leerlingen op school.

⁴¹ Pettigrew & Tropp spreken over de condities afwisselend als *Allport's conditions*, *structured contact situations* of *structured contact* (2006: passim).

5. Discussie en aanbevelingen

Naar een bredere kijk op de effecten van interactie over groepsgrenzen heen

Ondanks de leeftijd van Allports boek, is de betekenis van het hoofdstuk over het effect van contact (1979 [1954]: 261-81) niet gedateerd. De formuleringen zijn genuanceerder en tonen meer gevoel voor perspectief dan heel veel van wat er tot op heden door sociaal-psychologen over hieraan gerelateerd onderzoek wordt geschreven. Het voorbehoud dat spreekt uit zijn tekst verwoordt in feite de huidige beleidsdilemma's, die de drijfveer vormen voor dit literatuuronderzoek. Beleid dat streeft naar meer gemengde leerlingpopulaties heeft als belangrijk achterliggend doel een grotere wederzijdse acceptatie. De opdracht tot dit onderzoek is ingegeven door de vraag: in hoeverre werkt dit eigenlijk, en als het niet zo maar werkt, welke omstandigheden belemmeren, en welke stimuleren de groei van wederzijdse acceptatie?

Leidt beleid dat streeft naar etnisch gemengde leerlingpopulaties vanzelf tot een toename van vriendschappelijke relaties en wederzijds begrip? Uit deze literatuurstudie blijkt dat Pettigrew & Tropps (2006) vaststelling voor het gehele corpus van contactonderzoek, en Tropp & Prenovosts (2007) onderschrijving van die vaststelling voor het onderzoek onder kinderen en adolescenten niet kan worden beaamd op basis van het onderzoek onder adolescenten in het onderwijs. Slechts in vijf van de hier besproken studies was contact, zonder dat condities werden gemeten, positief gerelateerd aan vriendschapsrelaties of afname van vooroordeel voor alle onderzochte groepen. In meer gevallen was er geen, of een negatief effect. Deze laatste gevallen lijken Allports visie te onderschrijven. In Allports visie impliceert uitsluitend de aanwezigheid van een gemengde leerlingpopulatie op een school namelijk niet dat terloopse contacten tussen leerlingen van verschillende etnische afkomst zich ontwikkelen tot relaties waarbij leerlingen werkelijk 'kennis aan elkaar krijgen'. Deze contacten kunnen terloops blijven waarbij het denken over elkaar op een stereotype en 'autistisch' niveau blijft steken. In zo'n situatie kunnen de negatieve beelden zich versterken; het contact kan worden geritualiseerd in terloopsheid en vermindering of in sterk competitief gedrag en conflict (Allport 1979 [1954]: 261-4). Schofield's studie, een etnografie met een longitudinaal karakter, is een onderbouwing en illustratie van dit punt (Schofield 1982). Interessant is echter ook dat sommige studies een afname constateren van vooroordeel, of althans een voor hun gevoel verrassend relatief ontbreken van vooroordeel in een situatie van volledige onderwijssegregatie. Deze verschillende uitkomsten bij elkaar genomen roepen de vraag op welke factoren, buiten beschouwing gelaten in deze publicaties, mogelijk wel een verklaring kunnen bieden.

In het begin van dit rapport werd gewezen op de combinatie van psychologische en sociale processen in Allports theorievorming over de contacthypothese. Ook in andere gedeelten van zijn boek zijn zij met elkaar verweven. Dit blijkt uit zijn theorie over het ontstaan van vooroordeel, de theorie van de zondebok (*scapegoat theory*) welke hij formuleerde op basis van de begrippen frustratie en agressie. Deze theorie stelt dat individuen hun frustraties, veroorzaakt door ontbering van welvaart en respect in het maatschappelijke leven, projecteren op individuen en groepen die maatschappelijk gesproken een zwakkere positie hebben dan zij. Etnische minderheidsgroepen zijn vaak het doel van dit

proces van projectie, gezien hun sociale kwetsbaarheid, vaak gecombineerd met zichtbaarheid. De theorie van relatieve deprivatie is hieraan verwant. Zij stelt dat vooroordeel teweeg wordt gebracht door gevoelens iets te ontberen waarop men aanspraak denkt te kunnen maken (Walker & Pettigrew 1984). Deze theorieën zijn vooral in de sociale psychologie ontwikkeld; zij richten zich op psychologische processen van het individu, die meestal worden verondersteld zich op microniveau af te spelen. Wat niet altijd wordt gezien is dat deze theorieën daarnaast een proces beschrijven dat het individu overstijgt. Dit proces is behalve psychologisch ook sociaal omdat individuen aansluiten bij bestaande vertogen, en ook omdat drijfveren veroorzaakt in een bepaald verband kunnen leiden tot het uiten van meningen en voorkeuren, en ook tot actie om daaraan gestalte te geven, in een *andere* sociale context. Dit lijkt ook het impliciete uitgangspunt te zijn van sommige toepassingen van deze theorieën. Het besef dat de oorzaak van vooroordeel moet worden gezocht in andere contexten dan die waarin het interetnische contact plaatsvindt, en dat buiten die context ook de oplossing moet worden gevonden, ligt tegenwoordig aan de basis van strategieën zoals *single identity work*. In deze methode mikt men op bewustwording van leden van een enkele groep als middel om vooroordeel over andere groepen te verminderen door hen, in de setting van hun eigen groep, te stimuleren hun eigen angsten, zorgen en identificaties te onderzoeken in relatie tot hun houding tegenover die andere groepen (Connolly 2000: 171). Ook in intercultureel onderwijs worden leerlingen althans in algemene zin op de hoogte gebracht van de principes en effecten van verplaatste agressie en relatieve deprivatie.

Ofschoon deze theorieën dus in hoge mate sociaal-psychologisch van aard zijn, geven zij in hun formulering én praktische toepassing aan dat de oorzaken van vooroordeel, ofschoon sterk verbonden met het individu, niet uitsluitend binnen de context van relaties tussen concrete individuen, of groepen van kenbare personen, kunnen worden getraceerd. Zij veronderstellen causale relaties die het directe sociale verband waarin de projectie van vooroordeel plaatsvindt, overschrijden. In de theorie van de zondebok wordt de frustratie in andere relaties opgedaan dan waarin de agressie die hiervan het gevolg is wordt geuit. Ook in de theorie van relatieve deprivatie is het vooroordeel letterlijk misplaatst. Vooroordeel vindt volgens deze theorie immers niet (uitsluitend) zijn oorzaak in de sociale omgeving waarin het wordt geuit, maar (ook) in gevoelens tekort te zijn gedaan, of buitengesloten te worden, door vooral instituties op een hoger niveau (de lokale en nationale politiek, bijvoorbeeld).

Allport (1954) wordt door iedere contacttheoreticus als de canon beschouwd, en lijkt vrijwel boven kritiek verheven. Toch refereren zijn volgelingen niet of nauwelijks aan zijn bredere theoretische inzichten, en komen zij niet tot het trekken van conclusies hieruit ten aanzien van de contacttheorie. Ook in de meest recente debatten wordt uitsluitend naar zijn stellingen ten aanzien van de contacthypothese verwezen. Deze worden hoogstens wat bijgeschaafd, ook in gevallen dat de empirische data wel degelijk aanleiding geven deze grondig tegen het licht te houden⁴². Er is daarbij een sterke nadruk op methodologische thema's, en theorie aangaande cognitieve en affectieve processen. De microcontext en de korte termijn worden hierbij niet overstegen. Het sociale proces is in wel zeer simpele termen geconcipieerd; het beperkt zich tot interactie als contact en tot de dimensie van de identificatie. Hierbij gaat men uit van een beperkte opvatting van gedrag, en wat gedrag vermag in de interactie. Pettigrew heeft in 1998, in wat nog steeds

⁴²Zie voor kritische besprekingen van de contacttheorie Bramel (2004), Connolly (2000), Dixon et al. (2005), en Forbes (2004). Bramel, Connolly en Dixon et al. zijn sociaal-psychologen en daarmee uitzonderingen op de regel. Forbes is een politicoloog.

als een van de meest invloedrijke statements in het debat kan worden beschouwd, de vier belangrijkste veranderingsprocessen benoemd die door contact op gang worden gebracht, en die hun invloed uitoefenen op attitudeverandering: *learning about the outgroup*, *changing behavior*, *generating affective ties*, en *ingroup reappraisal* (1998: 70-3). Veranderend gedrag is een van deze processen, maar in de paragraaf van ongeveer tien zinnen die de auteur eraan wijdt, blijft de functie van gedrag beperkt tot zijn invloed op de bestaande beeldvorming (conformering vs. disconformering) en de mogelijke impact op de opvattingen van de betrokken partijen (70). De andere drie veranderingsprocessen die zich niet in het gedragsdomein bevinden maar in het ideële domein van de identificatie worden zeer uitvoerig beschreven. Hieronder zal worden betoogd dat gedrag in onderzoek naar interetnisch contact meer aandacht en een bredere invulling verdient. Een beschouwing van gedrag op meer dimensies dan de bovenstaande kan tot een beter begrip leiden van de effecten van contact over groepsgrenzen heen.

Forbes (2004) betoogt dat contact niet alleen vooroordeel beïnvloedt door zijn effect op stereotypering en haar cognitieve en affectieve psychologische processen, maar ook door zijn effect op (het verkleinen of vergroten van) verschillen in culturele competenties. Men zou kunnen zeggen dat Forbes hier aandacht vraagt voor het domein van de acculturatie, naast dat van de identificatie. Met acculturatie bedoelen we hier de verwerving, ontwikkeling en wederzijdse overdracht van noodzakelijke kennis en vaardigheden, en de wijze waarop deze kennis en vaardigheden zijn verdeeld over de populatie in de sociale omgeving welke wordt onderzocht. Vanuit het individu gezien bedoelen we met name *extrinsieke eigenschappen* (Gordon 1964: 79): kennis en vaardigheden die essentieel zijn om in lonende interactie te kunnen treden met anderen, zoals een adequate beheersing van de omgangstaal, en kennis van de omgangsvormen en -normen. Deze extrinsieke eigenschappen worden in de loop van contact tussen groepen (dus bijvoorbeeld in de loop van het vestigingsproces van immigranten in het immigratieland) gemakkelijker aangenomen of ingeruild dan *intrinsieke eigenschappen*. Intrinsieke eigenschappen zijn de elementen uit de 'culturele erfenis' van een groep die men niet graag inruilt voor iets anders (als het de eigen culturele erfenis betreft), en die daarnaast niet gemakkelijk zijn aan te nemen of te leren (als het de culturele erfenis van de andere groep betreft). Hier gaat het om smaak, opvattingen die een sterk gevoelde samenhang hebben met de groepsidentiteit, en ook geloof. Extrinsieke eigenschappen hangen minder sterk met de groepsidentiteit samen dan intrinsieke eigenschappen. Acculturatie-effecten zijn het snelst zichtbaar waar het extrinsieke eigenschappen betreft.

Vanwege zijn acculturatie-effecten kan contact vaak ook antagonistische relaties tot gevolg hebben, in plaats van wederzijds begrip. Hier is, zoals eerder gezegd, weinig oog voor in de contacttheorie⁴³. Forbes maakt dit punt door zich te richten op het effect van taalverschillen tussen groepen; taalverwerving en taalvaardigheden hebben immers invloed op de relaties tussen mensen met een verschillende taalachtergrond. Het gaat hier niet over kennis en gevoelens over anderen, maar over het je al of niet eigen maken van vaardigheden van de ander om communicatie en samenwerking te vergemakkelijken. In de in dit rapport behandelde literatuur over adolescenten in het onderwijs is een voorbeeld te vinden van taalverschil als sociale en culturele barrière. Wagner et al. (1989) wijzen op de soms naar de standaarden van de ontvangende samenleving tekortschietende taalbeheersing van "Turkse" leerlingen in het Duitse voortgezet

⁴³ Maar zie Patchen et al., die naast positieve interactie, vriendschap en (afname van) vooroordeel ook *avoidance* en *unfriendly interaction* als te verklaren variabelen in zijn onderzoek opvoeren (1977: 71), en ook Schofield (1982) en Goldsmith (2004).

onderwijs, en de gevolgen die dit kan hebben voor relaties tussen leerlingen onderling. Allport (1954) wees er al op dat gedrag en het gebruik van vaardigheden, naast perceptie, belangrijke factoren zijn in de totstandkoming van wederzijdse beeldvorming. Dat men in de praktijk in interetnisch contact ook tot gedragsverandering komt, en dat gedragsverandering wederzijdse representaties beïnvloedt anders dan dat herkenning/bevestiging - of het uitblijven daarvan - invloed heeft op gemoedstoestand en attitude, zijn geen centrale issues in sociaal-psychologische studies over de contacthypothese, ook niet in de meest recente. Als het aan de orde komt, lijken de onderzoekers de mogelijke betekenis voor theorievorming niet te beseffen⁴⁴.

Allports condities nader beschouwd

In het navolgende zullen de vier centrale condities en de effecten van de contacthypothese in een ruimer kader worden behandeld, en in hun aard onderscheiden. Dit ruimere kader omvat meerdere analytisch te onderscheiden dimensies die onderling op elkaar inwerken, te weten die van de *identificatie*, de *acculturatie*, de *institutionalisering* en de *sociale positionering*. De interactie over groepsgrenzen heen zal niet alleen in termen van deze facetten worden beschouwd. De analyse voltrekt zich gelijktijdig op drie niveaus, het micro-, meso- en macroniveau. Ook tussen deze niveaus is er sprake van wederzijdse beïnvloeding⁴⁵.

De vier centrale condities zijn lange tijd (en worden in veel gevallen nog steeds) begrepen op het niveau van de directe omgeving waarin zich het contact tussen individuen ontwikkelt. De condities worden meestal als de variërende contextuele variabelen beschreven, die de sociale en institutionele omgeving bepalen waarin het intergroepscontact plaatsheeft. Inmiddels, en eigenlijk ook nog maar recent, worden er vraagtekens gezet bij de mogelijkheid deze klassieke condities te 'lokaliseren' en beleidsmatig te beïnvloeden.

Hoe kan bijvoorbeeld de *eerste conditie* van 'gelijke status' in een situatie tussen individuen, of groepen van kenbare individuen, worden geschapen in maatschappijen die worden gekenmerkt door althans een zekere mate van racisme en etnische ongelijkheid (Connolly 2000: 190)? Een groot aantal auteurs van de eerder beschreven studies over interetnische contacten van adolescenten vraagt zich dit eveneens af. Op het eerste gezicht is de conditie van gelijke status gelegen in het domein van de *sociale positionering*. Maar gaat het hier wel uitsluitend om een structurele positionering, bijvoorbeeld in termen van onderwijsniveau en positie in het werk? Ideologische processen met een lange geschiedenis en een gedurige impact op nationaal en internationaal niveau, vaak slechts ten dele bewust ervaren of begrepen en met een ontwikkelingsgang die onbedoeld en nauwelijks beïnvloedbaar is, spelen hier ook een belangrijke rol. Deze processen kunnen analytisch op macroniveau worden gesitueerd. De sociale status die individuen uit verschillende groepen elkaar op face-to-face niveau toekennen wordt behalve door de socia-

⁴⁴ Uit het onderzoek van Webster (1961) en Eshel & Dicker (1995) komt bijvoorbeeld naar voren dat leerlingen uit de minderheden een positievere houding hebben tegenover de leerlingen van de dominante categorie dan omgekeerd het geval is. Er wordt gewezen op de mogelijkheid dat dit het onwillekeurige resultaat is van socialisatie in een vreemde meerderheidscultuur; ook kan het bewust vormgegeven strategisch handelen zijn.

⁴⁵ Zie voor een meer uitgewerkt, vergelijkbaar analytisch kader voor de studie van interetnische relaties Lindo (2005: 12-18).

le rol die een ieder op dat niveau speelt in grote mate bepaald door die macroprocessen. Er kan nog meer over sociale status worden gezegd, als we het begrip ruim opvatten. Sociale status is beïnvloedbaar door processen op het vlak van de identificatie. Sociale status is in zekere mate ook een zelfbeeld. Dat zelfbeeld wordt niet alleen gevormd door cognitieve en affectieve processen in de betreffende contactsituatie, de processen die in de regel worden bestudeerd om de gevolgen van contact in termen van vooroordeel vast te stellen. Het zelfbeeld van ieder individu wordt mede gevormd door de verschillende sociale rollen die hij of zij vervult binnen verschillende maatschappelijke velden – een leerling op school is een dochter thuis en een vriendin in haar kring van vrienden. Het zelfbeeld dat het resultaat is van interactie in die alternatieve relatievelden kan de status van het betreffende individu in de setting onder studie positief of negatief beïnvloeden. Het gaat hier om verschillende kringen binnen de leefwereld van individuen. De analyse van de samenhangende effecten van participatie in die verschillende kringen bevindt zich op het mesoniveau.

De *tweede conditie* is 'het samenwerken naar een gemeenschappelijk doel'. Deze conditie kan het best worden geanalyseerd vanuit het perspectief van *institutionalisering*. Deze wordt, zoals de andere condities, in de theorie van de contacthypothese als *context* in meer of mindere mate geacht aanwezig te zijn (of juist volledig afwezig). Ook kan er, groepsgewijs of individueel, juist naar verschillende doelen gestreefd worden, doelen die daarnaast ook nog in meer of mindere mate tegengesteld aan elkaar kunnen zijn. En dan is het ook mogelijk dat men wel naar hetzelfde doel streeft, maar dat hierbij een felle onderlinge competitie (tussen individuen of tussen groepen) plaatsvindt, bijvoorbeeld omdat het doel zelf *limited good* is, of omdat de hulpbronnen om tot het doel te komen gelimiteerd zijn. Het is natuurlijk waar dat mensen elkaar vaak treffen in een situatie die in deze termen door de aanwezige instituties is gedefinieerd.

Maar in plaats van een contextuele conditie kan men deze gedragspatronen ook beschouwen als het product van de drijfveren van de bij het contact of de samenwerking betrokken actoren. Dit is een meer procesmatig perspectief, uitgaand van doelgerichte actoren die hun belangen onder ogen zien. Als individuen afkomstig uit verschillende groepen individueel of collectief over groepsgrenzen willen samenwerken, dan kunnen daar voor de handliggende prikkels aan ten grondslag liggen. Handel, of werkgelegenheid, zijn hiervan duidelijke voorbeelden. Die prikkels zullen mensen ook motiveren om de belemmeringen in het intergroepscontact uit de weg te ruimen. Het gaat hier niet (alleen) om het elkaar leren begrijpen en het laten verdwijnen van stereotyperende beelden en vooroordeel over en weer (*identificatie*). Er kunnen belangrijke verschillen zijn in gewoonten, vaardigheden (waaronder het beheersen van verschillende talen met uitsluiting van elkaars taal) en opvattingen, die de beoogde samenwerking beletten of belemmeren. In het geval van verschillende etnische groepen kan men zelfs stellen dat deze werkelijk bestaande culturele verschillen in de eerste plaats als een uit de weg te ruimen belemmering worden ervaren. De betrokkenen worden zo uit de achterliggende prikkel (contact en samenwerking tot wederzijds profijt) gemotiveerd de culturele verschillen te verkleinen, te overbruggen, of anderszins werkbaar te maken. Er kan dus een drijfveer zijn te *accultureren*.

Echter, alleen in ideale (meestal imaginaire) situaties zal dat 'gelijk op' gaan. In *rational choice* trant doorredenerend geeft Forbes aan dat iedere groep betrokken bij het contact erbij gebaat is de vruchten van de acculturatie en de samenwerking te plukken met zo min mogelijk kosten – men is er dus op uit om de kosten van de aanpassing zo veel mogelijk bij de andere groep te leggen (2004: 80). In de praktijk is acculturatie geen

evenwichtig tweezijdig proces, vooral omdat een van de partijen vaak dominant is op alle vlakken – numeriek, in termen van welvaart, qua sociaal en cultureel kapitaal, en wat betreft ondersteunende sociale, economische en politieke instituties.

Er is dus een belangenconflict inherent aan het gemeenschappelijk belang van contact over groepsgrenzen heen, vaak tussen groepen in een ongelijke machtsrelatie. In het met horten en stoten voortschrijdende proces van homogenisatie trekt één partij (even veronderstellende dat er twee partijen bij deze interactie betrokken zijn en niet meer) aan het kortste eind. Het is voor de handliggend dat deze ontwikkeling gepaard gaat met interactie in het domein van de identificatie en categorisering. Dan zijn we beland bij de cognitieve en affectieve processen die de onderzoekers van de contacthypothese tot hun onderwerp rekenen. Deze processen spelen zich echter niet af geïsoleerd van het domein van de acculturatie, zoals hopelijk uit het bovenstaande blijkt.

Maar het knopen tellen in het domein van de acculturatie geschiedt natuurlijk ook niet in isolement van belangenafwegingen in weer andere domeinen. Gedurende het proces van samenwerking dat de belangen beider groepen dient, treedt ook een *functionele* vervlechting op in termen van sociale rollen en arbeidsdeling. Men raakt in feite tot elkaar veroordeeld, en de kosten om uit te stappen kunnen hoog oplopen. Hier zijn we weer aangeland bij de *institutionalisering*dimensie. In arbeidsorganisaties, maar ook op scholen, zou dit, bij de finale winst-en-verliesrekening, kunnen leiden tot een minder hoge waardering, en dus tot een extra inzet, van de investeringen in de acculturatie. Ook ontstaat er *structurele* onderlinge afhankelijkheid door het sociale kapitaal van de betrokken individuen die over groepsgrenzen heen samenwerken. Door een dicht netwerk van contacten is men verzekerd van ondersteuning op momenten dat men die kan gebruiken, maar het brengt ook verantwoordelijkheden met zich mee omdat reciprociteit in acht moet worden genomen (Hechter 1987). Dat netwerk kan in meer of mindere mate uit individuen van gelijke sociale status bestaan. Een netwerk van statusgelijken is aantrekkelijk aangezien statusgelijkheid het onderling contact vergemakkelijkt, en de solidariteit verhoogt. Echter, statusgelijkheid is geen voorwaarde om een relatie aan te gaan. De conditie van statusgelijkheid wordt overstemd door de drijfveer de omvang van het aantal hulpbronnen dat men via zijn/haar netwerk tot beschikking heeft te vergroten. Individen met een groot repertoire van bronnen in hun netwerk zijn in het voordeel. Ook tijd speelt hier een rol; hoe langer mensen met elkaar in wederzijds gewaardeerd en profijtelijk contact staan (*sustained contact*) hoe meer vertrouwen men heeft in het mechanisme van de reciprociteit. Samenwerking naar een gemeenschappelijk doel is een ‘conditie’ die zich doet gelden op alle vier de onderscheiden dimensies: *identificatie*, *acculturatie*, *institutionalisering* en *sociale positionering*.

Allports *derde conditie* van de ‘institutionele en normatieve ondersteuning’ ligt om voor de handliggende redenen in het domein van de *institutionalisering*. Normen, regels en organisaties die ondersteunend zijn voor intergroepscontact kunnen in meerdere of mindere mate aanwezig zijn. Er kunnen ook institutionele condities zijn die aanhoudend coöperatief contact ontmoedigen. Dit zijn min of meer de situaties die in studies over de contacthypothese in beschouwing worden genomen. Wat buiten het blikveld van de contacttheoretici valt is dat institutionele arrangementen een kader scheppen waarbinnen groepen ongelijk bedeed worden in hun streven om in interactie over groepsgrenzen heen gemeenschappelijk of in competitie hun doelen te verwezenlijken. Dit hoeft niet de bedoeling van deze instituties te zijn. Wetten, beleid en andere overheidsmaatregelen worden meestal juist in het leven geroepen om zoveel mogelijk gelijke kansen voor iedereen te garanderen. Echter, omdat deze instituties gelden in een maatschappij waarin

individuen en groepen anderszins ongelijk bedeed zijn op een groot aantal terreinen (wat betreft hun financieel en sociaal kapitaal, hun relevante vaardigheden, en de kosten van acculturatie, om er een paar te noemen) is de mate waarin men er de vruchten van plukt ongelijk verdeeld (denk bijvoorbeeld aan het onderwijs). De vraag of ondersteunende instituties en sociale normen een rol spelen bij het bevorderen van gedurig en gewaardeerd contact over groeps grenzen heen gaat dus voorbij aan de vraag in hoeverre welke groep de vruchten plukt van het onder die instituties tot stand gekomen contact. Die instituties kunnen plaatselijk trouwens maar zeer gedeeltelijk worden aangepast om de situatie bevorderlijk te maken voor contact. Veel van de kerninstituties van onze samenleving, zoals het onderwijs en de arbeidsmarkt, functioneren in nationaal gevormde kaders, en behoren daarmee tot het macroniveau.

Allports *vierde conditie*, dat mensen doordrongen moeten zijn van een ‘*common humanity*’, bevindt zich binnen het domein van de *identificatie*. Zij stelt in feite dat mensen hun groepsidentificaties moeten hebben ingewisseld voor één overkoepelende identiteit⁴⁶ om vooroordeel ten aanzien van elkaars groepen te laten verdwijnen. Zonder verdere specificatie lijkt de hypothese onder deze voorwaarde een cirkelredenering. De vierde conditie is gelijktijdig de geponeerde causaliteit van de hypothese zelf. Of wij haar nu zien als conditie of uitkomst, zij is in haar geheel gelegen in het identificatiedomein. Als wij ons voor het moment beperken tot dit domein, dan zijn er verschillende beter uitgewerkte theoretische perspectieven die erop wijzen dat de weg naar een *common humanity* zonder exogene invloeden of prikkels niet gemakkelijk ingeslagen wordt. Tajfel and Turner (1986) benadrukken het belang van motivationele processen binnen het identificatiedomein zoals de zucht naar meer eigendunk en stellen dat wij ons als lid van categorieën definiëren en vervolgens, om tot een positieve zelfdefinitie te komen, ernaar streven om onze *ingroup* in een beter licht te plaatsen in vergelijking met *outgroups*. Brewer, die de *optimal distinctiveness theory* propageert, stelt dat identificatie met de *ingroup* tegelijk buitensluiting van niet-groepsleden inhoudt (1999: 434; zie ook Jenkins 2003) en dat opname in een excessief groot en vaag sociaal collectief het streven naar differentiatie en distinctie stimuleert. Geschierre & Meyer (1998) voeren een overeenkomstige redenering bij het beantwoorden van de vraag hoe het komt dat in een op ieder vlak mondialiserende wereld de behoefte zich te onderscheiden toeneemt⁴⁷.

Lessen voor de Nederlandse situatie

In het voorgaande hebben wij bepleit dat om tot begrip te komen van het effect van intergroepscontact op de gedurigheid van relaties, wederzijds begrip en beeldvorming over groeps grenzen heen, wij ons niet moeten beperken tot de studie van interactie pur sang en de dimensie van de cognitieve en affectieve identificatie, ook al bevinden de afhankelijke variabelen in de centrale veronderstelling zich binnen die dimensie. Wij krijgen bovendien geen inzicht in lokale, op micro-niveau beschouwde processen door ons in de analyse te beperken tot dat micro-niveau. Allports centrale condities zijn in feite processen die hun dynamiek ontleenen aan wat er zich in en tussen alle onderscheiden dimensies afspeelt, en aan de impact die van de hogere schaalniveaus uitgaat op het micro-niveau. De uitkomsten van (quasi-experimenteel of experimenteel)

⁴⁶ Dit is de recategorisering die door Gaertner e.a. (1989) wordt bepleit.

⁴⁷ Zie ook Antony Cohen, *The symbolic Construction of Community* (1985).

onderzoek op het laagste schaalniveau zullen daarom vaak resultaten van beleid - uit te voeren op datzelfde niveau - in het vooruitzicht stellen die in de praktijk niet haalbaar blijken te zijn. Dit komt mede omdat de condities als variabelen in het onderzoek te grofmazig zijn en een analyse van de dynamiek tussen de dimensies (identificatie, gedragsverandering, sociale positie) daarbinnen achterwege blijft. Deze dynamiek heeft met name invloed op de ontwikkeling van relaties en beeldvorming op de langere termijn. De richting van deze ontwikkeling komt niet aan het licht in het sociaal-psychologische onderzoek naar de contacthypothese. Het aspect van de historische ontwikkeling van relaties, en het besef dat de tijd ook een element is in het verwachtingspatroon van actoren die de intergroepsrelaties aangaan of vermijden, is bovendien zeer moeilijk te onderzoeken in dit soort onderzoek. Pettigrew and Tropp breken in hun meta-analyse een lans voor meer gedetailleerde *multilevel* modellen die naast individuele, ook structurele en normatieve parameters zouden moeten bevatten (2006: 768). Andere, buiten de onmiddellijke kring van contacttheoretici werkende onderzoekers pleiten voor kwalitatieve en etnografische methoden die beter in staat zijn om de werking van complexe multi-dimensionele processen op de ervaringen van de actoren boven water te krijgen (Connolly 2000). De studie van Schofield over Wexler High School (1982) is hiervan een goed, maar helaas nog enigszins op zich staand voorbeeld.

Cijfermatige gegevens over etnische segregatie in het Nederlandse voortgezet onderwijs zijn nauwelijks voorhanden. Dat etnische segregatie sterk samenhangt met sociaal-economische segregatie is in het Nederlandse voortgezet onderwijs voor de hand liggend. Het Nederlandse systeem is uiterst selectief; de variatie in compositie van het leerlingenbestand is grotendeels gebaseerd op de eerdere verrichtingen van de leerlingen in het basisonderwijs. Cito-scores en leerkrachtadviezen spelen een doorslaggevende rol. Onderwijsprestaties, en dus de distributie van leerlingen over de niveaus van het voortgezet onderwijs hangen sterk samen met sociaal-economische achtergrond (Karsten et al. 2006: 236). In alle grote steden zijn inheemse leerlingen sterk oververtegenwoordigd in de niveaus die toegang bieden tot het hoger onderwijs, en zijn leerlingen uit migrantengezinnen sterk oververtegenwoordigd in het voorbereidend beroepsonderwijs. Daarnaast is een andere trend waarneembaar. Binnen de brede scholengemeenschappen waarin alle niveaus vertegenwoordigd zijn, voltrekt zich (of heeft zich inmiddels voltrokken) een proces van interne sociale (en dus etnische) segregatie. De hierboven aangegeven distributie is heel sterk waarneembaar *binnen* deze scholengemeenschappen. Dit maakt deze scholengemeenschappen in toenemende mate impopulair. Inheemse leerlingen maar ook leerlingen van migrantenherkomst die goede vooruitzichten hebben, vluchten naar kleinere scholen die slechts een of twee van de hoogste onderwijsvormen bieden. Dit dwingt de grote scholengemeenschappen ertoe om te specialiseren, om gevaar van sluiting te voorkomen. De trend naar kleinere scholen heeft veel goede kanten, maar heeft ook, onbedoeld, het zeer zorgelijke effect dat het voortgezet onderwijs dan *nóg* verder wordt gesegregeerd. Achter de etnische segregatie verschuilt zich nog iets dat veel alarmerender is: de onderwijssegregatie van kinderen uit de meest kwetsbare gezinnen. Het onderwijs voor deze kinderen loopt het gevaar in een vrije val terecht te komen; Karsten et al. (2003) hebben in hun Amsterdamse studie waargenomen dat ook leerkrachten dit onderwijs ontvluchten. De segregatie van het Nederlandse onderwijs is in grote mate een probleem van onze grootste steden, en kan worden verklaard uit demografische ontwikkelingen, ruimtelijke segregatie, de vroege selectie in het onderwijssysteem en de grote keuzevrijheid (voor hen die zich die keuze kunnen permitteren). Als men deze ontwikkeling bestudeert, wordt duidelijk dat het analytisch (en dus beleidsmatig) scheiden van

verschillende functies die het onderwijs kan hebben – voor sociaal-economische integratie (leerprestaties) en sociaal-culturele integratie (het groeien in een gemeenschappelijke habitus, en het ontwikkelen van wederzijds begrip) – contraproductief kan zijn. Het focussen op een van deze dimensies is op zijn best naïef, maar kan ook ernstige consequenties hebben.

Over wat het ‘omslagpunt’ is in de mate van heterogeniteit van schoolpopulaties en de invloed hiervan op de interetnische betrekkingen lopen de meningen sterk uiteen. Het kan alle kanten op; een meerderheid van migrantenkinderen kan in bepaalde omstandigheden goede effecten hebben, maar omgekeerd is ook het geval. Het gaat natuurlijk om de omstandigheden, en die bepalen wat de drijfveren zijn van een ‘vlucht’ naar een andere school (Blalock 1969). Zelfs in het geval van *racial inequality* (de omstandigheid dat sociale klasse en etniciteit samenvallen, in de zin dat inheemse kinderen de bovenlaag vormen) kunnen in een school met een meerderheid van migrantenkinderen goede interetnische relaties tussen leerlingen bestaan. Maar moeten we tevreden zijn als onderzoek dit zou aantonen? En hoe verklaren we dan dat bepaalde groepen leerlingen (en hun ouders) niettemin stemmen met de benen?

In de literatuur wordt het belang van vriendschappelijke relaties meestal als vanzelfsprekend geïmpliceerd. De meeste mensen, en jongeren ook, zien vriendschap als een van de essentialia van het leven. Maar in hoeverre vertegenwoordigen relaties eigenlijk een waarde op zich? Worden leerlingen bewogen tot het aangaan van vriendschappen *vanwege* de relatie? Deels waarschijnlijk wel; er zijn echter aanwijzingen dat de betekenis van vriendschap voor individuele scholieren heel verschillend is. Dit geldt voor individuen, maar mogelijk ook voor groepen. Zeker is dat er verschillen van opvatting zijn tussen meisjes en jongens op dit punt (Baerveldt e.a. 2004: 70). Bovendien zijn vriendschappen lang niet altijd het resultaat van het doelbewust zoeken naar een dergelijke relatie, en ook hier is het mogelijk dat er verschillen zijn tussen categorieën van mensen. Het is niet moeilijk om in te zien dat de *activiteiten* die scholieren met elkaar bedrijven minstens zo belangrijk zijn; relaties kunnen dus ook worden gezien als het product van het samen handelen in een *community of practice* (Wenger 1998). Ook de school kan men zien als een dergelijke community of practice, maar tevens als een (ruimer) sociaal veld waar men elkaar ontmoet, en waar men de kans krijgt om, rond voor jongeren symbolisch belangrijke activiteiten, verschillende ‘praktijkgemeenschappen’ te stichten, waarvan de mate van exclusiviteit/inclusiviteit verschilt.

Er zijn niet veel aanwijzingen dat interetnische contacten op ‘zwarte scholen’ slecht zijn, in de zin dat er een vijandige stemming bestaat tussen ‘autochtone’ en ‘allochtone’ leerlingen, of dat er sprake is van collectief vermijdingsgedrag. Bovendien, wat (sommige) leerlingen voor vriendschappelijkheid houden, kan door anderen worden misverstaan, of op andere gronden terecht worden afgekeurd. In geen enkele hier behandelde studie binnen het paradigma van de contacthypothese wordt uitgelegd wat *friendly contact* of *sustained contact* behelst. In geen van de studies is de jongeren gevraagd wat zij onder vriendschap of vriendschappelijk contact verstaan, of hoe zij hieraan vorm geven. Veel interactie en wederzijdse bejegening onder jongeren kan hard en zelfs racistisch overkomen; de wijze waarop dit door de jongeren zelf wordt ervaren, en daarmee de functie van de betreffende omgangsvormen zijn hieraan tegengesteld (Lindo 2001, Vermeij 2006). Dergelijk gedrag kan natuurlijk wel spanningen veroorzaken op school (Paulle 2005). De groepen die dit gedrag vertonen, kunnen heel goed ook etnisch gemengde *peer groups* zijn, waarvan de leden het onderlinge contact positief waarderen. Dit contact kan leiden tot een afname van vooroordeel van elkaars etnische categorie.

Dergelijke groepen, die men heel goed in Wengers termen als *communities of practice* kan omschrijven, hoeven niet altijd een positieve, beschermende functie te hebben, en hebben ook niet altijd een gunstige invloed op het zelfbeeld. Onderzoek van het Nederlandse Studiecentrum voor Criminologie en Rechtshandhaving heeft bijvoorbeeld duidelijk gemaakt dat de omvang van de vriendenkring van VMBO-scholieren positief is gerelateerd aan delinquentie. De onderzoekers wijzen erop dat dit verband voor scholieren van andere schoolniveaus anders kan liggen (Van der Rakt et al. 2005: 346). Je zou kunnen zeggen dat op meerdere vmbo-scholen sprake is van positieve wederzijdse identificatie, en de vorming van nieuwe gedragspatronen door acculturatie en bricolage. Dit kan met goed recht beschreven worden als succesvolle assimilatie; echter, dit is geen assimilatie in de middenklasse. De notie van gesegmenteerde assimilatie (*segmented assimilation*) is zeer bruikbaar om dit proces te begrijpen en in een breder kader te plaatsen (Portes & Zhou 1993). Het idee is dat de maatschappij waarin immigranten en hun nakomelingen worden opgenomen gelaagd is, en dat opname in verschillende lagen en op verschillende wijzen kan geschieden. Een van de onderscheiden vormen van deze gesegmenteerde assimilatie is opname in de onderklasse.

Overall, of dat nu in de VS is of in Nederland, trachten scholen zich te handhaven in een stedelijke omgeving waar zich deze processen voordoen. Schoolleiding en leerkrachten halen alles uit de kast om omstandigheden te creëren om de problemen van divergentie in de leerlingenpopulatie het hoofd te bieden, maar ook om convergentie van kansarme kinderen op hun school te voorkomen⁴⁸. Maatregelen worden genomen die als Allports condities kunnen worden beschreven.

Uit het voorliggende onderzoek komt naar voren dat schoolgaan onder handhaving van de contactconditie 'in onderlinge afhankelijkheid samenwerken naar een gemeenschappelijk doel' ad hoc vriendschappelijk contact kan opleveren. Goed georganiseerd *Jigsaw classroom* onderwijs kan dit teweegbrengen, ook omdat dit, wil het succesvol zijn, handhaving van het gelijkheidsideaal met behulp van institutionele ondersteuning (door leerkrachten en schoolleiding) impliceert. In hoeverre dit vriendschappelijke contact beklift als de leerlingen de deur van de klas diezelfde dag nog achter zich hebben gesloten, is onduidelijk. Het gevoelde belang van coöperatief gedrag (met de daarbij behorende vriendschappelijke gevoelens) in de specifieke situatie in het klaslokaal kan worden overstemd door andere prioriteiten. Er doen zich dan in ieder geval dilemma's voor. Leerlingen en hun ouders, hoezeer gemotiveerd ook door de normen en waarden die op school worden overgebracht, kijken niet uitsluitend naar de kwaliteit van het onderwijs voor de onderlinge relaties, maar letten ook (en zelfs in de eerste plaats) op kwaliteit voor het verkrijgen van bekwaamheden (en diploma's) nodig voor het verwerven van maatschappelijke status en welvaart. De steeds 'zwarter' wordende scholen, en het nu ook wegtrekken van goed presterende migrantenkinderen naar 'goede', meestal 'wittere' scholen illustreren dit dilemma. Wat achterblijft, is niet alleen etnisch, maar veel sterker nog dan voorheen ook sociaal gesegregeerd: *racial inequality* in optima forma. Het desegregeren van witte scholen is een zeer problematisch proces, zoals de geschiedenis in de VS ons leert (zie de meeste literatuur hierboven besproken). Het desegregeren van een zwarte school is naar alle waarschijnlijkheid nog veel problematischer.

Zwarte scholen zijn de meest in het oog springende variant van segregatie naar sociale klasse. In het Nederlandse onderwijssysteem dat nog steeds is georganiseerd langs

⁴⁸ Sociaal-economische status van migrantenkinderen heeft een sterk verband met hun taalbeheersing. Ook hier is een omslagpunt gesignaleerd; als meer dan de helft van de leerlingen van migrantenafkomst is, gaan de prestaties met betrekking tot het Nederlands achteruit (Gijsberts & Dagevos 2005: 55).

de lijnen van de aloude verzuiling snijdt de segregatie in het onderwijs dwars door de denominaties (protestants/katholiek/algemeen bijzonder/openbaar) heen (Dijkstra et al. 2002: 19-20). Paulle, in zijn vergelijkende onderzoek op zwarte scholen in The Bronx (New York) en De Bijlmer (Amsterdam) concludeert dat de chaotische interactie tussen leerlingen, en tussen leerlingen en leerkrachten, desastreus is voor de kwaliteit van het onderwijs en het zelfbeeld van de leerlingen maar dat etnische afkomst en daarop gebaseerde groepsidentiteiten een ondergeschikte rol spelen (Paulle 2005). De vraag is niet in hoeverre de mate van etnische gemengdheid van een school de onderlinge verhoudingen tussen scholieren beïnvloedt, maar de mate waarin kinderen uit kansarme gezinnen op school zijn vertegenwoordigd. Paulle stelt, in zijn essay 'Voorbij de oude debatten: Een voorstel voor "economische" desegregatie van het onderwijs' (2006) dat een klein percentage kinderen uit de middenklasse het klimaat op een school vol met arme kinderen niet helpt. Hij haalt Amerikaans onderzoek aan, waaruit blijkt dat voor een stimulerend, stabiel schoolklimaat een ruime meerderheid, tenminste 70 procent, van leerlingen uit de *mainstream* nodig is (Kahlenberg 2001). Paulle stelt met nadruk dat gedragsproblemen, emotionele problemen, en cognitieve achterstanden niet eigen zijn aan arme kinderen, en dat bovendien de in een nieuwe omgeving aanwezige normen veelal tot gedragsverandering leiden. Een goed georganiseerde, kalme middenklasse school die, bijvoorbeeld, 30 procent leerlingen uit laaggeschoolde gezinnen accepteert, is dus niet bezig om een even groot percentage aan gedragsgestoorde kinderen te absorberen (Paulle 2006: 14). Denken over een omslagpunt in het kader van een dergelijke analyse heeft wel degelijk zin. Er is 'massa' nodig in de vorm van een voldoende meerderheid van kinderen uit de middenklasse, zodat scholen een gemeenschap kunnen vormen waarbij leerlingen zich betrokken voelen (Kassenberg 2002). Ook in onze grote steden zullen die meerderheden op scholen zich kunnen vormen naarmate het sociaal-economische emancipatieproces onder nakomelingen van immigranten zich verder doorzet. Kleur doet er dan niet meer toe, maar het zal van groot maatschappelijk belang blijven om bovenbeschreven processen te analyseren.

Onderzoek op middelbare scholen naar relaties tussen scholieren onderling en tussen scholieren en leerkrachten is van het grootste maatschappelijk belang. Daarbij dient goed gekeken te worden naar de achtergrond van alle partners in die relaties, en vooral naar de verschillen in achtergrond van scholieren. Het gaat om veel kenmerken, en combinaties van deze kenmerken: leeftijd, geslacht, etnische achtergrond en sociaal-economische status zijn de meest voor de hand liggende. De focus zou niet moeten zijn op een van die kenmerken, of op een groep die eruit springt vanwege een dergelijk kenmerk. De focus moet zijn gericht op de school. In onze grote steden voltrekt zich een demografische aardverschuiving, die het grootstedelijke onderwijs voor een zeer belangrijke opgave stelt. Over de uitkomst dient niet te worden gewanhoopt; objectief bezien is het vooral de transitie die zo indrukwekkend is, en die ons in verwarring brengt. Het is nu een kwestie van de goede keuzes maken in het beleid, en daarvoor ontbreekt het in hoge mate aan goede informatie. Hoe gaan scholen om met de gevolgen van de demografische processen die zich aan het voltrekken zijn? Maar voor we allerlei vragen met onderzoek gaan beantwoorden, mogen we best een leidende, meer normatieve vraag stellen: wat willen we eigenlijk met onze scholen? Ons antwoord zou zijn: onze scholen moeten kansen bieden aan alle leerlingen die erop zitten. Hiervoor is een veilige (in alle betekenissen van het woord), stimulerende omgeving nodig, waarmee leerlingen zich op een positieve manier kunnen identificeren. Onze hypothese is dat onder leerlingen dan de *behoefte* ontstaat aan een werkelijk respectvolle omgang met elkaar. De samenstelling

van de leerlingenpopulatie heeft een zeer grote invloed, dat blijkt ook uit dit rapport. Die invloed is in de eerste plaats zo groot vanwege de uitgangspositie van zeer grote groepen leerlingen: de instrumenten die zij in handen hebben om iets van hun schooltijd te maken. In de demografische verschuivingen die plaatsvinden wordt het werkelijke verschil gemaakt in de fasen voorafgaand aan het voortgezet onderwijs; in het voortgezet onderwijs zal men met dit voldongen feit moeten leven. Onderzoek naar de huidige omgeving van, en de onderlinge relaties binnen, scholen van het voortgezet onderwijs dient uitgezet te worden op verschillende soorten scholen. Bovenstaande premissen moeten de vraagstelling van het onderzoek leiden. Het onderzoek is verder natuurlijk strikt empirisch en geïnformeerd door houtsnijdende theoretische inzichten.

Aanbevelingen voor onderzoek

- 1) Onderzoek naar de condities waaronder contacten tussen leerlingen van verschillende etnische achtergrond zich ontwikkelen is maatschappelijk nuttig. Het sociaalpsychologische onderzoek dat de contacthypothese toetst houdt echter veel belangrijke factoren buiten het blikveld. Wij bevelen onderzoek aan dat meer dimensies dan alleen affectieve en cognitieve processen bij de analyse van de ‘werking’ van contact betreft. Die dimensies worden in onderstaande aanbevelingen nader aangeduid.
- 2) Onderzoek naar de gevolgen van etnische menging op middelbare scholen moet gericht zijn op de gehele school, en niet op (een gedeelte van) de leerlingenpopulatie. De condities van gelijke behandeling, het in onderlinge afhankelijkheid samenwerken naar een gemeenschappelijk doel en het hooghouden van normen om dit mogelijk te maken dienen aandachtspunten te zijn in dergelijk onderzoek. In plaats van ze te creëren voor (quasi-)experimenteel onderzoek, dient het onderzoek gericht te zijn op een inventarisatie van alle mogelijke vormen van ondersteuning voor gedurig en als positief ervaren contact over groepsgrenzen heen, ook als zulke vormen daar niet in de eerste plaats voor bedoeld zijn. Het gehele palet van mogelijke vormen moet in beeld komen.
- 3) Het voorliggende onderzoek maakt duidelijk dat de kwaliteit die scholen kunnen bieden sterk afhankelijk is van de context waarin ze functioneren. Sociale klasse, de buurt en nog andere factoren beïnvloeden wat een school vermag. Dit pleit voor onderzoek dat zijn netten breder spreidt, over de muren en hekken van de school.
- 4) Wat een school aan haar leerlingen biedt kan deels worden beoordeeld tijdens de schooljaren, maar ligt ook in de toekomst. Hier zijn de beperkingen van het onderzoek rond de contacthypothese duidelijk gebleken. Wat je hebt aan je school moet ook bekijken. Om deze reden is longitudinaal onderzoek nodig.
- 5) Uit Nederlands onderzoek blijkt dat leerlingen de school niet alleen beschouwen als een leerinstituut, maar ook als een sociale ontmoetingsplaats, in feite een van de belangrijkste die zij hebben (Pels 2002). Er zou meer onderzoek moeten plaatsvinden welke sociale behoeften leerlingen nu eigenlijk hebben, en of die verschillen naar de mate van de sociale en etnische mix van de school. Daarbij zou in het bijzonder gekeken moeten worden naar de *overeenkomsten* tussen leerlingen uit verschillende etnische groepen in iedere school.
- 6) De kennis die dit onderzoek heeft opgeleverd brengt ons tot de aanbeveling van een pilot. Deze pilot wordt gekenmerkt door de punten die hierboven in de algemene aanbevelingen 2) t/m 5) zijn gemaakt. A) De pilot wordt uitgevoerd in een scholen-

gemeenschap voor vmbo, havo en vwo. De school wordt gekenmerkt door een ruime meerderheid van leerlingen uit de inheemse middenklasse. Deze school laat, over een periode van een aantal jaren leerlingen uit migrantengezinnen toe waardoor, bijvoorbeeld na vijf jaar, in de drie leerwegen dertig procent van de leerlingen bestaat uit migrantenkinderen. Het onderzoek richt zich op de gehele school, en begint al in het eerste jaar van de geplande toelating van migrantenkinderen. B) Onderzoek naar interetnisch contact en opvattingen onder leerlingen vindt plaats in alle klassen van de jaargroep waarin migrantenkinderen instromen, ook in klassen waarin geen migrantenkinderen terechtkomen. C) Daarnaast vindt onderzoek plaats in een drietal gemengde klassen (in het eerste jaar drie brugklassen, in de jaren daarna van iedere leerweg één) naar de wijze waarop leerlingen in de klas met elkaar omgaan. Van deze drie klassen worden de leerlingen tevens gevolgd in hun activiteiten en contacten buiten school. Dit centrale gedeelte van het onderzoek in en buiten de klas is kwalitatief van aard en bestaat uit (participerende) observatie en (semi-gestructureerde) interviews. D) Ook worden schoolleiding, leerkrachten, schoolbestuur en ouderraden bij het onderzoek betrokken. Het is tevens een onderzoek naar het beleid dat door de school wordt uitgezet, gevoerd en eventueel bijgesteld om de verandering van de samenstelling van de leerlingenpopulatie in goede banen te leiden en de school een veilige en gewaardeerde gemeenschap voor al zijn leerlingen te laten zijn. In de pilot wordt dit beleid geheel aan de school zelf overgelaten. De school wordt voor het door haar uitgezette beleid gefaciliteerd. E) De pilot beslaat een periode van tenminste acht jaar. Dan weten we hoe het leerlingen die de eerste drie jaar zijn ingestroomd is vergaan op school, of zij de school hebben afgemaakt, en wat zij vervolgens zijn gaan doen. Dan weten we hoe de sfeer op school (hoe leerlingen en leerkrachten hun school waarderen) zich heeft ontwikkeld, of een positieve, inclusieve sfeer is ontstaan en of die heeft beklijfd. Ook weten we of de school in populariteit heeft gewonnen of ingeboet bij ouders en leerlingen uit de middenklasse. Het is onmogelijk om werkelijke effecten te constateren over een minder lange periode. F) De pilot kan worden uitgevoerd op een school in een van de grote steden, maar ook op meerdere scholen, bijvoorbeeld op een school in ieder van de vier grote steden.

Literatuur

- Adorno E. F.-B., D. J. Levinson and R. N. Sanford, (1950) *The authoritarian personality* New York: Harper & Brothers
- Alba R. & V. Nee (2003) *Remaking the American Mainstream. Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Allport G. W. (1954) *The nature of prejudice: A comprehensive and penetrating study of the origin and nature of prejudice*. Garden city, NY: Addison-Wesley Publishing.
- Amir Y. & Garti, Ch. (1977) 'Situational and personal influence on attitude change following ethnic contact' *International Journal of Intercultural Relations* 58-75.
- Amir Y., S. Sharan, M. Rivner & R. Ben-Ari (1978) 'Attitude Change in Desegregated Israeli High Schools' *Journal of Educational Psychology* 70 (2), 129-136.
- Amir Y., S. Sharan, M. Rivner, R. Ben-Ari & A. Bizman (1979) 'Group status and attitude change in desegregated classrooms', *International Journal of Intercultural Relations* 3, 137-152.
- Baerveldt C., M.A.J. Van Duijn, L. Vermeij & D.A. Van Hemert (2004), 'Ethnic boundaries and personal choice. Assessing the influence of individual inclinations to choose intra-ethnic relationships on pupils' networks'. In: *Social Networks* 26, 55-74.
- Blalock H. (1967) *Towards a Theory of Minority-Group Relations*. New York: Wiley.
- Blau P. (1977) *Inequality and Heterogeneity*. New York: Free Press
- Bovenkerk F., K. Bruin, L. Brunt & H. Wouters (1985) *Vreemd volk, gemengde gevoelens. Etnische verhoudingen in een grote stad*. Amsterdam/Meppel: Boom
- Bradnum M., J. Niewoudt & C. Tredoux (1993) 'Contact and the Alteration of Racial Attitudes in South Africa' *South African Journal of Psychology* 23 (4), 204-211.
- Bramel, D. (2004) 'The Strange Career of the Contact Hypothesis'. In Y.-T. Lee, C. McCauley, F. Moghaddam, & S. Worchel (Eds.), *The psychology of ethnic and cultural conflict*. Westport, CT: Praeger, 49-67.
- Brewer M.B. (1999) 'The Psychology of Prejudice: Ingroup Love and Outgroup Hate?' *Journal of Social Issues* 55 (3), 429-444.
- Brewer M.B. & N. Miller (1984) *Groups in contact: The psychology of desegregation*, Academic Press.
- Bullock C.S. (1976) 'Interracial Contact and Student Prejudice. The Impact of Southern School Desegregation' *Youth and Society* 7 (3), 271-310.
- Campbell E.Q. (1958) 'Some Social Psychological Correlates of Direction in Attitude', *Change Social Forces*, Vol. 36, No. 4. (May, 1958), pp. 335-340.
- Carithers M. (1970) "School desegregation and racial cleavage 1954-1970: A review of the literature." *Journal of Social Issues* 26(4):25-47
- Chadwick B., H.M. Bahr & R.C. Day (1971) 'Correlates of Attitudes Favorable to Racial Discrimination Among High School Students', *Social Science Quarterly*, 51:4, p.873
- Cohen E. 1975 "The effects of desegregation on race relations." *Law and Contemporary Problems* 39:271-299
- Cohen A. P. (1985) *The Symbolic Construction of Community*. New York: Tavistock,
- Connolly P. (2000) 'What Now for the Contact Hypothesis? Towards a New Research Agenda' *Race Ethnicity and Education*, 3(2): 169-193.
- Cook S.W. (1984), 'The 1954 Social Science Statement and School Desegregation. A Reply to Gerard', *American Psychologist*, August, 819-832.
- Cook S.W. (1985) 'Experimenting on Social Issues. The Case of School Desegregation', *American Psychologist* Vol. 40, No. 4, 452-460.
- Coser L. (1956) *The functions of Social Conflict*. New York: The Free Press

- Damico S.B. & Ch. Sparks. 1986. "Cross-Group Contact Opportunities: Impact on Interpersonal Relationships in Desegregated Middle Schools." *Sociology of Education* 59:113–23
- Dijkstra A.B., P. Jungbluth & S. Ruiter (2002) 'Verzuiling, sociale klasse en etniciteit: segregatie in het Nederlandse basisonderwijs' Sociale Wetenschappen, spitswww.uvt.nl
- Dixon J., K. Durrheim & C.Tredoux (2005) 'Beyond the Optimal Contact Strategy: A Reality Check for the Contact Hypothesis' *American Psychologist* Vol. 60, No. 7, 697–711
- Doorn J.A.A. van & C.J. Lammers (1962) *Moderne sociologie*. Utrecht: Het Spectrum
- Dovidio J. F., Gaertner, S. L., & Kawakami, K. (2003). Intergroup contact: the past, present and future. *Group processes and intergroup relations*, 6, 5-21
- Eller A. & D. Abrams (2003) "Gringos" in Mexico: Cross-Sectional and Longitudinal Effects of Language School-Promoted Contact on Intergroup Bias' *Group Processes & Intergroup Relations* 6(1) 55–75
- Eshel Y. & R. Dicker 1995 'Congruence and Incongruence in Perceived Ethnic Acceptance Among Israeli Students' *The Journal of Social Psychology*, 135 (2), 251-262.
- Forbes H.D. (2004) 'Ethnic Conflict and the Contact Hypothesis'. In Y.-T. Lee, C. McCauley, F. Moghaddam, & S. Worchel (Eds.), *The psychology of ethnic and cultural conflict*. Westport, CT: Praeger.
- Gaertner S. L., Mann, J., Murrell, A., & Dovidio, J. F. (1989). Reducing intergroup bias: The benefits of recategorization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 239-249.
- Gaertner S.L., M.C. Rust, J.F. Dovidio, B.A. Bachman & Ph. A. Anastasio (1994) 'The Contact Hypothesis: The Role of a Common Ingroup Identity on Reducing Intergroup Bias' *Small Group Research* 25 (2), 224-249.
- Gerard H.B. (1983), 'School Desegregation: The Social Science Role', *American Psychologist*, August, 869-876.
- Geschierre P. & B. Meyer (1998) 'Globalization and Identity: Dialectics of Flow and Closure – Introduction', *Development and Change*, 29, pp. 601-615.
- Gijsberts M. & J. Dagevos (2005) *Uit elkaars buurt: de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP
- Glazer N. & D. Moynihan (1970), *Beyond The Melting Pot*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Glock Ch. Y., R Wuthnow, J.A. Piliavin & M. Spencer (1975) *Adolescent Prejudice*. New York: Harper & Row.
- Goldsmith P. (2004) 'Schools' Role in Shaping Race Relations: Evidence on Friendliness and Conflict', *Social Problems* Vol. 51, Issue 4, pp. 587–612
- Gordon M.M. (1964), *Assimilation in American Life: The role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press.
- Hechter M. (1987) *Principles of Group Solidarity*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hewstone M. & R. Brown (1986) 'Contact is not enough: An intergroup perspective on the "Contact hypothesis"'. In M. Hewstone & R. Brown (eds.), *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hofman J.E. & I. Zak (1969) 'Interpersonal Contact and Attitude Change in a Cross-Cultural Situation', *The Journal of Social Psychology* 78, 165-171.
- Homans G. C. (1950) *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace & World
- Horenczyk G. & Z. Bekerman (1997) 'The effects of intercultural acquaintance and structured intergroup interaction on ingroup, outgroup, and reflected ingroup stereotypes' *International Journal of Intercultural Relations* Vol. 21. No. 1, pp. 71-83, 1997

- Jenkins R. 2003 " Rethinking Ethnicity: Identity, Categorization, and power" in John Stone & Rutledge Dennis (eds) *Race and Ethnicity. Comparative and Theoretical Approaches*. Oxford, Blackwell pp.59-71
- Johnson M.K. & M.M. Marini (1998) 'Bridging the Racial Divide in the United States: The Effect of Gender', *Social Psychology Quarterly*, Vol. 61, No. 3, 247-258.
- Jong M.-J. de (1999) *Etnische segregatie in het onderwijs. Omvang en effecten*. Rotterdam: Erasmus Universiteit, Faculteit der Sociale Wetenschappen.
- Kahlenberg R. D. (2001). *All Together Now: Creating middle-class schools through public school choice*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Karsten S. (2006) 'Policies for disadvantaged children under scrutiny: the Dutch policy compared with policies in France, England, Flanders and the USA', *Comparative Education*, 42:2, 261 – 282.
- Karsten, S. et al. (2003) *Onderwijssegregatie in Amsterdam*. Amsterdam: SCO-KI.
- Karsten S. Ch. Felix, G. Ledoux, W. Meijnen, J. Roeleveld & E. Van Schooten (2006) 'Choosing Segregation or Integration?: The Extent and Effects of Ethnic Segregation in Dutch Cities', *Education and Urban Society*, 38; 228-247.
- Kassenberg A. (2002) *Wat scholieren bindt. Sociale gemeenschap in scholen*. ICS dissertation series, Thela Thesis
- Kenworthy J.B., R.N. Turner, M. Hewstone & A. Voci (2006) 'Intergroup Contact: When Does it Work, and Why?' In J. Dovidio, P. Glick, & L. Rudman (Eds.), *Reflecting on Allport*. Oxford: Blackwell (in press)
- Lal B.B. (2003) 'Robert Ezra Park's Approach to Race and Ethnic Relations'. In: J. Stone & R. Dennis (Eds.) *Race and Ethnicity. Comparative and Theoretical Approaches*. Oxford: Blackwell, pp. 43-54.
- Lindo F. (2001) 'De vrienden van lijn 2; een "Marokkaanse" hanggroep in Rotterdam-Zuid', in: F. Lindo & M. Van Niekerk (eds.), *Dedication & detachment. Essays in honour of Hans Vermeulen*, Amsterdam: Het Spinhuis, 149-165
- Lindo, F. (2005) 'The concept of integration: theoretical concerns and practical meaning' In Asselin et al. *Social Integration and Mobility*, Lisbon: CEG, 7-20.
- Lombardi D.N. (1963) 'Factors Affecting Changes in Attitudes Toward Negroes Among High School Students' *The Journal of Negro Education* 32 (2), 129-136.
- Luiz D. & P. Krige (1981) 'The Effect of Social Contact Between South African White and Colored Adolescent Girls' *The Journal of Social Psychology* 113, 153-158.
- Lundberg G.A. & L. Dickson (1952) 'Inter-Ethnic Relations in a High-School Population' *The American Journal of Sociology* 58 (1), 1-10.
- Masson C. & M. Verkuyten (1993) 'Prejudice, ethnic identity, contact, and ethnic group preferences among Dutch young adolescents' *Journal of Applied Social Psychology* 23 (2) pp:156.
- McClenahan C., E. Cairns, S. Dunn & V. Morgan (1996) 'Intergroups Friendships. Integrated and Desegregated Schools in Northern Ireland', *The Journal of Social Psychology* 136 (5) 549-558
- McKirnan D.J. & E.V. Hamayan (1984) 'Speech Norms and Perceptions of Ethnic-Religious Group Differences: Toward Conceptual and Research Framework', *European Journal of Social Psychology* 14, 151-168
- Molina E.L. & M.A. Wittig (2006) Relative Importance of Contact Conditions in Explaining Prejudice Reduction in a Classroom Context: Separate and Equal? *Journal of Social Issues* 62 (3), 489.
- Moody J. (2001) 'Race, school integration, and friendship segregation in America' *American Journal of Sociology*, 107 (3), 679-716

- Musterd S. & W. Ostendorf (2007) 'Spatial Segregation and Integration in the Netherlands', In K. Schönwälder (red.) *Residential Segregation and the Integration of Immigrants: Britain, the Netherlands and Sweden*. Berlijn: Social Science Research Center Berlin, 41-60.
- Neto F. (2006) 'Psycho-Social Predictors of Perceived Discrimination Among Adolescents of Immigrant Background: A Portuguese Study' *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 32, No. 1, 89-109
- Niekerk M. van, Th. Sunier & H. Vermeulen (1987) *Onderzoek interetnische relaties. Een literatuurstudie*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Patchen M., J.D. Davidson, G. Hofmann & W. Brown (1977) Determinants of students' interracial behaviour and opinion change' *Sociology of education* 50 (1)
- Paulle B. (2005) *Anxiety and Intimidation in the Bronx and the Bijlmer: An ethnographic comparison of two schools*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Paulle B. (2006) Voorbij de oude debatten: Een voorstel voor 'economische' desegregatie van het onderwijs. http://www.volkskrant.com/bijlagen/essay_paulle.pdf
- Pels T. (2002) 'Non-conformisme van leerlingen: Afhaken in de klasseninteractie', *Pedagogiek* 22 (2), 48-158
- Pettigrew T. F. (1973). "Busing: a review of the evidence." *Public Interest* 30:88-118
- Pettigrew T.F. (1998) "Intergroup contact theory", *Annual Review of Psychology* 49 (1), 65-85.
- Pettigrew T. F. & L.R. Tropp (2006) 'A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory', *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (5) 751-783
- Phinney J.S., D.L. Ferguson & J.D. Tate (1997) 'Intergroup Attitudes Among Ethnic Minority Adolescents: A Causal Model', *Child Development* 68 (5), 955-969
- Portes A. & M. Zhou (1993) 'The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 530, No. 1, 74-96
- Rakt M. van de, F. Weerman & A. Need (2005) 'Delinquent gedrag van jongens en meisjes. Het (anti)sociale kapitaal van vriendschapsrelaties' *Mens & Maatschappij* 80 (4) 328-352.
- Rothman J (1977) *Issues in race and ethnic relations: theory, research, and action* F.E. Peacock Publishers.
- Scheffer P. (2004) 'De vermijding voorbij. Acht stellingen over segregatie en integratie', *Over insluiting en vermijding. Twee essays over segregatie en integratie*. Den Haag: Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling, 51-90.
- Schneider J.A. (1997) 'Dialectics of Race and Nationality: Contradictions and Philadelphia Working-Class Youth' *Anthropology & Education Quarterly* 28(4):493-523
- Schofield J. W. (1978). School desegregation and intergroup attitudes. In D. Bar Tal & L. Saxe (Eds.), *Social psychology of education: Theory and research*. Washington, DC: Halsted Press
- Schofield J. W. (1982) *Black and White in School: Trust, Tension, or Tolerance?* New York: Praeger.
- Schofield J. W. & H.A. Sagar (1977). Peer interaction patterns in an integrated middle school. *Sociometry*, 40, 130 – 138.
- Slavin R.E. (1979) 'Effects of Biracial Learning Teams on Cross-Racial Friendships' *Journal of Educational Psychology* 71 (3), 381-387.
- Slavin R.E. & N.A. Madden (1979) 'School Practices That Improve Race Relations' *American Educational Research Journal* 16 (2) 169-180.
- Slavin R.E. & E. Oickle (1981) Effects of Cooperative learning Teams on Student Achievement and Race Relations: Treatment by Race Interactions *Sociology of Education*, 54 (3) July 1981

- Snel E. & N. Boonstra (2005) 'De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen' In RMO advies *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: Sdu, 87-170.
- St. John N. (1975) *School Desegregation: Outcomes for Children*. New York: Wiley
- Tajfel H. and J.C. Turner (1986). "The social identity theory of inter-group behaviour", In S. Worchel and L. W. Austin (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Tazelaar C.A. e.a. (1996) *Kleur van de school. Etnische segregatie in het onderwijs*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Tropp L.R. & M.A. Prenovost (2007) 'The Role of Intergroup Contact in Predicting Children's Inter-Ethnic Attitudes: Evidence from Meta-Analytic and Field Studies' *To appear in* S. Levy and M. Killen (Eds.) *Intergroup relations: An integrative developmental and social psychological perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Verkuyten M. & K. Masson (1995) "New racism", self-esteem, and ethnic relations among minority and majority youth in the Netherlands', *Social Behavior and Personality* 23(2), 137-154
- Vermeij L. (2006) What's cooking? *Cultural boundaries among Dutch teenagers of different ethnic origins in the context of school*. Utrecht: ICS Dissertation Series
- Vornberg J.A. & R.T. Grant (1976) 'Adolescent Cultural Acquaintance Experiences and Ethnic Group Attitudes' *Adolescence* 11 (4) 601
- Wagner U., M. Hewstone & U. Machleit (1989), 'Contact and Prejudice Between Germans and Turks: A Correlational Study' 42 (7) 561-574
- Walker I. and T.F. Pettigrew (1984). "Relative deprivation theory: An overview and conceptual critique" *British Journal of Social Psychology*, 23, 301-310.
- Webster S.W. (1961) 'The influence of interracial contact on social acceptance in a newly integrated school' *Journal of Educational Psychology* 52 (6) 292-298
- Wenger E. (1998) *Communities of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press
- Williams R. M., Jr. (1947). *The reduction of intergroup tensions*. New York: Social Science Research Council.